

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 51, година XV, јануар – март, 2017.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић, Русомир Д.
Арсид, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миљивојевић и Зоран
Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Марко Младеновић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња
претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике
Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Дизајн корица
Simple Look

Слика на корици
Мита Ристић: *Старо Врање*, уље на платну
(са Ликовне колоније Ars Timacum, Сврљиг 2016)

Техничка припрема
Млађан Ранђеловић

Штампа
ГалаксијанисЛуково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Бдења

Мирослав Цера Михаиловић

ОНО

ОНО ОВДЕ

да се могло овде а да се не мора
никуда не би Јустин никауда не би Бора

а и ти би некуда све друго ти ближе
од оног што овде пузи и гамиже

овај мит од лажи очаја и мрака
слива се низ језик куља из буцака

тако траје фарса тако живи чудо
то што јесте – није али јесте лудо

да је живот оно овде што се живи
куд би Божји људи куд би јуродиви

нигде као овде не робујеш знању
нигде лепше глава не лежи на пању

куда год да кренеш стиже те и мрви
шум сопствене вене кап нечисте крви

по том светом знаку овог пепелишта
знаћеш да си човек кад ту ниси ништа

НЕМЕСТО

Неместо је јужније од југа
свуда где је на мапама рупа
кад погледаш тужна је то туга
труп без главе и глава без трупа

зна се марка зна се личност главна
ту све кључа од шарене лаже
народ гласа та имена славна
веже коња где му газда каже

ту те возе уздуж и попречно
на улару држе те ко стоку
па чик онда буди нешто неко
буди тачка буди мера сроку

то је нешто иза краја света
ту си неко ако си без главе
ту те очас свако издевета
тако летиш пречицом до славе

Неместо је брале свето место
Неместо се и животом брани
Неместо је онај трули престо
где се народ клања па сахрани

НУЛА И НИШТИЦА

када имаш неколико лица
огледало редовно те лаже
знаш да јеси нула и ништица
чекаш ала успут да те смаже

незасите осционе але
час те греју час те опет хладе
кад све прође тад те замандале
како радиш тако тебе раде

осврни се онако од ока
горе небо доле смутња гола
разнесе те белосветска стока
оног тебе не оста ни пола

ОНА СТРАНА

да нисам овакав и да није стида
вирнуо бих мало с оне стране зида

да сам нешто виши и да имам стубе
попео бих главу да покажем зубе

а тек да сам лакши прелетевши тамо
не бих више натраг ни да махнем само

с оволиким срцем нисам као неко
скочио бих зна се јер преко је преко

није ово само радозналост пука
ко зна куд ће шта ће кад натера мука

нека је и горе нека је и грђе
не може се овде све рђа до рђе

колико је тачно одавде до тамо
видимо а ништа заправо не знамо

питање се исто и мучи и мота
око тачке смрти и тачке живота

нећеш ваљда бити баш ти предмет теста
у трену кад тачке замењују места

ОНО НИШТА

оно ништа што те вазда прати
ниоткуда у сан што долази
за чуперак тај би да те скрати
пре него те ко у шали згази

оно празно ничим што се пуни
ни од чега што наста па неста
од тог ничег ништа се не круни
где је било сад ту нема места

раширена прикована крила
никуд неће из крлетке златне
нема главе где је негда била
поновиће једном ко те млатне

ни на чему не остаје ништа
ни од кога нико не узима
ни човека нити одредишта
клима ти се и што се не клима

никуд крећеш никуд ћеш и стићи
маглуштина и летећа шума
како се са собом мимоићи
унезверен да не сиђеш с ума

Сунчица Денић

МИТАРСТВА

МИТАРСТВА И НАГРАДЕ

А ти се запитај
по којој мери судиш
исправљајући пијане
што низводно одећу бацају

Пропале су заслуге оних
створене од праха и буђи
Пропале су намере, Лаконијо
да Доње звезде у Водолији
ликују у јарости

А ти, опет кажем
Остави снове и јауке
Врати се
и служи без коментара

У Врту има места за тебе и мене
има почетка

Поверуј да истину говори учитељ
који са Горње терасе говори

*Паметно одабере онај
који последњи приступи*

Митарства не броји возач
већ скретничар

ПОД ПАЗУХОМ, ПАНДОРА

Расу косу Пандора
Низ стрмину клупко расплетено

Сабра свет свој под пазухом
 Понесе кљасте и убоге
 пастире и псе
 пчеле и прве зубе

Под пазухом куполе и точкови
 Ноћи
 Јутра кишна
 Звезде скривене
 Повоји и ратници

Не види се ништа са Истока
 Само суви ветар и прашина
 По који кртичњак и мравињак
 заборављени брлог

Не види се ништа код Пандоре
 Не чује се ништа до коса
 ране љуте

СИТНА ПИПИРЕВКА И РАСПЕЋЕ

Данас је дан распећа
 Видим по песми и небу црвеном
 и црном у зору

Заправо
 дан распећа био је јуче
 био је ономад када су тикве замениле јабукe
 а неми цврчци орлове

Био је и онда када су браћа играла Косовчице
 и ситну Пипиревку
 продавала гробне парцеле
 и голо жито

Дан распећа дан је без суза и корака
 дан без сна
 без смрти

Зато не оклевај Боже мој
 не удаљавај се

ПУКОТИНА

Конац из завежљаја два хвата
Још толико чворова
На сваком по биљка лековита
Сува

Из недра ко божјак вири камен
налик на човека

Тако се рађао хуманизам, рече
вадећи чауру из глиненог комада
Тако се и писало у глини

За кућу узалудан је тај одговор
Узалудна актуелна питања
И историја лудила такође

Сећам се само бескрајне дуге на истоку

Остало је све пукотина
до пукотине

ГЕТЕ И ЈА

Спремило ме време да стрепим
– говорио је Гете
љубазно осматрајући разигране ђаке
и умерену послугу
између своје и њихове пожуде
и страха

Овај праствари геније
са чаробним лицем
гледа ме вазда усред ока и смеје се
љут на околину
и неукост гостију

Свакога јутра – учини ми се –
Ведар као новорођенче
Прилази ми певушећи раздрагано
питањем:

*Да ли је и Вама одвратна
Чаробна Моцартова фрула?*

Не чекајући одговор
пакује писма и песме
смешећи се детињасто

*Дечаче мој
зар ти не видиш оно што и ја
Загонетка је у игри
Лагано савијање старих костију
удаљава од озбиљности
удаљава од смрти*

Окрене се потом бесмртни
а дуго иза њега остане шуштање свиле
Опојност јагорчевине и љубичице

Бошко Ломовић

РАДИЕСТЕЗИСТ

Погрбивши се и наслонивши лактове на слабине, Милош Ђуковић је снажно стискао шакама краке шљивових рашљица. Толико јако да му се лице претварало у гримасу, а вратне жиле се надимале до пуцања. На његова немушта питања, врх рашљица се повијао као да га ка тлу вуче магнет многоструко снажнији од стиска шака.

– Жив је – рече и олабави мишиће руку, лица, врата, читавог тела.

Човек и Жена – до краја приче ћемо их тако звати – окретоше се једно другоме, погледи раширених зена им се сударише.

– Жив! Наш син је жив! – питали су и чудили се углас, и борили се са осећањем које се не да описати, а посве погрешно би било рећи да је радост.

– Жив је, куца му срце – смирено је закључио Милош. – Да му је срце стало, не бих могао да успоставим везу с њим. Кад је неко мртав или, што је занимљиво, кад спава, није ми доступан.

– Али, господине, молимо вас, чији смо ковчег спустили у породичну гробницу, коме издали сва подушја како вера налаже, кога оплакујемо све ове године...? – питали су још у шоку.

– Немојте ми то „господине“ – овлаш се насмешио стамени, препланули сељак, сасвим при крају седме деценије, и поново заузео ранији став. – И то ћемо сад да утврдимо – процедио је добрано напрегнутих и мускула и ума, потпуно усредсређен на рашљице.

Није требало дуго чекати. Рашљице су врхом поникнуле. Једном, двапут, трипут.

– Сахранили сте једног избеглицу из Босне који је мобилисан у нашу војску и погинуо. Добили сте његово тело у затвореном сандуку, нисте га отварали, јел’ тако?

Око Човека и Жене обртала се Милошева авлија, све са кућом, качаром, магазином, липом и уцвалом јабуком пред млекарском. Забезекнути, нису могли ни до мисли ни до речи.

– Ако је жив, као што тврдите – Жена се прва прибрала – а где је наш син сада?

Милош је мало промислио, па се поново прихватио шљивових рашљица. У глави је „прочешљао“ све земље Балкана и око Балкана док се врх рашаља, најзад, није отео његовом стиску.

– Ништа ја не тврдим, само питам и добијам одговоре. То вам саопштавам, а то чиним и другима, безмало педесет година. А то што, углавном, буде како кажем, можда је пука случајност, а можда и није. Него, да не отежем: ваш син је у Турској.

– Турска је голема држава, реците у којем месту? – питао је Човек.

– Кад будем имао мапу Турске, и то ћемо сазнати – одговорио је.

Одмах су сели у „голфа“ и отишли, а сутрадан банули зором са купљеном картом Турске, извињивали се и молили за разумевање, годинама живе у жалости, сумњи и неизвесности, неко им каже ово, неко оно, а они верују да су, ето, код правог човека...

Милош је раширио мапу по столу под липом, бирао град по град и водио немушти разговор са својим рашљицама. Човеку и Жени се час љуљала Милошева авлија, час им изгледало као да на иглама боси стоје – не, није лако описати њихове дуге минуте док су чекали да Милош стави прст на један од кружића којим су били обележени градови широм Мале Азије.

– Стамбол није, није ни Анкара – одбацио је највеће градове. – Бруса и Измир опадају, не упућује ни на Анталију – елиминисао је град по град после сваког „дијалога“ са шљивовим рашљицама. – Да идемо мало дубље: Трапезунт, Ерзерум, Адана, Дијарбекир... Нема никаквог знака. Хајдемо ближе Истамбулу, рецимо Адапазар. – Стој, изгледа да смо погодили! Још ћу два пута да поновим, ако каже „да“, онда ћемо да трагамо за детаљима.

Милошево лице је, после треће провере, говорило да је то Адапазар, градић надамак највећег турског града.

– Адапазар? – истовремено се са усана откиде питање Жени и Човеку.

– Адапазар – потврди Милош. – Мени све говори да је ваш син у Адапазару. Може то бити логор за ратне заробљенике, може бити и нешто друго. Опет, зашто би логор правили у граду близу светског мегалополиса преплављеног трговцима и туристима? Ко зна, можда баш зато што ће свако да помисли да се тако нешто смешта у планине, у крај где странци ретко долазе или никако.

– Ако је у Адапазару, онда би ваљало знати нешто ближе, није Адапазар са педесет кућа, па од врата до врата док не нађеш – гласно је размишљао Човек.

Милош је, иако већ добро уморен напором да одреди град у којем би требало да је њихов син, наставио да се упиње, телесно и ментално, покушавајући да од рашљица добије одговоре на питања. Ваљало је сазнати да ли је логор (остали су код претпооставке да је реч о логору, апсани свакако) у граду или у његовој околини, ако је у граду, налазили се у главној или споредној улици, колико је удаљен од средишта...

– Не знам колико ће вам ово помоћи, јер ни мени није сасвим јасно. Он је у великој кући на јужном крају улице која иде упоредо са главном, и то улице која је десно од главне. Кућа је на левој страни. Највећа је у читавом кварту, троспратна, фасада је ружичаста, боље рећи боје наранџе, са зеленим вратима и прозорима. Око куће је пространа авлија опасана повисоким зидом. Све ми то личи на апсану, али не мора да је тако.

Човек је замолио Милоша да стане са причом, отишао до кола и отуда донео табак хартије и графитну оловку, склонио мапу са астала, положио хартију, сео на клупицу и узео да исцртава.

– Узмимо да је ово Адапазар – нацртао је повећу елипсу на папиру. Средином вароши, са југа на север, пролази главна улица, а десно од ње иде упоредо улица која нас занима. На њеном јужном крају је кућа: највећа у околини, троспратна, наранџаста, зелена столарија, зид око куће и дворишта – све је цртао и писао што је набрајао.

Жена је, док је Човек цртао скицу турске касабе (тако је замишљала тај Адапазар), неприметно отишла до кола и вратила се са белом, нераспакованом кошуљом и литром скупог, страног пића у необичној флаши.

– Знате шта, добри човече! Остали смо без јединца, али никако се нисмо помирили да га нема. Годинама живимо у лудој нади да ће, једне вечери, банути на врата, можда без руке или ноге, можда и без оба ока, али жив, жив. Можда наша нада, ипак, није лудост уцвељених родитеља. Помогли сте нам да оснажимо наду у то да је чудо могуће. Ово је за вас, чисто да нисмо дошли празних руку, а сад реците колико кошта ваш труд и потрошено време. Колико год да кажете, неће бити много. А ако се са сином вратимо кући, окумићемо вас.

– Кошуљу и флашу ћу примити и хвала вам, хтедне ли Бог да се не вратите како сте отишли, прихватићу радо и кумство, а

за остало нећу ни да чујем – енаргично је одмахнуо главом Милош.

– Али, молим вас... – придигао се и Човек и испружио према Милошу обе руке.

– Ни речи! Или баш каните да ме наљутите, а кад сам љут, нисам ником добродошао – одбио је Милош сваку понуду изван кошуље и флаше.

*

У аутобусу је било весело. Флаша је шетала од руке до руке, на задњем крају би, повремено, зачели па напола прекинули песму и отпочели причу о ценкању у бутицима Капали чаршије. Вижљасти момак се хвалио како је, у прошлој тури, зашао за параван са петоре фармерице, троје наукао на себе, двоје вратио трговцу, а само једне платио. Бркати средовечник је тврдио да је проналазач селотејп-траке заслужио Нобелову награду:

– Тај је баш мислио на шверцере. Навучем једне фармерице, па селотејп, навучем друге, па селотејп, треће, четврте, опет селотејп, а цариник види на мени само пете панталоне. Једном сам, једну на другу, обукао три кожне јакне. Човек на царини беше добро расположен, само ми намигнуо и рекао: „Данас си нешто много угојен“. Зна човек да од тога живим, па зажмурио.

Црна жена, замашних димензија, са цигаретом залепљеном за доњу усну, ређала је цариницима „све по списку“, јер су јој одузели две вреће доброг турског памука. Извадила је штету следећи пут кад је двадесетак златних ланчића залепила селотејпом за кожу испод сиса.

– Да видим тога дасу који ће ме ухватити за сисе да види шта је испод! – победоносно је кликнула.

– Кажем вам, ништа без селотејпа! – ликовео је бркајлија.

Човек и Жена су седели у првом делу аутобуса, заокупљени властитим сликама. О чему размишља једно, није знало друго, али је, дакако, обоје плавило осећање помешаних нада и разочарања, снова и узалудности. Једна слика је, свакако, била иста код обоје: наранџаста кућа. Апсана, шта друго! Гледали су толико светских апсана на филмовима. Ћелије са малим, недочватним прозорима, мрежа од усправних и водоравних шипки од пода до таванице, дугачкак ходник којим шетају наоружане апсанције. Око куће зидина, поврх бодљикава жица којом тече струја. Или су оштри шиљци, попут копаља, усмерени увис? Изводе их једанпут дневно у шетњу затворском авлијом, са ланцима на ногама и рукама. Гледали су то у америчким фил-

мовима. Турски зиндани су најцрњи на свету, чули су или прочитали негде.

Пред српско-бугарском границом галама се посве стишала. Било се већ зашло у ноћ. Ни са једне ни са друге стране „ничије земље“ није било застоја. Полиција је свакоме у пасош утиснула жиг са датумом и часом преласка из државе у државу. Возач је искључио музику, погасио светла у аутобусу, па су путници за Истамбул преспавали Бугарску. У зору се зауставише на прелазу у Турску. Цариници нису улазили, само је један полицајац испечатио пасоше и пожелео на српском „срећан пут“.

Са паркиралишта пред Капали чаршијом путници су се брзо размилели ка радњама, бутицима и ћепенцима. До вечери ће пазарити, ценкати се, пити кафу или чај са трговцима од којих редовно набављају робу за препродају, а предвече, са кесама, врећама и нарамцима, натраг у аутобус, па опет ноћ кроз Бугарску.

Човек и Жена се упутише за осталима. Зађоше у лавиринт Капали чаршије и почеше да читају називе бутика. Знали су да у Истамбулу има наших исељеника, негде су прочитали да око милион људи овде говори српски, да су многи трговци такве запослили или и сами научили бар толико да могу да тргују са нашим.

Зауставили су се пред овећим бутиком над чијим улазом је била табла са натписом „boutique PEŞTER“.

– Овај је сигурно наш – закључи Човек.

– Да уђемо? – упита Жена.

Човек одговори тако што први прекорачи праг отворених врата бутика.

– Добро јутро! Добро ми дошли, изволите! – дочекао их је љубазно просед човек с друге стране пулта, препознавши и ко су и одакле долазе.

– Нисмо купци, мука нас је довела, изгледа, на добро место – узвратио је Човек и брзо закључио да је трговац спреман да их саслуша. Док је описивао разлог који их је натерао на дуго путовање, трговац је повремено вадио марамицу из џепа и брисао очи. Било је извесно да жели да помогне.

– Моје име је Омер, родио сам се овде. Мој отац је рођен у Сјеници одакле је, као трогодишњак, са својим оцем и два старија брата, дошао у Истамбул пре осамдесет година. Деда се звао Јунуз, тако се зове и мој најстарији син. Ово ми је унука, Ајша – показа главом на девојку која није могла имати више од двадесетак година. – Зар ћемо разговарати

стојећи, бујрум – показа на низак сточић са три столице у углу радње. – Кафа или чај?

– Радије ћемо кафу – пристаде Човек.

Ајша се, без дедине заповести, одмах упути ка вратима која су се налазила иза Омера. Није дуго потрајало, а три жуте цезве и три бела филцана на месинганом послужавнику са арабескама већ су били на сточићу.

Пре него што се одвојио од тезге и сео са придошлицама, Омер је телефонирао некоме, говорио је турски.

– Док попијемо кафу и мало егленишемо, стићи ће мој син – рекао је Омер, празнећи цезву у филцан пред собом.

Тако и би. У butik је ушао висок, смеђ човек, плавих очију, поздравио са „добро јутро“ и благо се наклонио.

– Јунузе, ови људи су наши земљаци, одвези их у Адапазар и помози им да нађу све што траже. Остани с њима колико треба и врати их поново овде. Чекаћу вас. – Омер је сину говорио гласом који је више био молба него заповест. – Сва моја деца и унuci говоре југословенски и тако ће бити док је Хасанпашића у Истамбулу – не без поноса је саопштио Омер.

*

„Фолксваген пасат“ се зауставио на паркиралишту у близини градског трга.

– Ипак је Адапазар град, није касаба како сам мислио – рекао је Човек изашавши из кола и загледајући околу.

– Јесте, леп је град, има добре везе са Истамбулом, много Адапазарчана раде с оне стране Босфора – потврдио је Јунуз. – Али, није голем, одавде ћемо пешице. Рекосте да је кућа у десној, упоредној са главном? Онда ћемо овуда – показа Јунуз на улицицу која је из главне излазила на тражену улицу.

Корачали су широким, левим тротоаром. Човек и Жена су покушавали да, погледом, допру до краја и угледају наранцасту кућу – Милош је рекао највише – пре него што стигну пред авлијску капију. Да угледају високи зид: да ли је над њим бодљикава жица или није, да ли њихова слика, која их је пратила док су путовали аутобусом пуном шверцера, личи или не личи на стварност?

Кућу нису уочили све док нису дошли пред њу. Ишли су истом страном улице, а сама кућа је била увучена дубље, у дно дворишта. Зид око ње је био виши од два метра, али без бодљикаве или било које друге жице, без металних шилака који би

штрчали у небо. Све је како је Милошева рашљица „насликала“.

Јунуз је притиснуо дугме на десном стубу тешке, металне капије. Звучна кутија изнад дугмета је мало закрчала и огласила се. Јунуз је говорио у жичану мрежицу која је штитила микрофон интерфона. Глас однекуда се поново чуо, ваљда је нешто питао, па је Јунуз поново, дуже него први пут, објашњавао. Човек и Жена нису ништа разумели.

– Они нас и виде – показао је Јунуз на камеру која је, испод капијске надстрешнице, била истурила своје стаклено око.

Крила капије су се размакла и ступили су у авлију. Од капије до кућних басемака водила је стаза од камених плоча, оивичена цвећем. Приближавајући се, закључили су да ништа, сем зида око великог дворишта, не личи на апсану. У авлији је било неколико медитеранских воћака и две палме, околу њих травњаци, развучене цеви за заливање; на степеништу се, на сунцу, излежавала бела мачка – црни су јој били само врхови ушију и завршетак дугог репа, приметила је Жена.

Таман кад су кренули уз степениште, врата куће су се отворила и човек у кућном мантилу од зелене свиле, у папучама, прекорачио је праг у сусрет придошлицама. Очито их је посматрао кроз „шпијунку“ и удесио да се појави кад буду пред самим улазом. Не питајући којим су добром дошли, повео их је уз дрвене басемаке које су из приземља водиле на први спрат. Пред вратима је застао, сачекао да сазују ципеле, а онда их отворио и руком показао да уђу.

– Госпођа је домаћинова супруга и упућује нам добродошлицу – превео је Јунуз шта је рекла пуначка жена, такође у зеленој кућној хаљини и папучама, која је стајала наред просторије. – Ја сам већ са капије рекао одакле долазите, али не и којим послом.

– Немојте им ни рећи, немојте још; знате, збуњени смо, све је другачије него... – замолила је Жена Јунуза, на шта је он само потврдно климнуо главом.

Били су у великој дневној соби, заправо дивном салону. Намештај око њих је одисао традиционалним националним укусом, под ногама им се шаренео огроман тепих у који су им стопала безмало пропадала. Породичне и друге слике, међу њима и неколико уља, графика и пастелних цртежа, красиле су зидове. На прозорским завесама шаренели су се бројни лептири и крупне бубамаре.

Домаћица и домаћин су показивали ненаметљиву љубазност за ненајављене госте издалека и нимало радозналости.

– Бујрум – позвао је домаћин, што су разумели и без помоћи Јунузове, и додао још неколико речи које нису разумели.

– Пита шта бисмо попили – превео је Јунуз. – Код мог оца сте пили кафу, предлагем да сад узмете чај.

– Чај – рекоше Човек и Жена углас, што домаћици није требало преводити и одмах се упути у кухињу.

Разговор се, уз чај, одвијао суздржано, готово напорно: о времену, о путовању, о прелепој домаћиновој кући; домаћица је дохватила ђерђеф са сточића крај зида и показивала га Жени: вез јој је хоби, томе ју је мајка научила. На распетом платну биле су допола извезене две птице у бројним нијансама плаве свиле. Јунуз је све преводио са задовољством.

Кад је домаћица вратила ђерђеф на сточић, Човек и Жена су заћутали, нису знали како ће даље, нелагодност је постајала неподношљива. И домаћини су остали без речи. Као да су и они и гости чекали да се каже „оно главно“. Човек је, најзад, упитао:

– Дивна кућа, а шта вам је у подруму?

– Доле је гаража за три аутомобила и остава за све и свашта. Све што нам је сувишно, односимо у подрум. Накупило се свега. Врата су на супротној страни од главног улаза – одговорио је домаћин.

Човек тек сад није знао како ће даље. Спремао се да устане, да се извини, да се захвали на гостопримству, да каже како су, очито, погрешили адресу, али да ће узвратити гостопримство буду ли домаћини из Адапазара икад дошли у Србију. Управо је покушавао да докучи како ће се то што је хтео да каже одразити на домаћине, кад је на врата бануо момак лепо обучен и зачешљан, и, мало изненађен присуством непознатих, застао пре него што је нешто рекао. Схвативши да их је поздравио, Човек и Жена су отпоздравили са „добар дан“.

– Ово је наш син Орхан – представила га је домаћица. – Вратио се с посла, па ћемо сад сви да лепо ручамо.

За ручком је, захваљујући Орхану, разговор живнуо. Колико му је година, коју је школу завршио, да ли је ожењен, којим се послом бави – била су питања на која су одговарали час сам Орхан, час његови родитељи.

– Орхан је пред женидбом, добићемо лепу снаху. Шућур Алаху, и то смо дочекали, а могло је... – прекинула је мајка реченицу и затворила очи машући главом лево-десно.

– ...могло је, далеко било од нас, бити и другачије – наста-вио је Орханов отац, на што су Човек и Жена упрли очи у њега.

– Знате, Орхан је рођен са срчаном маном, то му је ускратило право детињство, прекинуо је и школовање на три године; куда нисмо ишли, где све нисмо били, али лека нисмо налазили. Да смо их имали десеторо, било би претешко, а јединац нам је.

– Сад је одлично! – ускочила је Орханова мајка. – Његов организам је прихватио ново срце, баш као да је са њим и рођен...

Јунуз је превео на српски.

Тог тренутка се Жена са столице свалила на тепих, испу-стивши кашику коју је управо приносила устима. Поскакали су сви, домаћица је отрчала по воду, домаћин је прихватио у шаке малаксалу главу Жене, Човек ју је шамарао, онда преузео ибрик од домаћице и квасио јој лице, врат и прса.

Кад се, најзад, пробудила и усправила на каучу на који су је били положили, рекла је тихо:

– Од данас је Орхан и наш син. Дођи, сине, да те загрлим!

Јунуз је превео на турски.

Орханова мајка, која је пешкиром упијала капљице воде са лица и врата тек освешћене Жене, истог трена се, свом тежи-ном, сручила на тепих.

Власта Младеновић

ОРФЕЈЕВО НАСЛЕЂЕ

ЈАТАЧКА

Живку Николићу

Одавно сам ја изван јата,
далеко од Орфејевих певача,
дуго већ чамим сред неготинског блата,
узалуд држећи се Вељковога мача.

Мртвијем сном спава моје племе,
мртав преврће се Његош у гробу,
чему сјајне речи, песме,
у овом мрачном добу.

Прошло је време витешко,
нема више критеријума,
певам, мада ми је тешко,
опште је лудило, све је изван ума.

Свака моја реч, злу отпор,
осуђена је на пропаст,
певам, али горак је укус, опор,
ништа више не значи част.

Препознатљив је мој песмопис,
изван сваког зла, пролазног утицаја,
јасан, певљив, чист,
дрежди у забити сред завичаја.

ОСВИТАК

О Будо, о Гаутама,
просветли ме,
нек из мене изађе тама,
нек разблажи црнило
око мене;
О Блажени,
чему патње,
чему тлапње,
ништа није тако савршено

као признање.
Признајем немоћ,
о које блаженство,
пролази ноћ.

МОКРАЊАЦ, ПРАВАЦ КОЈИМ СТИХОДИМ

Стишано, без дреке,
стиходим попут реке,

налик речном друму,
Мокрањац ми је стално на уму:

нема поезије без хармоније,
све што се пева песма није.

Извире сунце, обасјан је исток,
стиходим, следим речи ток.

ЕНХЕДУАНА, СЕСТРО МОЈА ДАВНА

Ани Стјељи

Пишем ти песму,
то је моје писмо,
знакови урезани у сећање,
јер ти знаш, ти умеш
да читаш шта у души пише.
Сви сукоби су у човеку,
али ти ми мир дајеш,
једино ме ти разумеш,
сестро моја давна,
о Енхедуана.

ОРФЕЈЕВО НАСЛЕЂЕ

(У пределима трачким)

Препознајем твој код
у мени,
јасан је ход,
сан којим идем.
Идем и не веселим се,
селим се, а не одлазим,
јер куд ћу изван себе.

Милоје Дончић

ДИОПТРИЈА

ДВОРАЦ ХАШЕ СИНГЕР

Преко дворца стаза води до Европе.
Шињел ОЗНЕ, бележница СКОЈ-а.
Опрана биографија друга Попе.

Челични врабац на капији лављој лупа.
Над касом изврнутом стари Сингер косу чупа.
Лампиони горе, подрум вински пени
у којем се комсомолац купа.

У оквиру царског огледала
потпис Куна и портрет Маршала.

Цврчи капут комесарског длана.
Крај улазних врата буктиња се лије.
Мастилом туђим упрскана,
на врх дворца тробојка се вије.

Опет свиће са берлинских шина
Црвен фењер-црна месечина.

ВАСОВИЋЕВА СМОТРА КЊИЖЕВНЕ ГОЗБЕ У ПРЕСТОНИЦИ

Мочварним пољем сјаје се глисте.
Труле стопе ортопеда.
Из полена мртвих дрвореда расту бисте.
Катедру греје скара,
кабинети отворени-јавни.
Мртав месец на остатку календара,
висину мере водоравни.

На клацкалици од црвене пластике
кишолози и пополози,
клате се творци нове гимнастике.

Крпељ са шапком од сладоледа,
папирном пругом ћиру
од каучука вози.

ОТРОВ ПИКАСОВЕ ЧЕТКИЦЕ

Угушена бојама без крика
на Пабловом штафелају распета
те ноћи испустила је душу
најскупља Модилјанијева слика.

Цврчи мрља пола у паклу а пола у рају.
Ужегла црта-графит космоса.
У истом гробу леже комад платна и чета кустоса.

ПОРТРЕТ ПРЕДСЕДНИКА КУЋНОГ САВЕТА

У огртачу собном трчи око зграде,
пиштаљка га буди, плаче кад му нареду,
истовремено смеши се, пије и једе.
Ташна-остава мртвих звездица,
електонске жмигају преграде и
снопчић партијских картица.

Љубичасте ципеле носи –
свој заштитни знак, кућном
љубимцу персира, изводећи
га пре подне на ваздух а
поподне на зрак.
У тихотапкама хармонику свира.
На хауби аутомобила прстићима
дечјим нацртан је његов портрет.
За балконског голуба без једне ноге
он је ауторитет.

ДИОПТРИЈА РЕДОВНОГ ПРОФЕСОРА

Докторат његов у оклопу туђе иверице.
Наочаре носи, оквири бриселски, у њима
лупе-близнакиње, сијамске заштитнице.

Са улошком капута понекад се смело спори.
 Обрве непробојне, уши озвучене, чело равно и бело.
 Испод капе неонка гори.
 Уместо оловке цеп му кашика греје.
 Размишља групно – оцењује преступно.
 Кад се декан искези и он се смеје.

УПАД У БИБЛИОКАЗАМАТ

*Душану Стојковићу
 перници са бојевим пуђењем*

Подна шкрипи трина,
 пуца кичма казамата.
 Сам преко гомиле пластелина, шиш-миши
 прште кроз подрум до спрата.

Пауци, буве, борбени комарци, мувља герила,
 лептири хонорарци, скриболози-јуниори,
 кредитни мастодонти – сениори.
 Мрав прегажен са мртвим се црвом спори.

Траг папуче школске, хаљина кућна – правац нови.
 Бункер од стакла у којем се кич тови.
 Прибор пао, лебде маске
 са летећег стола операционе сале
 где још траје отклањање тромба.

Из бојевог ранца, из покретног упоришта
 скотрља се отворена бомба.

ХОР АЛЕКСАНДРОВ

Море више није „Црно“,
 Добило је звучно – златну боју.
 Отворено уво млечног пута.

Сад звезде трепере у прецизном строју.
 Облак муњом пресечен – светлећа флаута.
 Планете плешу, небеска пева трава.

Из вечне бакље хор Александров васкрсава.
 Звук тај што сунце сунцу нуди,
 То Каљинка васељену буди.

Велибор Петковић

РАНИ СУПЕРХЕРОЈ ЛАКИ

Лаки обожава стрипове али не уме да чита. Он је сналажљиво дете и брзо проналази решење. Старијег дечака из комшилука који не уме да игра фудбал позива на тајни договор иза зграде: „Бригићу, наговорићу маму и тату да ми купују романе, а ти ћеш да ми их читаш. Је л' важи?“

Комшија Брига, кога тако зову због чудног презимена, заиста је дунстер за све спортове. Воли да чита цртане романе, али његови имају још четири млађе ћерке и куповина било чега осим хране је страشان луксуз. Пружа руку Лакију и обећава: „Читаћу ти сваки који донесеш, али ако ми више не довикujete оно 'Брига, немој да нас бригаш', иначе нећу!“

Та злосрећна реченица је ехо Бригићевог јединог наступа за школски тим, када је за десетак минута успео да постигне два аутогола. Једном је замахнуо ногом да шутне лопту, али је промашио и враћајући ногу назад петом је послао у сопствену мрежу. Мало касније га је лопта коју је испуцавао његов голман погодила у онај део леђа који је изгубио своје пристојно име и она се вратила назад преко гол линије. Тако је двапут постао стрелац-крелац. А што је најгоре, тренер га је увео у тим да преокрене резултат и притом му дао мудар савет: „Само напред, Брига, немој да нас бригаш!“

Лаки је најпре набавио неколико бројева *Мирка и Славка*, а када је сазнао да *Политикин забавник* објављује стрипове, ускоро су он и Брига заронили у свет Мандрака, Фантома, Рипа Кирбија, Дикана и Старих Словена... Мајка је била попустљива према сину, а отац официр сматрао је да читање романа, како су у то време звали стрипове, води идентификацији са суперхеројима и доприноси изградњи здраве личности.

Пошто су живели у војном објекту тридесетак километара од аеродрома, а Лакијев тата био задужен да одржава уређаје који емитују радио-сигнале како се авиони не би забијали у околне планине, јуначке игре ускоро су потиснуле фудбал у други план. Отац би испразнио аутоматску пушку од муниције и Лаки је шетао по дворишту са томпсоном око врата. Уз вучјака с необичним именом Ципси, неписмени дечак постао је суперхерој за цео комшилук. Командовао је својим другарима док су патролирали околу, са титовком на глави која му је додатно појачавала ауторитет.

На томе би се и завршило да његова старија сестра Милица није одлучила да се наруга његовом суперхеројству. Нашла је

мамин лак за нокте и сипала мало у корито, а онда наговорила Лакија да се у томе окупа: „Добићеш чудотворну заштиту, неће моћи да те погоди ни метак, ни стрела, ни камен, постаћеш суперхерој!“

Лаки је био лаковеран и свукао се без речи. Док је улазио у корито, сестра је истрчала напоље смејући се, али он на то није обратио пажњу. Заборавио је да пита Милицу сме ли да се обрише тако да је после натапања у магичној води стајао го насред собе док се није осушио. Мало се смрзао, мало више наквасио тепих, али родитељи нису били код куће, тако да се све осушило до њиховог повратка.

А онда је Лаки постао неподношљиво срећан, што је сестру доводило до очаја. Почео је да игра фудбал најбоље у крају, а дотадашња кукавица прва се пењала на трешњу. Ускоро је кренуо у школу и постао најбољи ђак, али иако је научио да чита, звао је Бригића да заједно прегледају сваки нови стрип. Лакирани суперхерој није заборављао своје старе другове.

И ту би овој причи био крај, да Лаки није наставио да се истиче херојским делима и током ратова у којима се распала Југославија. Учествовао је у свим, али га метак стварно није хтео. Ни гранате ни томаховци, а стално се пријављивао да учествује у најопаснијим акцијама. Чак се усудио да се после рата и ожени, а ретко који суперхерој из стрипова има толико смелости. Рани херој Лаки остао је херој и у зрело доба. Чудесна купка коју му је припремила сестра Милица није губила дејство, ваљда зато што му никада није рекла да је у воду капнула мало обичног лака за нокте, а не неко абракадабра средство.

Чича-мича, ово је била глупа прича, с правом би могао да каже свако. Али једног дана, после пуне четири године без икаквих ратова, што је за суперхероја страшна досада, Лаки је поново обукао униформу и кренуо да се бори против Капетана Америке који се под старост опасно прозлио. Погодило се да је свратио кући по неке ствари управо у тренутку док је његова жена ацетоном скидала лак с ноктију. Ништа страшно, осим јаког мириса који га је штимао за нос, али Лаки није коментаришао.

Спремио се и таман кренуо да изађе, када је његова драга приметила да на носу има пену од бријања: „Сагни се да те обришем!“, рекла је и пружила руку. Скинула му је сапуницу прстима још влажним од ацетона, а он се стресао и шмугнуо из стана у бомбардан. Није волео растанке, много се цмиздрило у таквим ситуацијама.

Ахилова слабост била је пета, а Лакијева нос, од тог тренутка. Али он то није знао и наставио је да живи свој скромни

суперхеројски живот. Током ваздушних напада имао је нос за опасности и увек успевао да се са својом војном јединицом склони на сигурно. Али у то милосрдно анђеоско пролеће, тамо где није могао да му доака ни томаhawk, древно оружје Индијанаца које је обожавао, казна је стигла од стране летећих плаћеника Капетана Америке.

У Лакијеву конзерву сока увукла се оса и таман кад је кренуо да отпије гутљај, чуо је неко чудно зујање. Одмакао је од уста и направио шалу: „Види, види, имају и сасвим мале авионе који се крију по конзервама. Капетане Америка, баш си постао права фуњара!“ Док су се сви смејали, осца је излетела и ујела га за нос. Лакија је јако заболело, али није хтео да пред друговима паничи. Све док није почео да отиче и пао у несвест.

Не, није умро! Суперхероји не страдају тако банално, од уједа инсеката или кад нагазе на банану. Напротив, Лакијев нос је спасио целу чету. Покушавајући да га допреме што брже до лекара са спасоносном инјекцијом антихистаминика, сви су напустили зграду у којој су до тада били стационирани. То није било по прописима, али суперхерој је био командир и логично је да су сви кренули за њим, без обзира што је пао у несвест.

Док су стрепели хоће ли се икад више пробудити, а лекари из војне амбуланте давали све од себе да га поврате у живот, напуштену зграду треснула је једна од бомби-крмача Капетана Америке. Али бадава, тамо више није било ни Лакија, ни његових другова. Оса или пчела, шта год било то што га је ујело за нос, спасло им је животе. Лаки се пробудио и изговорио: „Брига, немој да нас бригаш!“

Сви су одахнули, јер су знали причу о његовом раном дружењу са суперхеројима. Зато су одмах укапирани да Лаки не бунца, него се зевзечи, пошто смисао за хумор иде руку под руку са неустрашивошћу. То не знају само они који нису учили слова из стрипова, него из буквара. Мора да је и онај ос промолио нос из такве неке књиге, мада је на крају све испало добро.

Недавно сам срео Лакија и он ми је испричао ову причу. Замолио сам га да ми дозволи да је запишем и он није имао ништа против. Само ми је рекао: „Биће право суперхеројство написати такву глупост. А још веће прочитати је, јер знам да имаш талента за писање исто као и за фудбал. Али нема везе, ти си заслужио да будеш мој биограф. Само не заборави шта ти је рекао тренер, а ја то морам да поновим: 'Брига, немој да ме бригаш!'“

Душица Милановић Марика

ГРЕШНА ЖЕНА

У Пироту, након појаве метеора изнад југа Србије 12.11.2010.

Какво ни чудо прошлу ноч задеси, кукуу!

Овак, са че ти опричам. Легомо си, још беше раншко, ама нели знајеш, у зимњо доба човечи си полагају чим се ст`вни. Обрад одма заспа, а ја не могу. Не могу па тој ти је! Да ме с тојагу по главу блсну не би ме успали, све нешто слутим, а очи овол`ће! Одједанпут се развидели, како да је почело да се раздањује иако се топрв ст`внило. Па када си звизну нешто... лелее! Па кад свитну! Ја гурам Обрада, он се умртвил, спи како топ, заболе га и за кризу, и за вулкан... Виснуле му нође низ кревет а главу врљил нагоре, како куче кад дигне све четри увис! Честит си га па он.

Мора тој да је! Откројило се је ђулче оди вулканат, од онија што беше замаглил цел свет те беоше због њега авиони манули да лету, ал немој ме питајеш како се ока тија вулкан, нема га потревим па да ме онодеш... кад је шибнуло, право овде куде нас! Нема какво друго да је. С`г кад се запали село, има да погоримо како поганци!

Диго се ја, оно се прозори замаглили, ништо се не види, нема га оној видело, штукло негде одједнуш, надвор црна тв`ница. Неје чиста работа. Мож` и да неје вулкан. Ама какво је тегај?

Обрад се промрда, ја га одма пљисну с водицу, да му пресечем стра`, он се пак упцува како да сам га удавила!

Мисли човек да се шољхам с њег, ама неје ми ич било до такво. Ем сину, ем пуче гадно, како у бомбардовањето! Да ни несу пак запуцали? Ал` рачунам да нече, кажу да смо саг у побољи односи сас свет.

Обрад нит` је кво чул, нит видел! Обрну јастук на суву страну па си леже. Видим ја да че он пак да заспи.

Какво је да је, мислим се, нас има да осмуди, сиротињу ништо не прескочи.

Ете, нели и овеј мушице што су се појавиле у последње време, што ђи окају Американће, највише досадише у наш крај. Да је мушица како мушица, па ајде, ал овој кад те уапе, како да ти бојни отров ушприца! Знам ја за тој, чула сам за бојни отро-

ви, иако се Обрад усмивка кад од такво нешто оратим, ама теја су мушице напрајили онија у Америку и пуштили су њи отуд да испробају на нас како апу. Рачунају, ми смо најцврсти и најотпорни.

Ама учуди се ја, кој га знаје, да неје и куде нас почел земљотрес! Досадили смо на Бога, момее, знајеш си и ти, гадни смо до булумач, как`в смо народ, не мож` цел свет с нас на крај да искочи, па ете ти... Од политику ништо не знајем, ја сам си проста жена, за тој треба да имаш голему главу, тејим орате на телевизор да смо ми најлоши пред свет... е, тој ми неје за повише оратење, колко год да сам проста и бези школу нес`м толко да ништо не разбирам, ал неје ми зор да си гурам здрави прсти меу врата.

Ал` да је земљотрес, мислим се, тој тресе одоздоле, не почиња од небо. А црни Обрад пак си заспа! Море, реко, ако не би напудила на теб` једног шакала, од онија што су њи Американцити пуштили при нас преко Стару планину, па све да ти сцени ногавице, кад ја у толки стра` а ти си ни абер не даваш!

Пуштила би телевизор да чујем, ако се заратувало, рачунам да че јаве, ал` не смејем од пустога Обрада – рече ономад ако још једанпут упалим ноћом телевизор да му окне док спи има да пререже сви каблови па после дидем да се информишем сас новости кад се зберу жене код Мишарину порту!

И тека ти ја целу ноч муку мучим и мислим си свакакви мислове, а не знајем какво је било... Ако си ти дошла у мој кревет да заспиш та и ја, ама после по пцувањето Обрада нес`м смејала више да подокујем, да се не сепне па да ћимне у стра да ме заћити сас шаку.

Ма кво ми рече?! Звезда исплодирала, кажеш! Од постари сам чула да има да дојде време жешћи камење да падају, затој што смо грешни. Лелее, значи дошло! Ма и у књије писује „чудне свеци вргоше прилике“, казувала су ми децата, то мора да је писувано због овој чудо... и свецити си знају, прекардашили смо га сас свакакве лошотиње.

Што је до мене, дан`с збирам душу од страови и од неспање, ал јутре сабајле има да се предрешим и да отидем у цркву, па не мора попат све да чује, има да се исповедим само на Бога, че му ш`пнем испол`к... Грешна сам, ама рачунам да ни Обрад на мен` неје остал дужан па не мора много да се исправдујем, некако че поравњамо.

Ал` како че да се оперу онија што су повише намазани, тој да ми је да знам. Не верујем да је това гачкало због мене и моје-

га Срету шумара, ајде, мож` и још нешто да сам преграбила, неје јед`н д`н, гоца године су минуле..., мислим си да че ми мен Бог прогледне кроз прсти, несу тој опасни гре`ови, никоме неје смитало...

А и теја звезде кад пуцају треба да нишане, несмо сви исто грешни! И да не почињају од пот`нђијат крај, требе прво да поткаче онија што су дебели под реп, јербо повише грешни кој си има и дољњо и горњо, има сас какво да се завије и да скута кво напраји, таквија ђи ич неје брига, работе си какво си оче, једу си какво си оче, а на сиротињу иде ускомина од тој њино работење и једење. Е, нека гачкају право у њи! А неје ја с`г због туђи големи гре`ови да морам пред Бога да си исказујем мојта ситна прескакала! Ете тека...

Душан Ђорђевић

ПЕТ ПЕСАМА

ТИ СУСРЕТИ ПРВИ

Пребројавамо премијерне сусрете
Чим се саплетемо,
Додајемо их на ране као шећер,
Да зацеле па да наставимо!

Нема нам друге...

Као џепови рукама што фале
Кад је зима,
Радости нам фале,
Машта која дворце твори,
Праштања изгубљена
У загрљајима јутарњим.

Нек трче по лицу као грашке зноја
Нека одзвањају звона за нама
Пожарним звуком живота
Сусретања нам првих!

ПОНОВЉЕНО ПРОЛЕЋЕ

Стасао сам временом у простору ограниченом
болничком оградом и свешћу у пацијента болничког круга!
И птицама сам био познат па су ми слетале на клупу
по оброк и љубав баш онако као што си ти то чинила
тражећи ми длан да ослониш образ и саопштиш ми
важну вест, да си се родила по други пут.

По том рођењу неприсутно си ме низводила и уводила
у истину коју си крила десним дланом и показала
храброст за обоје; то пролеће је препознало
живот дарујући га и нама да поново ширимо љубав
зеницама и осмехом на толики свет у коме пркос и мржња
доведе ратове и инвалиде с којима смо погледима
саучествовали.

И без речи допирали смо до туге шетача болничког круга
тражећи у њиховом погледу бар мало нашег пролећа и наде
у поновљену стварност; увек смо носили прегршт наде
кад смо се сусретали с белим мантилима, а осмехом
смо охрабривали истину да неједнаке шансе имају
право на поштовање и саплитање.

Мисли нам заробљене у погледе увек сагоревају у
осмех сваком познанику дариван
одбијајући се као отпоздрав и скидање шешира
сваком ко осмех узврати.

ОДЕЛО ЗА ЗВЕЗДЕ

Често прилазим оловци и машти узаврелој као вино
и *отпочињем* монолог са нужном концентрацијом,
приносећи је наслову да се сложи...
Трајала је и траје погодба више од времена.
За њега се побринула воденица, без двоумљења, самлела га у
прошlost,
коју још видим као на длану призивајући је као заљубљен.
То није игра пиши-бриши, трајало је до данас,
и то у таласима, као земљотрес.
Осећам дамаре своје као добовање кише
на стаклу прозора, капљице су губиле садржај,
а ја, изнова тражећи самлевено време,
осећам клецање и замор.
Под успињућим Сунцем тражим изгубљени дан
и пробуђену машту.
Често одлажем хитне послове, приносим жртву, две,
к небу *одашињем* мисли и погледе:
побегоше...
Чекајући, обраћам се вину
у коме вековима песници скривају истину,
а насмејани месец бледило и романтику носи
иза облака мојих мисли:
песме н е м а!

КАД ТИШИНА ГОВОРИ

Све чешће тишина говори уместо нас.
Сакривени сањамо преображење
Божијих заповести од којих прва
Љуби ближњег свог има слабије шансе!

Као путници безграничном тишином чујемо
музику тих речи – да би преживели
пространство и време отпутовало у неповрат!
Добро је да смо у истом купеу.

Присутвом дајемо знак и охрабрење
за пут у непознато...
Неко рече: „то је љубав“.
Док ти устајеш да приставиш кафу
нарушени ритам тишине отрежњује:
постојимо!

ЉУБАВ ВРЕМЕ ПОБЕЂУЈЕ

*И дође ми да пољубим једним пољупцем
Све што се рађа и живи под овим топлим сунцем.*
Паун П.

Ако се заиста воли побеђује се време
И тиме помера крај, пробао сам
У младости, успевало ми често да време померим
и сусрет са животом изгледним и подношљивим...

Одгађање краја у целатовом је закашњењу.
У сусрету самном често је преварен... да ли?
Са искреном намером ил је кушња само:
Да ли је зависник од нечијег краја?

Таман кад маску своју намиче за промену
Сад већ опробаном стазом, лудо зароним,
Волим, заборавим тужне тренутке,
Померам казаљку свога пешчаника, радујем се трену...

Намакнем осмех, оружје опробано, давно
Ругам се маскама целатовим у по ноћи
И дању, када волим страшно дивну башчу своју,
Комшијино добро јутро, малине усцветале,

Вишње као младе, што пчеле маме...
Пожелим тада Сунце, пчелињи пој
Дечији плач у рану зору, пожелим свима
Да с јарбола туге сами заставу скину.

Милош Стојиљковић

АПОЛОНИЈА

АПОЛОНИЈА

С.Т.

Раскалашна кћи дионизијска
пркосно стоји у вихору рата.
Ђавоље очи, похота змијска;
блудница с обале Еуфрата.
Из хладног погледа репата ватра
распирује мржњу, пустош сеје,
пламен што топи врхове Арарата
и руши зидине древне Никеје.

Краљица расцветаних градова приморских
у славу Бахуса пехар испија,
сестра немуштих хоркиња дворских,
предводница поноћних Лемурија.
Недостижном аполонијском лепотом
прогони хришћане, скрнави веру,
каменује, распиње, потом,
десет заповести шаље у мермеру.

АПОЛОНИЈА Х

С.Т.

Оваплоти се, ђевушко Светлозарна,
осветлај ме, престрављеног језом –
да дим је и опсена силуэта чарна,
у машти ткана болном генезом.

Окажи се, Вечна, реална и права,
присуства свог ме удостоји.
Нек` мисао оживи, нека мине страва;
покажи, Истинита, да збиља постојиш!
Блага Девојко са стасом кише,
дуго чекана, Мелемна, насушна,

дај да душа Тобом замирише,
да се дигне – клонула и рушна.

Оживи ми Вољу Вољом љубавнице.
Води ме, Предивна, у свој свет тајанства!
Ил' баци у бездан кључе од тамнице;
пусти да сагорим од Лепоте и пијанства!

АПОЛОНИЈА XVII

С.Т.

Јасна Визијо мојих предсказања,
преда мном си. Схватам: постојиш.
лакша од чезнућа и чекања,
кошмарне снове у Реално бојиш.

Задојена Лепотом звездане вучице,
из Тебе светли прах божански.
Ништиш таму, подземља клице,
на трону уздигнута, надчовечански.

Блаженаја к'о кап воде свете,
на мом длану бестелесно заспала,
не знам шта си, анђео, ил' дете?
Да л' се то Васељена распала,

планета свисла пред Твојим бивствовањем?
Чиста Искро, прозрачна и лагана,
овенчана Песмом, сопственим постањем,
у Теби тече плава крв пагана.

Супериорна спрам пропадљивог света,
Блистава ми очињи вид спржи.
Недостојан сам Те, Госпо Изузетна,
одважна Ватро, потекла из Ружине сржи!

Оливер Вељковић

ПЕРВЕРЗНИ ЖИВОТ ГОСПОЋИЦЕ МАКО

Више нико није знао пуно име и презиме госпођице Мако. Неки су говорили да се звала Марија, други да је Маја, претпо-стављали су да је Мирјана, а највише њих је помињало име Марушка. Када се доселила овде са двадесет и четири године, пре педесет година, можда је тадашњи поштар и знао како се госпођица Мако заиста звала, али тај одавно више није разносио пошту овим кварталом. Последње деценије госпођица Мако није примала никакву пошту, а и ону најосновнију, тврдио је нови млађашни поштар, није јој испоручивао. Ко год би је затекао на улици, онако убрзану и намрштену, тек би је поздравио са „добро јутро – дан – вече, госпођице Мако“, био отпоздрављен и то би било све.

Оно што су знали јесте да је била наставница историје у пензији. Сада је држала приватне часове деци и мада је допуштала малишанима да долазе код ње на предавања, они су одбијали, тако да је госпођица Мако одлазила, примећивали су остали, прилично невољно, у њихове домове. Родитељи су препричавали да није ништа узимала, тражила, одбијала сваку кафу, сок, ратлук, слатко, па и воду, што им је нарочито било необично, и да је течно објашњавала све што је имала да исприча деци. Најчудније од свега било је да није желела да узима новац за своје часове. А то је још више бацало сенку на њен живот.

Ту исту децу су још као мале родитељи плашили госпођицом Мако. Ако не будеш био добар, одвешћемо те и оставити код госпођице Мако, ако си неваљао усвојиће те госпођица Мако, немој да ти позовем госпођицу Мако, сместа да си то појео, ако не престанеш да цмиздиш госпођица Мако ће те претворити у мачку...

И ту су биле те мачке.

Неки су причали да је имала преко педесет мачака, други су тврдили да су набројали сто мачака. Најупорнији су, као, лично усликали сваку од сто педесет мачака. Но, истина је била далеко блажа. Тек је један дечкић рекао да госпођица Мако има двадесет и једну мачку, и био је у праву. Међутим, њега нико није слушао, тако да је та цифра и надаље варирао негде између педесет и легендарних сто педесет мачака. А било их је свуда! Као зреле крушке висиле су са свих страна куће и ужурбано

мењале положаје као да им је то задатак. Веровало се да мотре на пролазнике. Шушкало се да чим би неко прошао једна би одмах нестала и појурила да информише госпођицу Мако која, наравно, није имала ни телефон.

Ипак су сви једногласно делили причу да су те њене мачке директно везане за њене три смрти. Јер, госпођица Мако је први пут умрла негде у предшколско–школском узрасту, негде на некој депонији, где се играла жмурке са друговима и другарицама када се сакрила у одбачени замрзивач. Нашли су је тек те вечери, али било је касно. Мала госпођица Мако откривена је угушена, успаваног лица. На дан сахране, док је сандук спуштан, скромно мешкање приметио је неко од ожалошћених, а одмах иза тога и лупање изнутра. Када су отворили поклопац чудо се десило и мала госпођица Мако уплакано је гледала у престрављена лица око себе. Наравно, могла је онда да пожели шта год је хтела тако да је исте недеље добила седам мачића. Из неког непознатог разлога, препричавало се, деца више нису хтела да се играју са њом, што изгледа њој ни најмање није засметало јер је, ионако, сву своју пажњу поклонила мачићима.

Друга смрт госпођице Мако десила је на екскурзији – негде већ; град је могао да буде било који, што и јесте, јер би сваки приповедач уметнуо неки свој омиљени. Градић крај језера, највише се верује да је у питању Охридско. Пар тинејџера чамцем се отиснуло далеко од обале, док је четрнаестогодишња млада госпођица Мако била сама у свом чамцу. Нико није видео како се њен чамац преврнуо, али су је видели како нестаје испод кристално чисте површине језера. Изненађујуће, али прича се да је један њен друг из разреда скочио да је спасе и умало успео у покушају, међутим, у последњем часу, како је он објашњавао, учинило му се да је она нагло ишчупана из његових руку и одвучена ка самом дну. Исте вечери су је пронашли на обали језера које је њено тело избацило одмах испред хотела. Нешто касније, у мртвачници отворила је очи и на ужас мртвозорника заплакала. Он се загрцнуо над својим сендвичем и пао мртав. Кажу да се није повратио. По повратку са Охрида (ако је и био Охрид) усвојила је још седам мачића.

Трећу смрт доживела је када је негде око њене двадесете викендица у којој је боравила изгорела са њом и четрнаест мачака. Како је дошло до пожара нико не зна, али претпоставља да је утикач био неисправан. Трагично, пламен је захватио предњи део куће, затварајући одступницу. Док се госпођица Мако узвирала на таван и кроз прозор пажљиво избацивала јед-

ну по једну мачку у намери да их спасе, пламен јој се подмукло прикрао иза леђа. На несрећу, тавански прозори су обично премалени да би се кроз њих провукао човек, или девојка, но ипак је успела да избаци и последњу мачку када јој је дим испунио плућа и по трећи пут јој живот беше одузет.

Прича је била јединствена у једном. Тако спржену четрнаест мачака ју је извукло из ужарене куће и положило на снег. Како су у томе успеле... нико није успео да схвати. Међутим, сасвим сигурно, мачке јесу нешто предузеле. Три су дошле до града, до амбулантних кола и нико не зна како су успеле да увере медицинско особље да крену за њима, али некако јесу. Када су подгојени возач и трома медицинска сестра стигли до места где је лежала госпођица Мако, најпре ништа нису могли да примете од игре пламена и одбљеска снегом покривеног окружења, али када су друге три мачке почеле да копају по једном брежуљку и убрзо указале на необично влажно и ућобано крзно, возач и медицинска сестра су схватили да су то остале мачке прекриле тело унесрећене девојке. Како су успеле да преко себе натрпају снег, остала је још једна неразјашњена загонетка. Установили су да је госпођица Мако изгубила живот, док су мачке заселе, окружиле и зуриле у беживотно тело њихове газдарице. Матерински инстинкт или љубав према животињама подстакло је медицинску сестру да им дозволи да уђу у кола, али су мачке остале где су биле и тако је комби отишао без њих. У болници је тог јутра млада госпођица Мако још једном отворила своје уплакване очи. Доктор који је стајао поред ње вриснуо је као жена па одмах од срамоте ставио шаку преко уста, док га је двоје стажиста погледало са прекором. Од срамоте је закључио: „Ви сте живи?“, на шта је стажисткиња тихо процедила: „Докторе, молим Вас.“

Након треће смрти променила је град и са двадесет и једном мачком се уселила у кућу у којој је живела до данас.

Одмах је побудила интересовање многих, а да нико од њих није побудио никакво интересовање код ње. Приметили су да нико не улази у њено двориште и да сама госпођица Мако ретко излази из куће. Ако би је неко и видео у продавници једино што би куповала била је храна за мачке и вода, флаширана вода у неограниченим количинама, чак и по педесет литара дневно. Људи су могли да смисле разне приче за сваку тајну, али нико није знао шта ће једној особи и по педесет литара воде дневно? Да је бар млеко, закључила је једна.

Негде ту, тих првих година у новој кући, причало се да се госпођица Мако заљубила. Њега су сви видели, јер је једини пролазио кроз капију куће и улазио у њу. Мачке су му се склањале, али како рече једна комшиница: „Склањају се оне, али да видиш само како га пажљиво посматрају,“ друга на то дода „мачке су по природи знатижељне животиње, наравно да ће га тако гледати“. „Нису баш толико,“ увређено је закључила она прва. Леп младић, непознатог имена, годинама је долазио и мада је био чест гост нико није могао да потврди да их је икада видео заједно. Чак га госпођица Мако никада није дочекала на вратима, већ је млади и лепи момак увек сам улазио и излазио из куће. Како се појавио, тако је и нестао. Његов нестанак није одмах био примећен, али оног часа када јесте, зли језици су кренули да ковитлају уверавајући окружење да га је госпођица Мако исецкала и поделила мачкама које, заиста, од како је млади и лепи момак нестао, никада дебље нису биле. Све су сада биле налик крзненим лоптама. Данас, сем у повременим оговарањима, млади и лепи момак остао је заувек заборављен.

Затим се пре једно десетак година појавио старији и заносни господин. Све жене из комшилука биле су потајно заљубљене у њега, сви супружници готово отворено љубоморни на њега. Овог пута госпођица Мако је дозволила себи да буду заједно виђени, па се чак причало да га је држала и за руку. Није изгледала ни најмање туробно нити погрбљено. „Зна да јој је лепши човек од овог мог па јој се може да хода тако. Ја поред овог мог када ходам, сваког дана по мало у земљу пропадам“, огорчено је сиктала једна комшиница другој.

У међувремену се ништа није дешавало. Живот госпођице Мако текао је онако како су суседи замишљали да тече и готово да се није десио скуп а да неко не изађе са још једним сигурним податком о њеном животу. Један од последњих био је да госпођица Мако има по шест прстију на рукама, информација коју је било јако тешко проверити, с обзиром на то да је увек носила црне чипкане рукавице са стандарних пет прстију, па чак и када би долазила да држи деци часове историје. Једна мајка је начула на једном од тих часова како госпођица Мако често током причања о историји прелази у прво лице да би се затим брзо вратила у треће, баш као Сартр, додала је. „Онда сам потписала споразум, иако сам знала да нема ништа од тога и да је рат неизбежан. Чим су се потписи нашли на папиру, испоставило се да је Стаљин био у праву.“ А чинило се да се баш такав начин причања допадао клинцима који су данас све виртуелне игре до-

живљавали управо у првом лицу. Ипак, једна од мајки је забрињуто додала да је остала збуњена када је чула госпођицу Мако како објашњава: „Нисам знала куда ћу. Црна куга је побила већ пола планете и ниси имао куда да се сакријеш. Није било лека, а ја сам била сигурна да ће и мене стићи. Већ ми је однела брата и сестру, а нисам знала где су ми родитељи. Даћу ти једну дивну причу *Маску црвене смрти* коју сам написала. Довољно си велики да је прочиташ.“

Постала је суштина дана угледати некога од њих двоје. Телефони су звонили, питања се постављала... и тако су се приче гомилале, а она настављала да живи свој повучени и изоловани живот све док није примећено да госпођица Мако не излази из куће већ данима и да више нема свакодневног доласка лепог и заносног старијег господина. Осим мачака које су, још дебље но иначе, висиле на све стране (виђено је како по нека од тежине тек падне са свог упоришта), нигде трага ни једном. И тако данима. Многе жене нису ока склопиле питајући се шта се дешава са госпођицом Мако и господином Заносним, и да ли она има права да им ово приређује? Једна од њих, она директно преко пута њене куће, усудила се да дође до улазних врата дворишта, али се смрзла од страха када су две мачке одједном пале са дрвета испред ње и знатижељно се загледале у баку. Она умало није потражила психијатријску помоћ.

А онда се након десетак дана госпођица Мако појавила са колицама за гурање и, као да се ништа није дешавало, отишла до продавнице. Напрасно, четири љуте жене, након обављеног телефонског позова, одјурише као без главе до исте те продавнице да накупују неопходне потрештине. Оно што су виделе била је стара и позната прича. Литри воде, можда и више од педесет литара. Те вечери, кружок сусеткиња није знао шта да мисли. Започињале су реченице, али су се гушиле у јецају и немоћи да их заврше. Шта год да се дешавало код госпођице Мако, тек сада, нису могле да ни да наслуте. А нешто мора да се дешава, прошапутала је најрадозналија, јер ако се не дешава ништа, шта ћемо ми да радимо?

Четири дана пре него је ова прича настала полиција се појавила у дворишту госпођице Мако. Иако је било вече, мачке нису представљале никакав проблем четворици полицајаца који су напредовали кроз двориште. Ушли су у кућу. Комшиница преко пута морала је да попије лекове за смирење па тек онда да назове остале из кружока. Немир је завладао у целом кварту. Нажалост, полицијски комби био је тако постављен да је

заклањео улаз у кућу, што је озловољило суседе, којима је остало да нагађају и да једни друге допуњују.

Скоро пун сат нико није излазио из куће. Недалеко, на улици, дрхтавим рукама приносила се кафа, зној се брисао са чела, узнемиреност супружника достизала је врхунац, комшије су међусобно викале. „Моје срце ово не може да издржи, још да умрем сада па да не видим шта ће се десити“, цикнула је једна. А тада су примећени полицајци са ситном и повијеном госпођицом Мако измилели из куће. На несрећу по комшилук, ноћ се размахала тако да нико није могао да види њено лице. Ушли су у комби и отишли.

Сутрадан се појавила жута трака око куће.

Прејуче су по читав дан некакви људи улазили и излазили из куће. Све мачке биле су на крову и са интересовањем проматрале посетиоце.

Како нико у крају није познавао никога у полицијској станици и даље нису знали о чему је реч.

Јуче је изашао чланак у новинама од једанаест реченица, на седмој страни. Пошто је пуно име и презиме госпођице Мако било непознато, нико га у овом крају није ни прочитао.

Данас док пишем ову причу нема ни једне мачке у дворишту.

Александар Гавранић

УСТА

1.

Постојиш као конзерва
 која се котрља
 пред слијепим очима
 као стисак за муда
 који те је узбудио у гужви.
 Мисао о силовању.
 На крају се ипак све запамти
 и ако се скривамо у флоскули
ЗАБОРАВ ЋЕ НАС ПРОГУТАТИ.
 Видјели су мој стид
 и подрхтавање руке
 и онда када сам лагао о јebачини
 била им је јасна моја неистинитост
 док ја пљујем саговорницима у лице
 и понашам се као пуж
 који лежи на својој кућици
 и пушта Брамса како би срушио зидове.
 Кисеоник је потребан мозгу
 јер онда не отвараш уста
 и не излази
 о које није о
 у које није у
 и језик који би лизао
 и зуби који би жвакали
 и конструкција која је отац
 сиса у устима
 недостатак батина
 дисциплине
 репресије
 гушења дијалектике
 и судим себи
 генерацији
 силованој књижевности
 која је пашта

која се кува у лонцу идиота
 Бекет је постао само оброк
 а ја немам логику
 јер сам пристао
 јер сањам како ме воле
 као што сам заволио ЖИЖЕКА
 и ако знам да није било до мене
 увучен сам
 и напаљен
 и тврд
 пливам у влажности
 у ријечи сопствених свршавања
 и зато лажи сада
 лажи док не цркнеш
 док не цркнеш
 док не цркнеш
 док не цркнеш
 док напoкoн не цркнеш.

14.

Ово је пјесма о дебелој жени
 коју сам изненадио док се сагињала
 на самом крају небитне улице
 у намјери да дохвати новчаник
 који је на моју срећу испao.
 Пролазио сам поред трафике
 на којој никада није писало ништа
 и чим сам осјетио мирис
 те непрегледне госпође
 нисам желио да сачекам ни тренутак
 одмах сам скочио на њена леђа
 и дубоко зарио мамузе у њено месо.
 Све је трајало неколико сати
 она је покушавала да ме скине
 трзала се
 стењала
 пријетила својим дебелим устима
 молила пролазнике да ме зауставе
 и касније се испоставило да смо блиски рођаци,
 она ми је показала фотографије своје дјеце

која су на њену жалост још дебља
па смо се договорили да одем на вечеру
у њихову дебелу кућу
да мало испробам дебелу дјецу
и однесем им потковицу на поклон.
На крају смо се њежно пољубили
ја сам је извријеђао за срећан пут
а она ми је оставила новац за такси
и док сам гледао како се њена гузица
неспретно тетура преко улице
нека туга изненада испуни моју душу
и морам да признам да ми је било жао
што је нисам јахао дуже
јер стварно сам имао прилику.

17.

Посматрам је прије спавања
док виси са украшеног плафона.
Конопац је сломио њен врат.
Вечерао сам куваног пингвина
и прао тањире вјештим покретима.
Продао сам покварени аутомобил.
Једном смо се загрилили без потребе
а онда нас је дуго било срамота.
Можда је ипак требало да је спасим.

Радмило Мићковић

ПОСВЕТЕ

МОЛИТВА

Мајци Милеви

Усели се Боже у колибу моју
Подај мир и спокој свом несташном чеду
Поглади по коси чисту душу, коју
Неки људи трују, а неки је једу.

Слети ми Господе на хридине душе
Где океан мисли утробу јој кљује,
И где аларм срца већ многи не чуше
Та бисерна шкољка, бисер-сребро бљује.

Помози ми Боже да не кињим друге
У трену кад туга душу ми притисне
Јер, сви смо, Господе, само Твоје слуге

Јадне људске душе, од Тебе зависне.
Опрости када Те, сред животне буре
Пригњечене душе из себе изјуре.

СОЛАРНА БРАЗДА

Сенима Владике Николаја

Трубе Јерихонске најављују градњу,
Бруји хор славуја из црквене порте,
Поновљену, прву, или можда задњу
Док ластва жубори на стаблу аорте.

Осветљаваш време, мрзак јавном мњењу,
Усамљено дрво увек страда прво
Родиш се и умреш, све у магновењу
Лечиш душу роду, божанствена мрво.

Освештаваш душе, саветујеш грешне,
Од сатане прогнан, пружаш руку брату,
Подстичеш клонуле, смирујеш успешне:

Не смете скапати у земаљском благу!
Корак испред света, ал' да ми је знати-
Хоће л' српска младеж моћи да те прати?

ТРАГ

Миодрагу Игњатовићу

Кажу неки да сам означио време
Варварским животом што хучи и пени,
Али се и време прелама у мени
Ја сам клица клице, призма, ја сам семе.

Време нас разлаже на речи и ноте
Од нас прави хумус, корен појачава
Проблем покољења преко нас решава
Од генија моћних прави идиоте.

Немам шта да кажем, можда тако треба
Кант, Хераклит Мрачни, Хегел, Питагора,
Одлазе у сенку, свиће нова зора.

Сва баштина светска за комадић хлеба.
Једно зрнце песка хармонију квари,
Жели васионом да загосподари.

Јасмина Ђуза

ИЗ ДЕПРЕСИВНИХ ЗАЛИХА

СВЕДОК

Ноћ је гурала дан.

Шетала је парком са облаком изнад. Пратио је у стопу.

Размишљала је о својој судбини. Десет година у браку без деце, без иједне девојчице!

Надвдио се над њом. Пун и црн. Чекао је знак да се отвори.

Годишње је добијала дванаест седих власи. Месечно по једну.

Свекрвин поглед правио је као целат мачем цртеж на њеном некад лепом челу. Једино је он био ту, да умири, да изглади, да обећа.

Налазила је сигурност у његовим сузама тешитељкама.

Он је био њен цар! Волео је као и првог дана. Можда и страственије. Ево, ноге је издадоше... седе на клупу. Топла језа

јој прође дуж ногу. Љубавни сокови се још нису повукли. Румен јој обли лице и она механички повуче сукњу преко колена.

На лицу су прелазили трзаји недавно проживљене страсти.

Скупила је ноге.

Облак се сакрио у крошњи платана.

Њен цар је остао да спава слатко заморен њеним телом које му се увек даје. Често из захвалности.

Устаје са клупе. Враћа се кући журним корацима и облаком изнад себе.

У кући мрак. Он још спава. Тихо куца. Глува тишина. Још једном закуца, мало јаче. Дрма браву на вратима која не попушта!

Растворило се ишчекивање и два кофера. У њему њене хаљине набацане на брзину.

Облак је побегао... није могао то да гледа.

***

Емил Сиоран је током читавог свог живота најављивао самоубиство и доживео је 84 године. Као и он незадовољна сам!

Толико ружноће, празнине, лажи владају људима, и ја не желим да умрем, јер сам ја већ мртва, хоћу да одем у манастир! Да се изолујем и приступим тишини, спокоју.

Мир у души – то је највеће богатство!

Лепота тишине, смирај који се разлива телом и диже те изнад свега, лебдиш и сањаш – будан и све ти је бесмислено и важно истог трена, и глеш – не боли те, не погађа те, јер то се дешава негде другде, ти си изван тога... све је небо и све је трава. Нема људских гласова, само унутрашња музика и спољашња манастирска тишина! Сигурна сам да су манастири обавијени неким специјалним ваздухом и да је природа магична. Удисањем ваздуха – удахнете мир, спокој, а издахнете ружичасте и плавичасте латице.

Ето, претим и себи и другима: Ускоро ћу у манастир!

***

Нема јачег бола од сазнања да си невољена!

Покушавам да опишем како боли, да му смањим јачину!

Обухвата ми срце и притиска га са свих страна, не би ли га претворио у зрно-срце. Вероватно тада крв једва тече венама и на тај начин врши притисак на главу и претвара је у зрно-главу!

У ствари, бити невољена значи смањити се као биће, као жена.

Ништавна жена! Нешто што је непотребно мушкарцу.

Да ли је то сврха постојања жене?

БИТИ ЊЕМУ ПОТРЕБНА!

Нада Петровић

БРОЈАЊЕ

Душа је тешка двадесет један грам,
измерили на кантару и апотекарској ваги,
на оној истој на којој се мери и отров и лек...

Кад је умирио језичак, па ни горе ни доле да крене,
премерили изнова и из почетка,
као да проверавају време и место,
да л' негде кочи сат, питали сенке по зидовима,
искривљене сказаљке по неколико пута вртели
око рђом нагрижене осовине...

И записали на пергаменту, кожи, папирусу, папиру,
урезали у камене блокове и пећинске зидове
и слагали...

Или нису добро видели,
или ово што ја имам није душа но суртук и баксуз
што притеже низ грбину к'о цак кад оклембеси...

Зајашило без самара и седла, у голе слабине удара,
упреда понаособ и засебице сваки пршљен,
хрскавицу, кључну и пубичну кост ломи,
откида од пупчане врпце, конопце спреда,
отвара дланове, плује на жуљеве,
и подсмева се и подругује.

Осетио где је танко, па ме ту кида,
черечи дане без речи и на четворо разапиње,
покривку ноћног ћутања с голотиње скида,
церека се док кријем лице међ заврнуте рукаве,
најмање од свега посустаје пред руменилом стида.

А ја не знам куда и како даље,
обездушена од благодети неслободе
додирујем златне резе, окове и решетке,
не дајућ одушка себи тапкам у месту,
(важно је да у месту не стојим)
и бројим... До двадесет један и назад...

СРИЦАЊЕ ТИШИНЕ

(Повод збирка *Зид*
Стојана Богдановића)

Сакривена од људи, од нељуди,
од себе...

Сенку оставила на кућном прагу
једино пса повела на кратком поводцу,
касније сам се ослободила и потрчала,
кроз траву која је некада била пут,
кроз коприве баш онде где је мајка
прстима расађивала љуте паприке,
кроз грање се провлачила,
посматрала кују како њуши ваздух
како ме по траговима прати,
а баш сам хтела да се изгубим.

Од гласа се не можеш сакрити,
допре дозив, нит знам кога нит зашто,
разгрну лескове гране и пронађе ме на коленима
како сакупљам празне орахове љуске и пужеве кућице,
како их на гомилу слажем мрморећи бајалицу
коју сам као дете чула у сновима.

Пратиља ме ухватила за руб мајчиног прслука
и вукла узбрдо истом снагом којом сам се ја
низбрдо одупирала да ме не одвуче,
подсетила ме како сам ја исто тако, некада давно,
мајку у сутону, али то је нека друга прича...

Уђосмо у двориште постранце
кроз одшкринуту капију,
она отрча до кућице,
а ја застадох загледана у Зид...

Ево и сада, а свећа дана се тули,
седим на прагу, никако да уђем,
загледам фасаду, тражим кључ,
и ослушкујем...

Сенка на Зиду миче устима
а ја сричем тишину...

НАД/ЖИВЕТИ ЖИВОТ

(Одзив на песму
Над/живјети смрт Мирослава Б. Душанића)

Проћи кроз циљ не значи стати,
нити се предати нити посустати,
можда убрати свету перунику,
нити прстију и снохватице чворовати
и сањати још једна врата која се отварају,
још један пролаз до зачаране спирале
којом се спушта до дна и диже у висине,
онде где ће сновиделице сунчевим зрацима
да оките бисером круну краљу над краљевима,
и да ми покажу како је лако живети међ живима.

Стамен Миловановић

ЧЕЖЊА

(Драмска минијатура на тимочко-лужничком говору)

Лица:

ЖИВАНА – старица, последњи становник планинског села
МОРАНА – богиња смрти (дама у црном комплету)

Време садашње

Сцена :

Зрикавци, зрикавци, зрикавци... Детлић који у дрво кљуца, кљуца, кљуца... Повремено се огласи кукавица. Зрикање се у таласима, приближавајући се, појачава, удаљује, стишава и поново надлази тако да се добије утисак непрестаног гобања и таласања и времена и простора.

ЖИВАНА: *(Несигурним, старачким корацима, поштапајући се, полугласно, док излази на сцену)* Ноће моје, друшће моје, саме си знајете пут... Пол`к, пол`к, ступку по ступку ете, па, стигомо... Тека... ете тека. Вреви си мори, ако си сама, сама си се и родила, па си сама и вреви, Живано, да ти се паучина на уста не навата...

МОРАНА: *(Из далека)* Живана! О, Живана!

ЖИВАНА: *(Колебљиво)* Д`л ми се тој, па, у уши заглувело, `ели ми се, с`м причињава, да ме неки вика?...

МОРАНА: *(Ближе)* Живана!.. О, Живана!

ЖИВАНА: Тегу па!.. Која ли је с`г, па тој ?.. Мора да је из неко подалечко село почим ју глас не познавам... Леле, леле, мора да ју је голема мука опела к`д дојде у овуј пустолију?..

МОРАНА: Живана! О, Живана!

(Звучно таласање надјача грактање гаврана)

ЖИВАНА: *(Уплашено, полугласно)* Леле, Бошће, леле Бошће, море тој је, па, онаја Проклетница!.. Е, вала, не мож` да ме замине, па тој ти је... Црна ја... Црна ја...

МОРАНА: *(Све ближе)* Живана! О, Живана!

ЖИВАНА: *(Полугласно)* Леле, к`кво с`г да работим?.. Да л` да се с`с тојагу од њума браним, ели да ју митим и кумим? *(Плачно)* Ој! Кој ме тој, мори, вика?

МОРАНА: Где си, бре, Живана? *(Задихано излази на сцену)* Где се кријеш, жено?

ЖИВАНА: Ма, еве ме, туј с`м, мори. Не кутам се... *(Знати-жељно као)* А, мори, која ти оно беше?

МОРАНА: *(Љутито)* Како „која“? *(Прекорно)* Знаш ти добро која сам.

ЖИВАНА: Ма, јок, бре... Очи да немам; не сечам те се... Из које си село?... Не видим те убаво, а ни глас ти, ич, не познавам.

МОРАНА: *(Полугласно)* Са сваком старицом исто... *(Гласно)* Знамо се, знамо Живана. Колико година се нас две прегањамо, а?

ЖИВАНА: *(Као изненађено)* Ааа, а ти ли си тој, мори, Морано?

МОРАНА: Морана, Мора, Марана, Кикимора, Марена, Мара, Маржана... Које ти драго њиме можеш да ме зовеш. Све сам ти то ја.

ЖИВАНА: Ако, ако... *(Полугласно)* Море име ти се, дабогда, не чуло *(Гласно, шаљиво)* Што вревеше мој покојни татко: викај ме и грне ако ти је мерак, с`лте немој да ме строшиш... Е... *(Падознало као)* А и тебе ли те стра уватил да ти се уста не залепу, па дојде да... да, па, лечка провревимо?

МОРАНА: *(Иронично)* Баш сам се ужелела људског разговора! *(Осионо)* Не прави се луда, кад то већ ниси, жено! Знаш ти добро зашто сам ти дошла...

ЖИВАНА: Е, па, мори Морано, коца си, с`г, подранила... Нес`м ти се још надала... Попре си у јесен, ели у рани пролет у село доодила, а с`г, е, и у сред лето.

МОРАНА: Па, драга моја, ништа више није као што је некад било. Све се променило. Измешали се и људи и народи, искварили се, променили се, па се и време изменило, претумбало...

ЖИВАНА: Ја си за тој не знајем... Од к`д ти збра и одведе одовде све живо, од к`д на сваку авлију лесу забрави, од т`г немам с`с кога ни јед`н реч да провревим... Нема, бре, ни кој да ме окне, ни кој да ме опцује, ни кој у око да ми дуне кад ми се наруси... Све ел отиде у бел свет, ели га ти у црн одведе... Ете, с`г с`лте се још из мој оцак лечка чури...

МОРАНА: *(Кивно)* Да ми је да знам коме је прво на ум пало први колац у овој скрколији да побије?

ЖИВАНА: К`кво, бре, вревиш? К`кво му је, мори, фалило? Од овој село не беше поубаво у цел свет док ти не поче да ни цумле затираш...

МОРАНА: Шта цумле?! Редом, Живана. Онако како су вам суђенице...

ЖИВАНА Ааа! За тој ли ће најубаво село да опустеје.

МОРАНА Е, бре, Живана, Живана; знаш и ти да кад из кладенца више воде отиче него што у њега дотиче он мора једном да пресуши... Тако је и са твојим селом... Кад год морам за неког у ову забит да дођем сва се најежим... Већа ми казна од ове не треба. Да се косилом уз брдо нисам подштапала не знам да ли бих се до тебе попела...

ЖИВАНА: Па неси ни с`г, због мен`, девојћо, морала нође да си тепаш...

МОРАНА (*Иронично*) Ма знам ја да би ти волела да нисам... И ти би као Метузалем деветсо педесет година живот да кусаш? Е, нема тога више, нема, не може... Цабе бежиш, Живана (*Кивно*) Преврнух село тражећи те. У сваку кућу зађох, гледам да те можда греде нису притиснуле. И у последњи бунар завирих, да видим да му ниси сву воду попила. Око свако дрво обиђох, да се уверим да ниси, можда, неко закитила. Нема те у селу, као да си у земљу пропала, као да те је звериње у гору однело...

ЖИВАНА: Ђел видиш да се нес`м кутала, нес`м штукла, нес`м се, мори, нигде затикала...

МОРАНА: Ја те у селу тражим, а ти... Опет, на тој чуки као споменик стојиш и с једног рамена на друго сунце пребацујеш!

ЖИВАНА: Одовде се поубаво и подалечко види...

МОРАНА О, луде бабе! (*Кроз злуради смех*) Па, ти ни своју сенку одавно не можеш да видиш, а зуриш, зуриш пут долова... (*Иронично*) Мора да ти је за мене била мука, мора да си мене нестрпљиво чекала...

ЖИВАНА: (*Иронично*) Ааа, очи ми исчилеше од гледање, гуша ми се осуши од окање да ми што пре дојдеш. (*Полугласно*) Што си, мори, нође доведе не скрши (*Гласно*) Ма, јок, бре, тебе; њега си чекам. Њега да пресретнем...

МОРАНА: Ти да га сретнеш?! Сањаш, будна сањаш, Живана... О сваку сенку се саплићеш, и да те та тојага путем не води, први јендек би одавно напунила...

ЖИВАНА: (*Шаљиво*) Море, и бробињци ми клечке потурају, ал` се ја, пај, не подавам – штрапкам си; а на там – а на овам... Ћу слезнем и до друм кад он дојде...

МОРАНА: Заборавила си, жено, какве су све скрколије до њега.

ЖИВАНА: Ма, к`кво ми вревиш, мори?! Кој је заборавил? Нес`м ја још пошунтавила... Памтим, бре, сваку ровину, сваћи грм поред путањку, сваћи камик од кој с`м се саплитала кад с`м с`с пуне крошње у варош слазила... И с`г ји видим...

МОРАНА: О, а кад је то било, Живана!? Знаш ли од кад том стазом нико више не пролази! Урасла је у бурјан, купину и драч.

ЖИВАНА: К`ко, бре, зарасла?!.. А мене ми се чини да с`м ономад, њекња, низ њу у варош слазила... Још ме у раме жига и трни ми... *(Замишљено – сетно)* Док с`м га исшколовала, сваку недељу с`м му низ туј врвину рану и премену доносила... *(С уздахом)* Е, изгрбавиле смо се и обрамка ми и ја...

МОРАНА: *(Иронично)* Видим, видим баш си се лепо ка земљи повила... Време ти је да се по њој и опружиш...

ЖИВАНА: Е?! *(Полугласно)* Језик прегризла дабогда... *(Гласно)* Молим те, немој с`г, немој данаске о тој! Пол`к, има време... Јутре, зајутре... Осећам да је он пош`л...

МОРАНА: Десет година ми причаш исто, десет година молим твоје суђенице да ти на клупче још дане намотају, одлажем ти пут. Због тебе их замајавам да би се ти свакодневно пела на ову чуку, и као страшило неко зурила у даљину. Па, где ти је он, зашто ти већ не долази?

ЖИВАНА: Далека је тај пуста даљина... Еј, туђина је тој, Морано! Туђина, мори, девојћо!

МОРАНА: И да је пешице пошао до сад би стигао.

ЖИВАНА: Вревеше нећи наши одовде да је голема, голема вода помеђу нас и њега...

МОРАНА: Да је пливао до сад би је препливао.

ЖИВАНА: Мож` да тој још неје там научил.

МОРАНА: Узалуд се надаш, жено. Опчинила га је даљина, завела га и омајала моја посестрима Лета. Заборавио те је...

ЖИВАНА: Леле. ма, к`кво, бре, вревиш?! Која лета?! Године су минуле... ал` зар може мајћа да се заборави? Не мож`... Неси ти рацала, немаш ни род, ни пород, па, тој не мож` ни да зн`јеш, црна Морано...

МОРАНА: *(Увређено)* Ја?! Ја, која никад никог, ни цара, ни просјака, па ни тебе, Живано, не заборављам, ја која од прворођеног до последњег морам да приберем и и да вас све скупим и ородим, ја да не знам шта је заборав?! Знам, свакодневно то видим. Ниси ми ти ни прва ни последња *(Осветољубиво)* Не надај му се, жено. Он мисли да сам те ја одавно удомила... Идемо! Морам и твоју капију да закатанчим..

ЖИВАНА: *(Помирљиво)* Де, бре, што се одма срдиш и рипаш како да су те стршљени за дупе упечили? Љуцки те молим да причекамо још лечка...*(Молећиво)* На теб` која си вечна, к`ко што с`м и ја за мен` мислила док бео млада, једна година ти ич вредно не чини, а камо ли јед`н д`н? Мене ми је, с`г, сваћи д`н кратак и к`ко дукат скуп... Морано, срце ми вреви да је пош`л, да дооди. Рипа ми у груди, к`ко у зајца чука и к`ко у гоч бије... *(Сузно)* Да га причекамо још д`нс... Да га још јед`нпут видим, да га мајћа још једнуш у очи цуне, па после... А, мож` је, жено,

понел и слиће од моји унуци и парауници... Жеља да ме мене, Морано... Жељну там да ме не водиш...

МОРАНА: Добро, добро, да не кажеш да сам бездушна; сачекаћу још овај дан, ако престанеш да плачеш. Е, Живана, Живана, не знаш ти како је мени кад морам по људским раскрсницама да прибирам остављене и заборављене старе, које још само паучинаста нада да ће им деца доћи држи за живот. На крају их ипак, разочаране, тужне и жељних душа у моје царство преводим...

ЖИВАНА: А ја си се, па, сваћи д`н овакој молим, Морано: Бошће, Бошће мој, ни најгорега мојега душманина немој да осудиш да овак к`ко ја с`г, гледа низ пут, да жељује и да с`с стра чека барем некак`в абер из туј пуну туђину.

МОРАНА: Знам ја, видим и даље но што ико види....

ЖИВАНА: *(Шаљиво)* Е, па, почим подалеко видиш, с`г погледај иде ли ми он? Мене ми се нешто замлечиило пред очи па ич не могу да...

МОРАНА: *(Шаљиво)* Видим да не видиш... *(Равнодушно)* Неко са друма скрену, пође путањом уз брдо...

ЖИВАНА: *(Сумњичаво)* Е?! Л`жеш? *(Полугласно, запитано)* А за што би ме, па, л`гала? *(Дрхтаво, гласно)* Он ли је?.. Мора да је он... Друђи нема кој... Пешћи ли иде? Од проклете с`лзе не могу да видим...

МОРАНА: Биће да је он... Чини ми се да личи на тебе...

ЖИВАНА: Фала ти, Бошће!.. *(Радосно)* Не ли ти реко да ће дојде!? *(Трепераво)* Кутре мамино, кутре мамино, дома ми се врча!... *(Поносно)* Морано мори, на матер срце ник`д не л`же... Не ли је убав к`ко усликан?

МОРАНА: Верујем да је некада и такав био. Сад је стар, сед и погрбљен као и ти.

ЖИВАНА: Л`жеш!. *(Несигурно)* Знајем си ја, мори, моје дете. *(Са заносом)* Висок је к`ко овај горун, плећат к`ко `раст, а цврст к`ако дрен!

МОРАНА: *(Иронично)* Да, да, толико је млад и јак да бих могла и њега одмах с тобом да поведем.

ЖИВАНА: *(Уплашено, увређено)* Куку! Леле! К`кво, бре, вревиш?! Л`жеш. *(Несигурно)* С`лте ме задеваш... *(Трепераво)* Немој, мори девојћо, шегу с`с мен да тераш! *(Убеђено)* Још је он момче, убаво момче, Морано...

МОРАНА: Који момак, црна жено? Старац који клецаво, путањом уз брдо једва ка селу иде...

ЖИВАНА: А, бре, Морано, што ме сећираш; к`ко мож` дете моје, с`г, старац да је.! К`ко може, он помлад, да је дош`л, к`ко и ја, до ич?

МОРАНА: Може, може... И ти си, Живана, нечије дете, па?

ЖИВАНА: *(Збуњено)* Па, јес' оно, ал' друго с'м ја. *(С надом)* Он је, белћим, још млад... *(Запитано)* А, бре, мож да му је туђина младос' и снагу исисала? Оће, оће да је... Видела с'м ја и такви к'д се из туј проклету туђину врну. *(Плачно)* Немој њега да ми... жив ти... жив ти... У кога, бре Морано, да те закланем кад ти никога својега немаш?

МОРАНА: *(Увређено)* Како немам?! Ако си обневидела ниси била слепа; гледала си, видела си да су се сви прошли и садашњи животи рађали за мене, да су у мојој власти. Све што је постојало, што постоји и све што ће постојати, моје је! Моје је и биће, довека, само моје...

ЖИВАНА: Ма. ако, жено! Што се одма себаш и чивташ?... Нек ти је цел свет алал, само ми њега не дирај... Нека има кој, девојћо мори, раку да ми ископа, косће да ми сарани, за мен' да запева... *(Дрхтаво)* Иде ли, примица ли се?

МОРАНА: На пола пута је... Сад стаде. Гледа ка нама... Седе...

ЖИВАНА: *(Уплашено, забринуту)* Куку!... Леле, леле, да му се нешто неје слогало?!.. Куку мене, куку мене... *(Панично)* Морано, мори, к'кво му је, што му је с'г?!

МОРАНА: Уморио се човек... Па, да... Одмара се...

ЖИВАНА: *(С олакшањем)* Ух! Хвала ти, Бошће! *(Молећиво)* Ајде, ајде, дете моје... Не мож, сине, мајћа, више да ти издржи... Одморили ми се, сине?

МОРАНА: Устаје... Једва се кроз трњак пробија.

ЖИВАНА: *(Дрхтаво)* Леле, срце ће ми из груди изрипи... Дете моје, дете моје *(Очајно)* Проклете ми очи исчилеле, па не могу... Не видим га, не видим га, Морано...

МОРАНА: Иде, жури... Потрчкује... Улази у село... Живана! Шта ти је, Живана?!

ЖИВАНА: Ст'внило ми се, Морано... Свес' ми штуца... *(Уплашено)* Држи ме, држи ме, девојћо! Падо, падо! *(Смирено, молећиво)* Рашири, рашири руће, мори Морано... Штуко... Штуко ти... Држ' ме, држ' ме, сестро Морано...

МОРАНА *(Прихвата је, грли и полако полаже на под)*

(Из даљине, све ближе и гласније чују се зрикавци док детлић упорно кљуца, кљуца, кљуца, а гаврани гракћу, гракћу, гракћу...)

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and eyelids, with a central pupil area.

УПОЗНАВАЊА

Паул Кле (1879–1940)

БОГ САМ

Бог сам.

Толико божанског
нагомилало се у мени
да не могу умрети.

Лобања ми се горећи распрскава.
Један од светова
који она скрива
да се роди жели.

Но треба да патим сада
док се то не збуде.

1901.

КИША ТОКОМ НОЋИ

Нешто лаже како сам те изгубио,
скоро да ћу поверовати у то.
Туробно је и смерности пуно све.
Срце се опире,
око пече.
Ниједне сузе.
Само плаче ноћ напољу.
Сама.

1901.

У ТАКВОМ СТАЊУ

У таквом стању постоје
лепе могућности.
Молитве да би се задобиле вера
и моћ.
Гетеово Путовање у Италију
такође је решење.

Посебно срећна
звезда. Виђао сам је често.
Опажаћу је изнова.

1901.

ДОВИЋЕЊА

Довиђења, садашњи животе
који водим.

Не можеш такав остати.
Разликовао си се.
Чист разум.
Тих и усамљен.

Довиђења, части подарена
првом јавном наступу.

1905.

ВОДА

Вода је
поврх таласа
поврх брода
поврх жене
поврх човека.

1906.

ЈЕДНА ВРСТА ТИШИНЕ

Једна врста тишине блиста према дну.
На неизвесном месту
нека ствар је та која сја,
не одавде,
не моја,
већ Божија.

Божија!
Једнако, и ако један обичан одјек,
једноставно Божије огледало,
близина је Божија ипак.

Мало доњег слоја земљишта,
светлости по себи.
Ко дакле спи и не позна дах што се зауставља:
онај што...
Крај на почетак пропет када се она врати.

1914.

МОЈА ЗВЕЗДА

Моја звезда узнела је
дубине под мојим стопалима.

Где се смешта зими мој лисац?
Где спи моја змија?

1915.

УСРЕД СРЦА

Усред срца
једина страст
одјек корака шетача

1920.

Паул Кле (нем. *Paul Klee*; 18. децембар 1879, Минхенсе код Берна у Швајцарској — †29. јун 1940, Муралто Швајцарска) био је немачко-швајцарски сликар, члан уметничке групе *Плави јахач*. На његово стваралаштво утицало је неколико праваца савремене уметности: експресионизам, кубизам и надреализам. Кле и његов пријатељ Василиј Кандински познати су по свом педагошком раду у школи Баухаус.

Препевао са француског језика и белешка
Душан Стојковић

Ирина Михашина

БОЖИЋ

На Божић вам желим много Среће,
Наданхуће, Жар, Љубав кô из бајке
И да нам се жеље – оне највеће,
Отелотворе у крилу Земље Мајке.

Желим да с наше вољене Планете
Цвета здравље – дом да нам је Рај,
Да људи живе у миру, мој свете;
Разумевања и сагласја, Господе дај.

И дај Манастира светионике
Из њих нам шаљи хероје нове, вај!
Нама потребне Вођу и Песнике –
За нове подвиге њима надахнућа дај.

Дај нек милостив и праведан буде,
Да влада земаљским миром без беде
И сваког трена велича мир, људе,
А свима покаже пут да га следе.

С Тобом и за њим идемо до Победе!

БОЖЈА РУКА

Газим по роси с плавим месецом у коси,
Просипам сребро у зору.
Не чујем све а узвишени глас носи
Реч Његову у ћутње говору:
- Русија ће живети довека,
Руски народ ни пред ким не клечи.
И ја видех – Божја нас дотиче рука
И пут ка бољем што нам душе лечи.

КО САМ ТИ ЈА

Ко сам ти ја?
Само сапутница –
С неба долазећа
Поносна светица,
Анемона,
Жеља ти вихорна,
Луталица –
Звезда ил' сва васиона.

Ко си ти мени?
Сапутник случајни
Луталица,
Далек – с тугом о жени
Мени.
Ко сам ти ја?
Жена обична
Или муза твоја
У сазвежђу с тобом венчана.

ЗВЕЗДАНА НОЋ

Фебруар

Каква је ноћ сада са нама...
Блистава, звезданог неба,
Док срећа великим потезима
Меке увојке кистом вреба.

И пун је чудеса простор сав.
Чајковски – ноћ сва од звука
И ниоткуда пој, глас пискав:
Љубави није без јаука.

СИХ КÔ БУЈИЦА

*Утисци после посете старој винарији Михајловски
у предгађу Чајковског*

Не знам бољу земљу од ове
Љути мирис покошене траве
У језеру сиве ждралове
А све у хладу шуме храстове

Светиња – стих кô бујица,
Под лишћем живот – беле гљиве,
Другови, ено је колибица –
Судбе ми нове линије криве.

Ирина Романова Михашина је рођена 18. новембра 1960. године на Уралу у граду Чајковски у Пермском региону. Тамо је завршила музичку школу на одсеку за хармонику, а 1984. године завршава „Лењинградски електотехнички институт за комуникације“. Пише поезију, прозу, а бави се компоновањем, сликарством и другим јавним делатностима.

Главни је уредник часописа за књижевност и уметност „Нови поглед“, а такође је и директорка истоименог Културног центра у Санкт Петербургу. Аутор је пет књига. Живи у Санкт Петербургу.

Владимир Бабошин

ЖЕНЕ

Налет емоција ниједна брана издржати неће
И одмах ће прегорети лица од великог напона,
Спознати све што си ми сад причала право је умеће,
Чак и речи заустаљене у мислима – израз без спона.

Показати осећање што кипи, из подсвети ишчупано
И у врелој глави све немогуће мисли измешати.
Све нужно да се постави: штафелај, палета и платно.
Да бих наклоност и слику љубави могао насликати.

МУЗИКА

Хармонија звукова – жеља
Узлети и више од неба!
Даљ згази с капљицом веселја,
Занос је оно што јој треба.

Мелодија тананих ствари
Миљу далеко све прожима...
Мистерија звезда трепери,
Да буде ближе нама свима.

ЗВУЦИ ЈЕСЕНИ

Јесење импресије

У жутом плашту брезе све
С јесењим ветром реч разгоне,
На путу се барице леде,
Стакато ритмом звона звоне.

Киша по крову добује,
Мелодија сва је уморна –
Капима што лед их кује.
Осећам – зима ће суморна,

Ил' пуна природних чари.
 Новембар уме бити хладан
 И сетом боји све ствари –
 Живот обичан и досадан.

Али – ако се Земља окреће,
 Поново ће ситне кише
 Сипити пољем у пролеће,
 Музиком наде веће, више.

Владимир Бабошин, рођен је 1958. године у селу Руска Бектјашка у Уљановској области. Дипломирао је на Вишој војној школи у Уљановску, а Војну академију и постдипломске студије завршио је у Лењинграду. Песник је и преводилац, уредник и председник удружења песника *Свежи поглед* у Санкт Петербургу.

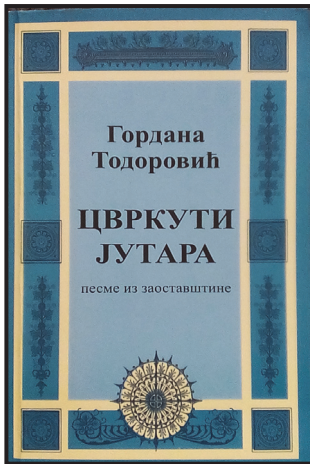
Препевао са руског језика
 и белешке о ауторима
Анђелко Заблаћански

Тумачења

Милица Миленковић

ПОСТХУМНО: ПЕТА ЗБИРКА ПЕСАМА ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ

(Гордана Тодоровић: ЦВРКУТИ ЈУТАРА песме из заоставштине, приредили Јован Младеновић и Зоран Пешић Сигма, Нишки културни центар, Ниш 2016)

Гордана Тодоровић (Драинац код Сврљига 1933 – Београд 1979) у српску поезију улази као члан литерарне дружине *Његош* у Нишу где је песничка искуства делила са школским другом Бранком Миљковићем. Њена прва збирка песама *Гимназиски тренутак* објављена је 1954. у едицији *Новог поколења*. За *Гимназиски тренутак* Г. Тодоровић добила је *Бранкову награду* 1955. године. Потом следе књиге: *Сунце* (1959), *Срце завичаја* (1965) и *Поносно класје* (1973).

Објављивањем збирке песама *Цвркути јутара* из архивске заоставштине издавачког предузећа *Градина* Ниш, употпуњен је песнички опус Гордане Тодоровић. Ова збирка претходно је публикована у рубрици *Музеј књижевности* часописа *Градина* (бр. 70–71, 2016), а сада представља прву књигу тек основане истоимене едиције. Уједно, *Цвркути јутара* придружују се постхумним издањима: *Изабране песме* (1985), *Гимназиски тренутак* (друго издање, 1989), *Песме* (2004) и *Крилате ватре* (2011).

Збирка *Цвркути јутара* као јединствена и нова целина, представља књигу која је релевантан континуум литерарног опуса Гордане Тодоровић. *Цвркути јутара* наставак су Тодоровићкиних идејних стремљења која поезију карактеришу као средство којим се опева космополитско осећање љубави: љубав за радника, борца, жену, човечанство... Мотивски је комплементарна претходној књизи *Поносно класје* са којом сачињава трећу стваралачку фазу песниковања Гордане Тодоровић и најбоље указују на њена поетичка начела, оригиналност и оно што је чини самосвојним песничким гласом у српској поезији.

С обзиром на то да је сама песникиња показала двоумљење код бирања наслова за свој рукопис (*Крилате ватре* или *Цвркути јутара*), указала је на две песме из збирке које су базични носиоци целе књиге.

Ако покушамо да у кратким цртама дефинишемо контекст у којем егзистирају песме збирке *Цвркути јутара*, можемо се слободно одредити за две насловне песме у којима се свет слободе и свет песме комплементарно допуњују уз јасан став лирског субјекта:

У мени сања песма земљоцветиља.

На длану кап света отишињава.

Са наших дланова расту ко слобода шуме векова.

Од маја буде се цвркути јутара.

(„Цвркути јутара“)

Прелазак са ЈА на МИ јесте један стилски поступак којим се Тодоровићева често служи. Њиме се указује на свест о положају индивидуе и колектива у једном времену и простору. То време у читавој књизи јесте време пролећа (пролетерско време) које је основни лајтмотив који спаја мисаону и социјалну нит ове поезије. Космогонија је повод да песникиња у кретањима природе пронађе место човечанству које је обележено ратом и слободом. Прелазак из сопственог унутрашњег света у спољашњи свет-колектив код ње се дешава песмом која пак долази из „отишињене“ капи света. Један длан постаје затим много дланова који слободу остављају наредним поколењима („шуме векова“), тишина се разлива у цвркуте јутара – у песму буђења, славе и хвале природе и једне домовине.

У песми *Крилате ватре* на питање „Је ли то моја песма...“ одговор је:

То су крилате ватре, устрепталозрачна

које кроз дане носим да китим говор земље,

*то су по земљи расути празници срца,
да будем сунце снова у маслачку сунцостремља.*

Песма *Моја песма* коју је Гордана Тодоровић уврстила у збирку *Цвркути јутара*, претходно је објављена у часопису *Савременик* 1965. године. Иако у њеном поетском опусу налазимо много песама које упућују на мотив песме, лик песника или било који други мотив којим се може успоставити корелација између њеног анкетног одговора на тему *Искушење поезије* (Дело, 1957) и програмске опредељености, сматрамо да је једино *Моја песма* једина права програмска песма Гордане Тодоровић.

Песма се састоји из четири строфе неједнаке дужине и неједнаког метра (прве две су катрени, трећа има седам стихова, а четврта шест). Први стихови строфа почињу анафором: „Моја је песма“, а потом се настављају описом онога шта је песма:

*Моја је песма љубав под мимозама кућа,
моја песма, урезана у буктиње нових обзора,
и у ново крило света под челом новог сунца,
споменик је већи од живота који сазвежђе излива.*

Први стих наведене строфе директно кореспондира са песникињиним одређењем поезије као „љубави“ што се проширује на њен читав песнички опус. Песма је и оно што остаје као трајнији споменик од самог људског живота. Њена је песма, каже у наредним стиховима, песма: рудара, зидара, морнара, унука и прадедова. Песма се шири кроз простор и време као велики споменик човечанству и слободи. Наведени су главни протагонисти поезије како би се њиховим присуством, у последњој кулминативној строфи, зачули гласови делања:

*Моја је песма песма багера звезданих пролома
и сирена гордих, победом разиграних;
моја је песма песма армираних бетонских сагова
и оних што ласте свог пролећа ућуткавају дуго
и оних што су детлиће-снове
расули омладинском пругом.*

Идејни дуалитет песме који уочавамо у стиховима о људима који заборављају своје снове и онима који су их ставили у службу човечанства, један је од најважнијих ставова песникиње који се у многим песмама круни у објективну слику света заокружену осећањем љубави. Ово је фаустовски моменат поезије

Гордане Тодоровић. Онај који уздиже осећањем опште љубави према добробити цивилизације и тиме помера универзум. На тај начин њена поезија никада није само социјална или рефлексивна, никада није само конкретно материјализована и ситуирана у одређено друштвено кретање, већ добија нова космогонијска значења што је чини универзалном.

Стих збирке *Цвркути јутара* одликује низање неколико речи-симбола што усложњава слику и тумачење датог. Ова стилизација језика, поред обавезних кованица, главна је одлика поезије која је пред нама. Ово у неким моментима саму поезију чини тешко проходном, али увећава значај естетског и песничког поступка песникиње.

Мотиви маја, пролећа, слободе, домовине, љубави; положај песника, речи, стиха; идеја једне свеопште људскости и љубави међу људима; лирски субјекат као носилац основног осећања тишине; време „сада“; простор фабрика, армирани бетонски сагови; ликови радника, бораца, песника – све је ово свет *Цвркута јутара*, свет који је песникиња Гордана Тодоровић јасно живела и покушавала да врати у српску поезију седамдесетих година прошлог века.

Песме које се налазе у збирци *Цвркути јутара* претходно су објављиване у књижевним часописима тако да се налазе и у постхумном издању *Песме* из 2004. Но тек са објављивањем рукописа *Цвркути јутара* српска књижевност је добила пету збирку песама Гордане Тодоровић и тиме направила помак у ситуирању њеног књижевног дела, за које се и данас сматра да је у некој мери остало непознато јавности.

Александра Буричић

СИМФОНИЈА ФИКТИВНОГ, ИСТОРИЈСКОГ И ХРОНИЧАРСКОГ

(Анђелко Анушић: ГЛАСОВИ СА ГРАНИЦЕ/Српска крајишка тетралогја I, *Завод за уибенике и наставна средства Источно Ново Сарајево*, Сарајево 2016)

Нови, недавно награђени роман Анђелка Анушића отворио је снагом епске ширине једно сасвим ново поглавље у нашој књижевности. Освојио је награду *Златна сова* за 2016. годину, признање које је недавно установљено (издавач овог дела) за најбољи роман на српском језику, и већ има завидан углед међу писцима као и међу критичарима.

Иако је читавим својим досадашњим опусом окренут судбини, историји и култури српског народа који је вековима живео и још покушава да опстане на западним границама, у негдашњој Војној/Српској Крајини (време аустроугарског царства, и потоња Југославија), тачније у Славонији и Срему, на Кордуну, у Далмацији и Лици, на Банији и у другим деловима Хрватске, али и Босне и Херцеговине, као и стаништима нашега народа на простору целог Балкана (од Цетиња, преко Скопља, Призрена, Приштине, Дубровника, Книна, Ислама Грчког, Задра, Загреба, Билогоре и Жумберачког горја, до Петриње, Сиска, Глине, Босанске Дубице, Бањалуке, Сарајева, Мостара и Требиња...) Анушић је овим романом, првим делом његове замишљене *Српске крајишке тетралогје*, литерарно обујмио обимну грађу, и са успехом обрадио захтевну тему. Ово је роман о Србима који се чита као својеврсно писмо сопственом народу, позив да спозна себе како би опстао поред других.

Ако је у својим приповеткама био близак уметничком поступку дрворезбарења иконостаса које су нас својим филигранским детаљима подсетиле на радове дебарских мајстора, романом „Гласови са Границе“ Анушић је заплео својеврсни

трнов венац. Настојећи да националну, културну, ратну и страдалну историју крајишких Срба (као и њиховог свакодневног живота у његовим разним сферама) исприча кроз основну романескну причу и низове њених рукаваца, Анушић је ставио пред себе тежак задатак.

Истражујући обимну историјску и архивску грађу, лична документа, објављене књиге и стварне и замишљене рукописе из различитих заоставштина, суочио се са великим бројем ликових, догађаја и историјских датума који су му с једне стране били неопходни. С друге стране, ометали су или задржавали класични књижевни поступак, ток наратије коју читалац очекује, као и детаљније профилисање ликових који су остали у скицама, назнакама, понекад само као сећање на читаве лозе, породице приметне или затрпте, све до групних портрета који представљају неку врсту огромног мурала, фреске патњи коју Анушић исликава до детаља, али и у широким потезима, настојећи да обухвати историјско-географске одреднице.

Овакав поступак резултирао је романом-хроником који се много мање него ранија Анушићева проза отискује ка надреалном, измаштаном и магичнореалном, уколико се тако може рећи. Роман започиње сценом које се сви живо сећамо, избегличка колона Крајишника августа 1995. године која ми[□]ли српским друмом на тракторским приколицама и запрежним колима. Испод једне цираде вири малишан, једанаестогодишњи Прибан Сужњевић, најмлађи потомак Сужњевићеве крајишке лозе; ту је и његова породица; новорођенчад, и старци који памте раније погроме, њихови потомци који су наивно веровали да се историја не понавља... Дечак, ко зна који по реду у вишестолетној лози која памти време успостављања Војне Крајине и истурања Срба на грудобран маријетерезијанског царства, машта о томе да се склоне са сунца, отргну од неизвесности, да се негде сместе, окрепе и осете поново сигурни... Дечак из Колоне је и симбол свих преживелих из свих погрома, онај Безимени који је имао срећу да преживи али и несрећу да се сећа читавог преосталог живота.

Уводно поглавље заправо је почетак од краја, од последњег изгона овог страдалног народа и управо слика Колоне на августовској припеци коју сви памтимо изузетно је домишљат начин да се започне казивање, као да аутор жели да нам нагласи како је то само детаљ, а остатак приче мало ко зна или не зна нико осим Ока Свевидећег које је најчешће било једини непристрасни сведок свега што се дешавало током векова.

Корене таквог стваралачког приступа Анушић тражи и налази у историјским записима, разноликој топонимији војно-крајишко-српског простора, писаним књижевним траговима и усменим предањима, народној поезији тих крајева коју повремено умеће као тихи бруј бисернице између каменова међаша крајишке историје вечитог ратовања и распећа на крсту ове земље.

Његови ликови су симболи уколико се ради о људима из народа, и реалне историјске, културне, књижевне, црквене и политичке личности, када своје литераризоване хронике уобличава кроз бројна казивања-поглавља сложена хронолошким редом, од краја седамнаестог века па све до завршетка Првог светског рата. У тој поворци историјских имена многа су нам позната, иако ће се мало који читалац тачно сетити или присетити која је њихова заслуга или срамота у том историјском току који Анушић покушава да обухвати са различитих страна, кроз приватно, историјско, хроничарско, књижевно, и како један од његових ликова каже, *биљешкарено*, оно што је настало на маргинама, али све са истом намером – да се не заборави. Да се остане на белегу запамћења.

Отета од живота колико и од заорава, нарочито колективног коме су Срби тако болно склони, Анушићева проза ставља читаоца пред неколике задатке. Већ на првим странама јасно је да аутор тражи посвећеног и стрпљивог читаоца, а како роман одмиче увлачи га и у улогу хроничара (писац је себи доделио и помоћну улогу Непознатог Хроничара, стварајући тако привидни отклон од Свезнајућег приповедача). И читалац постаје Хроничар јер је немогуће одупрети се сопственим сећањима на ближе или давније догађаје, на чланове породице или лозе које су и наши преци, на слике избегличких колона у ратовима ранијих столећа и двадесетог века, на заборављене и (не)прежаљене, нестале и незане, на презимена која указују на порекло са западних граница... на толико тога чиме смо повезани и судбине нам испреплетане, као народном колективитету.

Зато највећу вредност Анушићевог прозног дела видимо у једном високо уметнички рафинираном вапају за српским јединством, пре свега духовним и културним, за очувањем језика и блага наслеђа, за очувањем свега што чини наш национални идентитет, не вређајући осећања других, али и подсећајући да се на балканским просторима најбрже заборавља историја, и олако се препушта инерцији живота, и поготово пословичном српском обрасцу лаковерности и наивности, што нам је поста-

ло малтене стил живота. Или је тај заборав простор у коме свако може писати своју историју?

Књижевно уобличење овог романа најснажније је обележено барокним богатством језика, дугом, али не и тромом реченицом, обилатим коришћењем народних израза које памти усмено предање као и забележених и „прибељежених“ речи које су током времена изашле из свакодневног говора, остале запретене негде на угашеним огњиштима да би их сада ова проза приказала читаоцу као фино рестаурирани предмет са кога је скинута патина и пухор заорава. Тако нас аутор подсећа на изузетно богатство и разноврсност српског језика и његових варијанти, дијалеката и наречја, на раскошну инвенцију народног приповедача и певача који је реч и риму тражио у дамарима предака. Роман пласира као ликове бројне личности из културе, политике и историје Западних Срба, Граничара који су укидањем тзв. Војне границе постали народ без земље и могућности да опстану, приморани на расејавање, емиграције и миграције све до наших дана. На то су их приморавале буне, устанци, спорадични сукоби, живот између два тлачитеља, два велика Царства, Отоманског и Аустријског, током кога су научили да се бране од завојевача, наредбодаваца, мешетара и профитера, издајица у сопственим редовима, одупру малодушнима и среброљубивима и поред свих њих ипак очувају националну част и идентитет. Интересантно је да су им у томе спорадично помагали и припадници других народа који су гајили симпатије за Србе, па Анушић педантно набраја ауторе у распону од неколико векова који су се бавили српском културом и националним питањем, којима је наш менталитет био близак или им се такав чинио у свом праведним отпору завојевачима. Заиста, импозантан је списак великих пера који су писали о Србима и њиховој борби током осамнаестог и нарочито у деветнаестом веку када је хомерска снага нашег националног епа прешла границе Западне Европе.

Посебно су исутакнута два женска лика, мис Ирби и мис Мекензи, Енглескиње које су око средине деветнаестог века стигле на Балкан понесене викторијанским авантуристичким и истраживачким духом и радозналошћу тада често усмереном ка југу Европе и Оријенту, да би се то претворило у изразиту филантропију и борбу за Србе, њихов биолошки опстанак, веру, школе, културу и очување фолклорног наслеђа, не штедећи при томе своје менталне и физичке снаге и сакупљајући материјалну помоћ до последњих тренутака својих напорних живота.

Анушић је својим дубоким стваралачким понирањима и темељним истраживањем покушао да осветли чињенице колико и разбије заблуде, не залазећи у просторе оптуживања и реваншизма што је свакако био веома тежак задатак. Вешто је избегавао и замке претераног сентиментализма и драмског патоса који би био сам себи сврха, остајући у пропорцијама објективности и „зачињавајући“ повремено излагање самоиронијом и самокритиком на рачун српског народа који је врло често, колико способан да трпи, толико и необјективан наспрам сопствених слабости.

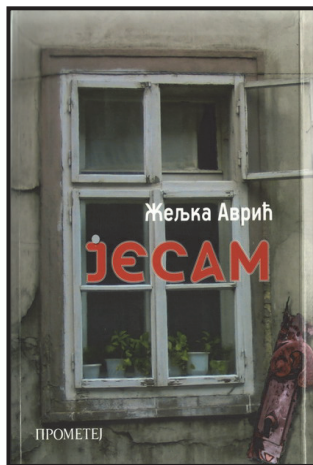
Овај пионирски, колико књижевни толико и културолошко-историјски значајан подухват, требало би да нас подстакне на многа размишљања и превредновања чињеница којима баратамо, плаћајући као народ вечити данак незнању и колективном забораву.

Први роман замишљене тетралогije већ нас је као читаоце подстакао на размишљање и испуњавање неколиких задатака у односу на националну историју: да се оно што је било не заборавља, да се прихвати уз што мање преправљања и „лакирања“ догађаја из прошлости како би се избегле замке флексибилне, субјективне националне и културне историје, и изнад свега, да се оно што је било разуме на прави начин како би нас као народ усмерило у правцу у коме треба да идемо. Наш је утисак да се Анђелко Анушић прихватио овог сложеног и обимног посла првенствено због тога јер верује да таква будућност постоји.

Анђелко Анушић

ЖИВОТНИ КОНТРАПУНКТ

(Жељка Аврић: ЈЕСАМ, Прометеј, Нови Сад 2016)

Кад се у (песничком) над-језику коначно, а очекивано *увременило*, *народски речено улепотало* (мислимо на претходну, четврту књигу песникиње, *Временик*), то јест након што се *окрунило* у своме благотворном сецишту естетско/животно биће песме и пуна мера његовог самоостварања, а заправо ауторкиног самоисказа – песникињи се сам отворио наслов ове књиге. Као што се ненадно отварају, благодатно раскриљују са своје *лествице*, пуполни печати Дарова Духа Светога.

Да – ја јесам та која *Јесам*. И тога трена у песничком свету отворили су се нови светови – у доживљајном

свету појединачног и општег јестаства и бивства. Раскрилила се и сплела *врежа* езотеријског („интимна мапа“, како је говорио Стеван Раичковић) са плодним дотицајима спољашњег, конкретног, свакодневног, и оног дубинског из архетипских, културолошких, историјских, језичко-матерњих и предачких сфера – мислимо при томе на песничке претке превасходно.

Раздељено *нераздељена* у пет циклуса (*Боје, Чежње, Светлости, Сенке, Звучи*) са пролошком и епилошком песмом – већ сами наслови ових *разделби* фосфоресцентно конотирају тематске светове и преокупације наше песникиње. Ти наслови су, како видимо, у множини, збирни, што је, сматрамо, одраз ауторкине свести о *богочовечанској реалности* – реалности у њеном удвојеном јединству: *Свет је ту због мене! Чека ме да стигнем*. Тако пева Жељка Аврић у својој *Подневној* песми из првог циклуса. Подне је, знамо, зенитна тачка, зреник. Пуни је час, Осмога дана, за стварање. За полагање своје циглице у вавилонску кулу света. У њене темеље, не би ли се хаос барем на тренак зауздао, ставио росни стручак стиха на тас хармоније, да би ускрснуо млади Аполон. У златној, *јелинској* прашини распознали се Архимедови вечни кругови. Бљеснуле увис симетрале. Метеж сапеле каријатиде смисла.

Аврићева је од самог почетка свога песникована опседнута бојама, *својим бојама*, које творе њен унутрашњи пејсаж, и он насељава њене књиге. То је лог њене поетике, њене душе. Мо-рамо се на овоме месту присетити знамените Гетеове студије о бојама (насупротив оној „тврдој“, научној Њутновој, кад је дошло до прећутног зазора (између) песника и знанственика, и срећног настанка *Фауста* и његовог дијаболичног, антипода или двојника, двојимо се) где велики Вајмарац пише, поред осталог, (парафразирамо) да је у бојама – човековој предиспонираности за одређену боју – скривена његова душа. Као што се у лепоти пејсажа – код наших старих песника (и не само њих!) који су преферирали пејсаж као градивни елеменат – укрила такође ауторова душа, како пише Владан Десница. Наша песникиња је лирик, језгровите, вишеслојне срчике коју творе рефлексивно-сти и рефлексije, метафоричке слике и фина наративна влакна. Њој се свет приказује у њеним бојама (*јутарња, подневна, поноћна*) – у три сјајна сонетна погледа: *Прво гледање, Последњи поглед, и Поглед у себе*, (а што је недељиво од блиставог сонетног венца *Дар*). То су наслови њених песама у којима је отворена, па потом *затворено отворена* човекова животна кружница. За нас је овде занимљив заветни, квинтесенцијални *Поглед у себе*, и завршна терцина: *Све је дубље пут којим ваља ићи;/ реком промисли, пределима ћутње – / и у самог себе заувек стићи.*

Кад је песнички субјект Жељке Аврић запућен (ка) зави-чајним пределима, загледан у плаве висове Аркадије (циклуси *Чезње, Светлости*) он, логично, „надлеће“ ове просторе дру-гим соколовим оком и крилом нашега језика – *ијекивицом*. Сећања на *Почело*, жуд за *уцелињењем* и *Повратком* који је једино могућ у песми (*Када се вратим овдје/поново ћу наћи себе/ и постати цијела/*); затим обраћања мајци која су увек трансцен-дентална; личне осујећености у биолошком, друштвеном и по-весном оквиру човеког бића; аполонски и дионизијски аспекти постојања; егзистенцијалне апорије свакодневља; онтолошка, духовна понирања у сопствено и биће света; одзиви и дозиви песника сродних поетика и људских настројења; слављење го-дишњих доба, њихових мена, као сопствених смена и обнављања бујног и цвастног, светлог и тамног на поетском, духовном плану; душеине побуне *роднога*, *раднога* и социјалног генса лепше половине овог тмурног света; упирање светлосним сно-пом песме на отуђење, захукталу машинизацију света, роботизацију човекових чула и удова; на неолиберално робовласништво (бело ропство и робиње у чију оштру, заслепљујућу, *плуто-нијумско зрачећу белину* човеково око више не може ни гледати!), у коме, у томе неолибералном логору (барем у нашим при-

ликама) жена још увек носи и подноси највећи терет. Ево неколиких стихова о томе из песме *Побуна*:

*Коме је важно
како се зовемо
шта мислимо и осећамо
савршене машине за туђе употребе...*

*...моје лице је мртво море
у очима ми се уселио страх
стрепња се зачурила
као злоћудни тумор у утроби*

*кажу ми ћути трпи проћи ће
шта се буниси сама си хтела
срамота је чуће људи
неки жале слежу раменима...*

Али, већ након ове песме, у истом циклусу, радосно читамо ауторкино духовно узвинуће, контрапунктални отклон од ове катарзичне, песимистичке „наплавине“: *трдим да могу/ уснама небо дотакнути/ преместити планину/ са длана на длан.*

Тешко да има истинског песника (па чак и оног контраверзног, прононсираног књижевног посленика који нам ту, скорашњих дана, са куле свог „Вавилонског шума“, *неокрлежијански фрљуцну* у лице „да је песма о чаши воде, о трски, или о пецаљки и рибарским чизмама на *невиђено* вреднија од ма које духовне песме!“) нема, дакле, песника који није макар на тренак био пред *Зидом плача*, јер то, напосто, не допушта природа песничког чина. На *Његовим капијама* које, заправо, јесу саме капије реалнога света, овога света кога не можемо ни сагледати, ни променити, ни дотаћи, ни ублажити његове лековите жаоке, ни променити његову путању – осим што га можемо чулима и мишљу осетити, обојити, домишљати и истанчавати његове тајне за оне који немају тих худих дарова.

*...Наш Плач није видео нико
чак ни ми сами
иако су нас бољеле очи
и срце постало пустиња*

*...Заведени у редове под бројем
ходасмо данима и годинама
док нисмо постали невидљиви
Непостојећа Ријека Суза*

Тако пева, односно *пјева*, наша песникиња/пјесникиња о *Зиду плача* (у истоименој песми – циклус *Сенке*) који нам је свима

добро познат, и њему не само да ходочастимо – већ непрестанце стојимо пред њим. Он је наднесен над нама – и ми над Њим. Као рана и зацелна покорица, недељиви! То је наш *Унутрашњи Јерусалим!* Или, на пример, у опомињућој, опорозаветној песми *Ћутања* – то исто, на мало друкчији начин: *Ћутимо наше свеколико страдање! Нека мртви говоре! када се живи не могу разумети.*

Песник не би био песник кад његове струне не би затрепериле над колотечином света, над тим коритом у овој *Долини*, коме одолевају духовно окрилаћени, и кликтаво круже над њим као ждралови у своме поднебесном, *пролетњем графу* коме се радује свако око.

Никуда из тамнице душе, из овог прелепог јада, пева Аврићева у песми *Роб/љубави*, и потом, стоички опомиње се овако у песми *Навике: живимо већ виђено/ као тачни часовници.*

Постадињено, очопорено, крдолико, јато □ *лико мноштво* □ (без своје кривице, можда!) које цивилизовано називамо *свет*, чије упојединачено или колективно јато ипак, можда и несвесно настоји да се докопа осаме шировитих предела слободе где борави Хесев *Степски вук* (истоимена песма) као да налази своје утешно исходиште у стиховима којима га песникиња, у име нас и за нас, бодри и овенчава:

знам те

пријатељу

слични нам кораци

истоветне ћутње

стиснути под небом

као каменом

рођени у невреме

премошћујемо столећа

видимо даље

гледамо шире

сами по звездама

следимо свој пут

у исту судбину

одлазећи

Песнички раздвајање *Звуци* сав је у знаку једне величанствене фантазије за људску наду и спасење, фаустовску жудњу и Бахову фугу, за сагласје и хармонију са самим собом, са другима, и тиме са светом, што на изванредан начин симболише тајну

Светог Тројства. У овом циклусу посебно су занимљиве, творачки доврхуњене песме *Рансодија*, *Прелудијум*, *Хармонија* и *Епилог*. У контексту овог циклуса *молествује*, из позадине, као какво мало јеванђеље, парабола о човековом еденском *Паду/Паденију* који се милошћу и ускрсном жртвом Сина Божјег преобратио/пресаздало у узвишену, полисемичну фигуру превечног живота. Та моћна, неупоредива и несводива *стилска фигура* коју живимо (свако на свој начин) не престаје бивати предметом човекових разнородних опита, уметничких и научних, али без коначног разрешења. На нашу радост. Радост песника, писаца, пре свих.

Као и у својим претходним песничким објавама, Аврићева исказује завидно умеће свевременог кретања (и обретања) и у везаном и слободном стиху, „мешовитој“ метрици, особеном изразу, језику, премда овај аутор држи (по личном његовом настројењу) да се ауторкин аутентичан поетски глас „телеграфски“ препознаје – у римарију. Тачно је да није данас лако певати у рими, јер томе олтару треба принети сопствене дарове, и јер смо се досад заиста лепо напевали у тим „нежним негвама“, и на срећу још се пева. Али, римовани песнички свет наше поетесе носи у себи једну самосвојну емоцију и боју, један звук, чист звук, мелодију и мисао; носи освежену архитектонику песме, и завичајну слику која је увек трансцендентална, трансцендирајућа, никад локална нити једнослојна. По скромном сопственом увиду, мислим да се прави песник управо огледа и види баш у римованима складањима поезије. Ту се може (о)смотрити колико је он уметнички слободан или неслободан. Колико је свој.

Песнички свет у овој књизи одазива се, као што видимо, суштинским и рекли бисмо есхатолошким животним манифестацијама: *бојама*, *чежњама*, *светлостима*, *сенкама* и *звучима*. Тај животни контрапункт – то је управо предност и вредност песничке објаве *Јесам* у односу на бројне друге код нас, на којима нема печата човекове органичке, универзалне егзистенцијалности и ауторове самосвојности. Отуда у Аврићевкиној књизи она *нејасна* а снажна *жуд за неодређеним, неизрецивм и бескрајним*, за *оном златном јабуком*, и она светла, *Обогојављена*, скрушена трпња и надежда, а чега је тако мало у савременим литерарним жишцима и нашим животима.

Па добро нам дошла, драга песникињо Аврић, у овај свет који вас је чекао и сачекао, а у који смо и ми, голуждрави, пали!

Гордана Влаховић

ТРАГАЊЕ ЗА СМИСЛОМ

(Јелена Протић Петронијевић: ОВО НИЈЕ РАСТАНАК, *Чигоја*, Београд 2016)

У издању *Чигоја штампе* појавио се роман Јелене Протић Петронијевић насловљен *Ово није раста-нак*. Јелена Протић, песникиња и уредница часописа *Путеви културе* у Културном центру Крушевац, у поднаслову бележи *мали роман о пријатељству*. Читалац је усмерен на основну тему романа која кореспондира са низом, условно речено, подтема, које употпуњују наратив, при чему се, у погледу форме, комбинује епистола и класична фабула.

Пред читаоцем је исповест, у доброј мери аутобиографска, па долазимо до оне Кишове (и не само његове) да писац не може побећи од удела аутобиографског у свом стварању. Три јунакиње приче, Селена, Исидора и Ксенија, које припадају свету уметности, друже се, дописују, исповедају, што мејлом што лично, саопштавају тајне, наде и искушења својих живота. Повремено читалац сазнаје и њихове љубавне јаде, у којима се комбинује често уметнички доживљај и љубавна авантура (Видан и Исидора). Љубавни доживљај није дат експлицитно еротски, нити је бурно страстан, већ прилично смирено, чак невиности близак угођај у сталном поигравању хоћу нећу, те личи на недовршену љубавну сторију. Други пар, у наговештају могуће љубави (Петар и Селена), развија свој интимни однос споро, неизвесно, скоро као да се тиче посматрања са стране, због колебања, преиспитивања, оклевања и, можда, тајни оба бића; тајни које су неизречене једно другом. Селенина исповест је потресна: губљење трудноће, стање у болници, време пред рат, а све то појачава осећање ускраћености. И Петар има породичну стресну причу о односу са братом и остатком фамилије. Кроз трећи пар, Ксенију и Уроша, и њихов бањски излет ауторка износи став о бесмислености катан-

чења на „мосту љубави“, профаној лакрдији измишљеној зарад туристичког маркетинга и лаковерности учесника, а да то место није ни постојало раније, у историји Бање. (Писац ових редова сагласна је са ауторком, јер памти и другачије исказивање тог привременог, а лудог и потребног људима осећања, али не закатанченим именима.)

Роман садржи велики број путописних страница, посебно о љубави према Грчкој, о мору које је *као* ослобађајући *видик*; један услов путовања је новац. Један од разлога је способност препознавања. Слике су различне: описи гастрономских ђако-нија, медузе, очај због украденог новчаника, неки перформанс педесетогодишње Румунке, некакав свет различитих боја коже, интересовања, понашања, Ромкиње које спавају на прагу цркве, млада жена сама у ноћи, на песку, леђима ка гомили, лицем ка мору. Солунска пијаца са обиљем боја, мириса и укуса, по чему се највише и памте места боравка.

Једна од три пријатељице, Ксенија, опчињена је грчком митологијом, показује знање, везаност и приврженост тој области. За оне образоване читаче могућност несметаног праћења о познатом. За оне мање упућене могућност обнављања некад ученог. За површне, могућност прелажења на следећу страну без бриге савести, у трагању за пикантнијим детаљима (којих неће бити). Јер ово није књига за залудне гутаче љубића са киоска, прича за једнократну употребу (мада немам ништа против њих јер, опет, Киш каже да свако пише онакве књиге какве уме да пише; а аутор ових редова усуђује се да каже, свако чита онакве какве може да прихвати).

Разговор пријатељица повремено потече у интимном правцу, одвоји од путописних утисака, описа, посматрања гомиле, случајних сусрета, те уђе у личну сферу. Враћање свагдашњем живљењу, навикама, обичајима, неизбежно је. Онда се сазна да списатељка (сасвим аутобиографски, што да не) воли псе, да јој годи ушушканост дома у тмурном дану после заморног посла, да уреднички посао може бити непријатан. Потресна су честа топла и сетна сећања на оца. Ужас лица смрти пред њом да најави неодложни одлазак драгог јој оца, те посета очевом стану у коме је све њено, али и његово, а опет дубоко недостајуће присуство, глас и гест. Жал за несталима вечно је недостајање са којим се живи, некако (мајка, отац...). Кад дијалог у књизи пређе у готово монолошке реминисценције, читалац сазнаје шта се воли (филмови, музика, боје), за чим се тугује, чему се радује;

глорификација пријатељства потпуна је, кроз убачене стихове, или сентенцу, разговор, па и монологе јунакиња.

Ауторка ове питке, непретенциозне приче не заборавља проблем стваралаца у унутрашњости и њихову незавидну позицију. Без маркетинга, без медија, без велеградског лобирања, не занимају никог „важног“, довољног себи. Ипак и ти ствараоци желе нешто за собом да оставе, да (по Меши Селимовићу) прокључају из тврде провинцијске љуспе. Увек и свуда су у првом плану иста имена, првопозвана и самопозвана. У последњем поглављу романа Протићка образлаже свој поетички кредо. Износи разлоге због којих бира теме о којима пише, уз опаску да је писање романа трагање за смислом и одговорима.

Лајтмотив ове приче је христољубље Јелене Протић Петронијевић, њен недвојбено православни дискурс, што исказује описом цркава које посећује, што позивањем на реч и дело владике Давида, што усрдношћу коју показује при спомињању светиња, светих лица и православних празника. Напокон, племени-тим порукама које се могу осетити при читању романа.

Иако је последњом сценом желела да се врати на задату тему поруком: ово није растанак, иако је роман у славу пријатељства, искреног и незлобивог, он није само то. Он је и исповест, и путопис, и омаж несталим драгим бићима, и покушај да се досегну одговори на егзистенцијална питања мислећег бића.

Милош М. Борђевић

ДОНЧИЋЕВО БРОЈИЛО БОЛА И СТРАХА

(Милоје Дончић: ЈЕЗИНО БРОЈИЛО, *Ревнитељ*, Ниш 2016)

У пет циклуса инветивно-симболичних наслова тринаесте збирке *Језино бројило*, који асоцирају на класичне наслове вредности какви су *Илијада*, *Одисеја* или *Енејада*: *Језијада*, *Потемкинијада*, *Жмуријада*, *Трпијада* и *Спасијада*, Милоје Дончић (1963) сабрао је четрдесет песама народног и свога бола и јада, патњи и несреће, односно избројао и измерио на бројилу страха. Као побуњени сведок, у грчу, буном и отпором достојних мученика и анђела победника над злом, носилац антистрахова, у њима брани род свој од „санитарца нове Европе” (*Пиле за националну трпезу*), руга се беда наших дана, иронично шиба егоизам и неправду модерног света и пева о ономе што је достојно поезије.

Да би се интерпретирало и тумачило овакво певање и мишљење, нужно је поћи од разматрања човековог страха као неуропсихијатријске појаве. Шта је страх, односно песникова језа? *Страх је базично, онтогенетско осећања са којим се човек рађа*. Паралелно постоји као: *врста урођених страхова у служби очувања живота (1) и непријатно осећање које у организму изазива психичке и телесне реакције (2)*.

У човеку се истовремено сусретом са окружењем и непознаницама (које оно и људи носе) јавља и велики број такозваних *стечених страхова*. Ти страхови се са одрастањем код већине људи редукују, а код једног броја остају као стални пратиоци у животу. У одраслом периоду човека, стечени страхови изазивају низ телесних симптома: лупање срца, осећај недостатка ваздуха, грч у стомаку, дрхтање руку, сувоћу уста, језу и

дрхтавицу и бивају комбиновани на широкој палети психичких манифестација.¹

У уводном разматрању страха као психолошке појаве и онтогенетске одреднице човека, а у вези са реториком Дончићевог наслова *Језино бројило* и смисла његове поезије и поетике, нужно је нагласити још и следеће трајне манифестације страха: осећања страха *увек има објекат* ка коме је емотивна енергија усмерена (1), осећање страха може да се јави и као *низ психичких манифестација емотивне провенијенције*, које немају објекат, па су још непријатније и теже (2).

Из приступа страху (као *услова и узрока* разумевања Дончићеве поезије и поетике модерног усмерења) нужно следи питање: Какав је страх песника у *Језином бројилу*, где му је извориште и где му је и шта уточиште? Сведен и прецизан суд могао би да гласи: основни поетски тон и слика, дух, језик и стил су на фону претходних збирки певања и мишљења, али су нове Дончићеве теме: људи, датуми, историјски догађаји ислике достојни поезије у својој трагици. Ново време са старим ранама, драмама и траумама довољно је да поезији и поетици метохијског песника без завичаја (пре изгона 1999. године живео је у Народној и универзитетској библиотеци „Иво Андрић” у Приштини), удахне снагу уверљивости и трајања, потврђујући *континуитет и јединство његових магистралних идеја и дела у целини*.

Дончићева апокалиптична слика света настала на темељу страха као базичног осећања са којим се човек рађа, слика сеоба, карактера и портрета, (која се у збиркама до 1999. године отварала *из перспективе предказања*), у *Језином бројилу* живи и траје снагом *откровења и живог сведочења*. Вредносни суд илуструјемо идејама из збирки *Трошна катедра* (1987) и *Зобница* (1996), у којима је пројектована нова сеоба и изгон Срба чије је све живо и покретно стало у поштанску торбу. Данас Дончић као жртва, на темељу урођених страхова, у служби очувања живота, и личног, културног и националног идентитета, сведочи у изгнанству и естетичким средствима изазива непријатно осећање психичке и телесне реакције произашле из истог страха.

Недимовић, Т. Станојловић, Д. (2015). Приручник за васпитаче за рад са децом са симптомима развојних поремећаја, Вршац, Висока школа струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“ стр. 36

2. *Ibid*, стр 43.

Слика из предратних збирки била је у знаку *предсказање*, а слика из поратних збирки делује као *откровење* судбине, истине и српске историје која се обнавља на језином бројилу. Песников страх, дакле, има објекат; базичан је и здрав. Он је у функцији одбране и спасавања живота. Опире се интенцијама модерне Европе и света који би мале народе да натерају, како каже Санчо Панса, да не знају „која им је десна нога”. Далеко је од свих оних болесних облика страха који изазива негативне психичке и телесне реакције или дехуманизирајуће осећање и понашање.

Цикус *Језијада* као критичку песникову смотру и сведочења страха, отвара рефлексивна структура *Графикон језе* као увод у књигу за потоње векове. Примарно значење реторике наслова (у чијем је језгру технички појам) упућује на математичко мерење, сабирање и пребројавање језе као врхунског осећања страха и/или бола. Језа и страх, жалост и весеље су четири основна човекова чувства, међусобно моћно повезана и теже ка једном. Исходиште Дончићеве језе јесте „у енклавским тамницама“ и она доминира над свим осталим примарним осећањима света. Прве слике и идеје новог круга поезије и поетике, овенчаних ауром пострадања библијских размера и неправде, дакле, настају у свести песника који је „узео образе међу шаке као човек посве замишљен“ и уплашен над судбином језика на којем пева и народу којем пева.

Шта је поетика простора и времена ове поезије? Дончићеве слике, идеје и рефлексije егзистирају и естетички делују: у *мноштву математичких бројева*, који се претварају у песничке симболе; у *низу најразличитијих језичких скраћеница*, које попримају знамење злокобне судбине; у *израћеном административно-политичком речнику*, у којем се не виде ни мали људи, ни мали народи, ни њихове божје душе; у *историјском факту и сазнању* које доказује да многи живе од страдања других; у *неименованим косовско-метохијским енклавама као модерним тамницама*, у којим неправда добија форму европске демократије и природног стања ствари.

У лирско-рефлексивној структури *Графикон језе* огледа се српско Косово и Метохија, средишњи и глобални знамен и симбол и инспиративно језгро певања. Песников графикон језе сачињен је од бројева, језичких скраћеница, минималаца, платних спискова, од КФОР-а и ММФ-ника. Главно национално и политичко нерешено питање је узрок и одговор на то: зашто Србија два века од формирања модерне државе, настале само

неколико деценија после Француске револуције, не зна своје границе на почетку новог века и зашто и данас егзистира као друштво без поретка и перспективе? Целина зрачи робусном снагом бола и отпора, непоткупљивом снагом песничке слике настале на темељу критичког реализма и бескопромисног става песника који не зна за страх. Он јасно препознаје објекат страха и посматра га кроз лупу ироније и усмерен је против свих који наводно живе Косово на оба света. Сложен је песников списак мрачних и крвавих господара судбина:

*Седам самолепљивих министара
двадесет и осам доживотних директора
у трулим папучама КФОР-а
и четири блиндирана КиМ канцелара
Рукавица еМеМФ-икна гробницу буџета отвара.
Решетка роштиљска фискални терминал затвара.*

*Преко језе минималаца
печатносноци од платних спискова надути
црвених жила и модрих палаца
у енклавским тамницама
црном сламком црпе крв полумртвих талаца.*

Ко су таоци и сужњи „енклавских тамница“ неустрашивог песника Милоја Дончића? Он их именује као лирске портрете и карактере, како је то чинила Десанка Максимовић у дијалогу са царем Душаном збирком *Тражим помиловање*, афирмишући начела људског хуманизма. Међутим, у Србији „на брзим пругама“, која је „стигла до народних кухиња“, Србији која је „једне платила да ћуте“, а друге штаповима ућуткује, како је певао још и у *Зобници*, песник је сачинио списак *убогих и нејаких и понижених и увређених*. Његов списак по себи изазива језу, јер је на њему све измерено и побројано до сваке појединости. На списку су људих свих фела: одборник месни што пред сеоском продавницом „дванаесто пиво зубима отвара“; политичари чија гозба траје „поподне цело на рачун комитета“ (*Сеоска продавница*); мерачи „температуре ваздуха у костима народних хероја“ (*Досије Јаше Гробарова*); ратници који се враћају „преко остатака отаџбине“ и „кроз туморну звезду“ (*Ратни плен Небојше Јеврића*); тегљачи „кола која су запала до рогова воловских“ (*Бојовићева порука националним мањинама*) и усамљеници, каква је млада Јефимија, што иду на Косово јер га воле (*Рампа на Кончуљу*).

А ко су киднапери њиховог живота и наслеђа и отимачи будућности? И на том списку су типови за сва времена: „матичар Титољуб са тетоважом ЈНА“ (*Сеоска продавница*); сакупљачи лажних награда, диплома, доктората и титула; јунак који „нема биографију“ и што „од ћирилице бежи као ђаво од крста“ (*Сакупљач књижевних награда*) и сви ини чији живот протиче у знаку пијанства, огрезао у бодлеровски сплин и дим „цвећа зла“.

Визија будућности модерне Европе и српског друштва без поретка у поетској слици Милоја Дончића јесте линија „што нас води у мрак из марка“.

На јад европске стварности у Србији излива се јед Дончићеве побуне против окамењеног духа и тираније страха. Пресецања врпце разлог су што је у поезију и енклавске тамнице улеteo и „теренац софијске дипломатије“, који отвара отворено (*Отварање отвореног братства*). Циклус *Језијада* окончава се рефлексивном структуром у којој се процесом гласања игра маскембал демократије и све битно у стварности претвара у ритуал лажи.

Теорије уметности су сагласне у томе да се „у сатири виде литерарна дела посебне врсте у којима мане, лудости, глупости, срамни поступци људи бивају мете достојне исмевања и презира“. Разликује се само вредновање поступака и то да ли у сатири доминирју *иронија и сарказам* (1), *техника деградације објекта* (2) или *дезинтересована игра духа* (3). Дончић је портретисао „страшне и непобедиве“ карактере српских нарави, усуда и историје у којој поново „васкрсли смо све пигмеје и репове“ или, како он пева: мандате *бивших, прошлих, пришлих, трошних и потрошених*, усмеривши се иронијом истовремено на деградацију обејката и дезинтересовану игру духа. Ослушнимо олују Дончићеве *Баладе о гласању* која звучи као да је преписана и као да се у српском политичком, демократском и културном духу све окаменило.

Гласају умрли

Гласају психијатарских болница бројке

Гласају нерођени,

Гласају мајице, упаљачи и оловке

*Гласа нафта за пролећну сетву
Гласа страх, кажипрст ТВ-екрана
Са мртвог списка заостале исплате*

*У ромским насељима прити брашно,
Радост у ситне сате.
Гласа јаук за будућу жетву
Гласала је трећина трећине изашлих.
Сјаје се мандати бивших, прешлих, пришлих,
трошних и потрошених.*

Ето како и зашто гласају и Дончићеви таоци и лирски јунаци портретисани или *преписани и пресликани* као „селфи“ са модерних мобилних телефона пред сеоским продавницама, у енклавским тамницама или негде у егзилу у Србији. У Дончићевој песми сви гласно и хорски певају како ћемо се вратити на огњишта која више не можемо ни да пронађемо, иако смо се тамо родили и живели.

У циклусу *Потемкијада* у шест песама из истог јада и једа, у страху али без страха, пониче и Дончићева слика света у којем је све *црно*, закључно са гласом који се чује *из црних гласних жица (Маршута маршалове укритенице)*. Ту „теренац софијске дипломатије“ отвара „отворено братство“ онако како актуелни српски министри, при гозби и пиру, отварају лифтове и семафоре или поново позивају на изборе. Дончић је, дакле, укрстио европске и српске стандарде и протоколе и они су на истима таласним дужинама: на линији будућности Европске уније. Уметност и поезија као врхунски израз човекове креативности доказују да се у човеку сусретом са окружењем и непознатим људима јавља велики број такозваних *стечених страхова*. Јад историјске стварности и јед Дончићеве мисли и душе изливају се као жуч побуне. Символика црнила и тамнине и нирване и стида као магистрална идеја опевани су у „Маршуте маршалове крштенице“:

*Преко црних раскрсница, тачно у подне
кроз шест црних република
из црне лимузине са црном буктињом на хауби
пластична рука маше.
Око црних магистрала
црна поређана публика.
Рамови исти, дрхте редови школски,
Рударе, радници, маршалова црно-бела слика.*

*Из црних гласних жица
разгласна станица – помрачина одзвања.*

Иако пропадању нема краја, а умирању и нестајању српског народа види се крај, све је и у Дончићевој Србији по статусу. Кратку и ефектну лирско-рефлексивну структуру *Статута* преслажемо у прозну мисао: *По статусу расту траве./ По статусу падају кише./ По статусу се рађају бебе./ Од статуса не видимо себе./ По статусу се једе и није./ Статут је мера сваке мере./ По статусу се повраћа и ждере.* У полифонији значења ове рефлексивне структуре, у којој је поетизован правни термин *статут*, садржане су битне идеје и проблеми српског друштва и државе без устава, без закона на Косову и Метохији и без граница. Проблем је што пигмеји и подивљали репови то не виде и што лажу толико да све подилази језа.

У Дончићевој реалистичко-ироничној визији бројило језе се врти као земља око своје осе и човек око своје смрти. На ширем плану доминатна је идеја: „од струјног удара подне је гнојило” (*Бројило*), док је на ужем или специјалистичком плану доминатан поступак којим отвора низ виталних и актуелних питања за српску државу и друштво. У *Интервјуу са градоначелником* потенцирано је питање слободе медија и јавне речи. Речено класичном правном реториком – то је питање збора и договора. Мисаона песма под лупу поставља питање цензуре, свет полтрона и камелеона и друштво без слободе мишљења, какво је српско друштво на почетку новог века.

Сваки стих Милоја Дончића, трибуна новог века, носи информацију од посебног значаја. У лексици се мешају стилови и кодови значења песничког језика и језика политике, медија и комуникација. Административно-бирокарска реторика: пројекат о срећи и бољем животу добија снагу поетске слике и у структури стиха постаје полисемантичан израз идеја:

*Четири даме, а он сам.
Насмеш се он, четири га осмеха прате.
Гримаса гримасу поклапа.
Успешан разговор је обављен.
Пројекат о срећи и бољем животу.*

*Кружним степеништем сишле су из кабинета
новогодишње кесе
уз пратњу месних ТВ-грла.*

У песми *Епитаф за југословенско рок-ваишариште* скицирани су портрети и карактери трагичних јунака наших дана и националне историје. Док „сат небески тачно ради”, још тумарају и владају: *Штафетари, југољупци и статисти/ Још одзвања из АВНОЈ-ског гроба/ Узми, узми, донеси и мени.*

И то је повод да поново апострофирамо инвентивност, креативност и сложени смисао реторике наслова циклуса *Потемкинијада*. Србија је постала велико Потемкиново село лажи и утопије – бунтовно говоре гласови са црних гласних жица Дончићевих.

Суштинска је и актуелна идеја о образовању и српском друштву у краткој и језичко-ритмичкој структури *Школарац у ранцу*. И она потврђује како Дончић изнова указује на отворена питања српског друштва у историји, стварности и будућности као гнојне ране. У поетском стилу, привидно не-песничким језиком, а уметнички ангажованим духом, у знаку ироније и ерупције незадовољства, јер непрекидно, од првог слова и речи до последњег њиховог одјека и могућег значења, зраче побуном и отпором страху и злу. Српска поезија има Милоја Дончића као божји дар или побуњеника без којих нема стварања новог света. Он је именовао језу као врх страха, али је сам неустрашив и несаломљив и зато указује на крст који носи старац:

*Испред школе жваће жваку
погурени старац
Око врата златан ланац
На леђима тешки ранац
У њему школарац.*

Застајемо пред рефлексijом у којој се без страха на *Језином бројилу* кристалишу и читавају нова Дончићева „туга и опомена наших дана“:

*Тестера сумњивог порекла,
чизме са војног отпада,
униформа маскирна,
дрварка личне конструкције,
од остатака камиона ЈНА.
Трактор без регистарских таблица.
Поткупљиви шумар
кућни пријатељ суспендованог саобраћајца.*

*Екипа креће пре зоре без умора.
Црни певац најављујемо четак шумског помора.*

*Крадљивац дрва са имунитетом,
власник је свих мандата,
носилац месних повеља.
Он ногом партијска отвара врата.*

И тако од прве до последње песме, „између првог века и задњег минута” (*Народни музеј Топлице*) и до „последње тачке протокола Песничких сусрета „Лазар Вучковић“ (*Рампа у Кончуљу*), како гласи мото песме, Дончић пева о страху који траје и који следи и страхује од чињенице да му речи немају одјека. У регистру тема и идеја налази се све што треба да се каже о историји Србије – државе без граница и поретка – и њеној стварности: о бирачким местима на КиМ, на којима стражари „црни орао на ББ кутији“ и вире „уши референата, бележница генерала“, чује се „зуј комараца, ПТТ-ревери, ЖТП-пиштаљка“ и види „реп воловски компас идеала“ (*Бирачко место ББ*). У музеју славне прошлости он скенира не само слику туге и опомене, већ и осећање стида, као у песми чемера *Народни музеј Топлице* у којем: *Уместо звезда, сијају остаџи отаџбине / кроз облак Гвозденог пука*. Шта је то до на нов начин и истим поводом песничко именовање националних проблема народа и у борби за опстанак, одбрану идентитета и у страху од нестајања, казано са свешћу да су и већи народи и већа царства нестали. Музеји, легати, парастоси, сеоска продавница, кутија за гласање, стоматолошка клешта, институт за ветерину, рампа у Кончуљу „на административној линији“ и/или новој „државној граници“, маршрута народног блага, гробље кућних љубимаца, штанд Рашко-призренске епархије у егзилу, ратни плен новинара, порука песника и научника националним мањинама, велике и мале избе, колекционари књижевних и других награда, народне вође и чувари државне благајне без биографија а са купљеним дипломама и докторатима, узурпатори власти и крадљивци гласова и народне воље на изборима што плове новим Титаником, цензори слободне мисли и воље и доносиоци статуса важнијих од живота и природног права на живот (по којима се „једе и пије“ и „повраћа и ждере“), творци потемкињада и жмуријада, доживотни владари, посланици и директори, крадљивци дрва и свега живог са имунитетом, власници свих мандата над судбином народа и права на живот од првог века српског постојања до задњег минута умирања – једном речи: „црв домаћи, летеће бактерије и зуј вирусног лептира“ – то су теме и јунаци Дончићевих наших дана и/или слике страха и трпијаде

што нас вреба из заседе велике језе. Све је у овој визији песника-витеза без мене и страха што стражари врх Косова раван и на олтару слободе и отаџбине речено без остатка и опортунизма, сасуто у лице као жива вода живе истине онима којима су Србија и Косова једнаки на овоме и на ономе свету.

У Доничићевој збирци има песама у којима није лако препознати етимон или инспиративно исходиште у стварности, па делују као нејасна или загонетна структура. Али има више оних рељефних које делују јаче од саме стварности и којима није потребно критичко тумачење. Осим што их отвара, *Језиним бројилом* песник решава политички нерешива питања рата и мира међу балканском браћом. По својој једноставности, по скали идеја и симбола антологијска је песма *Бранитељи*, јер топографише ужасе и бесмисао рата на крају прошлог века, срањујући несравњиве историјске рачуне. Његов исход је таква да је због комплекса малих разлика међу народима опет остао рачун без крчмара. Њој нису потребни коментари и тумачења критичара:

*Син бранитељ, бранио је домовину
од сестре по мајци.*

*А мајка бранила сина од домовине
по оцу.*

*Унук бранитељ бранио је домовину
од тетке.*

*Текло је славље нове историје
као у бајци.*

(...)

*Свеучитељ свеучилишта бранио је
колосеум од сопствених ђака.*

*Творац зрачне пене
оснивач бранитељске школе
бранио је свој брачни кревет
од рођене жене.*

На истој скали антологијске вредности и значења налази се и песма од једног катрена *Маршута народног блага*. Она разрешава два историјска битна датума за национални идентитет, избор поретка будућности, и два питања о два сукобљена симбола српске историје: Краља и Тита. Сукоб је био и остао трагичнији од сукоба Његошевог крста и луне. Пресложена као пословичка мудрост она овако изгледа: *Народно благо које су*

1941. / изнели краљ и његова свита / пронађено је 1945. / у трезору код Тита.

Из циклуса *Спасијада* издваја се химна *Русија* као ода земљи која „није на глобусу“, већ је глобус „на њеним длановима“. Спас од језе и језиног бројила, које одбројава смак света, песник види у тој земљи „вечитог дневног светла“. Светлост њеног света подразумева православну веру и културу и то су вредности којима се песник окреће:

Све реке света кроз Русију теку.

Сви планински врхови расту из руске земље.

На планети постоје само две врсте мора:

слана и руска и слатка и руска.

Снегови целе атмосфере са руског неба падају.

Све славине овоземаљских судопера су руске.

Сви дворци овог света су под руском круном.

Русија је земља вечитог дневног светла.

Кад на западу смркне, на истоку већ свиће.

Шта открива анализа *Језиног бројила*? Она показује да човек зна чега или кога се плаши ако је страх усмерен на неки објекат. Објекат Дончићевог страха је Србија данас. Међутим, код осећања која су непријатна нема јасног објекта, па се јавља осећање угрожености, стрепње, ишчекивање и зебње да ће се нешто страшно догодити уз повремена осећања смртне опасности. У Дончићевој слутњи то осећање јесте Србија без будућности.

За ову другу врсту страха индикативна је песма *Ноћ у Драганцу* – песма о златном, запушеном и усамљеном манастиру, теми о којој је певао и Милан Ракић у реалистичко-рефлексивној песми *Напуштена црква*, у којем се мешају мир монаха и „изврнуте кошнице и глас загонетног странца“. То је слика беспућа модерне Европе и њеног покушаја да ново време преточи у мешине старе. И тај неприродан спој слика драму српске државе без граница, поредак без поретка и косовску драму песника као темељ његове поезије и поетике страха на стражи савести и критичке свести.

У страху Дончићевом, означили смо, све је црно, па и глас са његових црних гласних жица и тамног лица притиснутог че-

мером и немаштином. Али, међу четрдесет структура *Језиног бројила* постоје три светле тачке као компас наде којом се редуцира и побеђује страх. Прва светла тачка налази се у циклусу *Трпијада* структуре *Стоматолошка клешта Гојка Белића*, песничког пријатеља „из прошле ере који, служио је народу без новца“. Две стотине двадесет зуба била је његова дневна норма и они су огледало духовне и социјалне немоћи и будућности Срба у енклавским тамницама. Као што Андрићеви јунаци, који нису *лети победници*, пописују заоставштину Фра-Петрову у *Проклетој авлији*, тако Дончић пописује зубе сиротиње из норме лекара пријатеља, јединог светлог портрета и карактера у галерији живих ликова збирке:

*Жути, кафени, сиви и глатки,
шпицести, тупи, шупљи и кратки,
криви и груби.
Пробушени, окруњени и чајем избрушени,
пекмезом напуњени
у посуду од лима падали су зуби.*

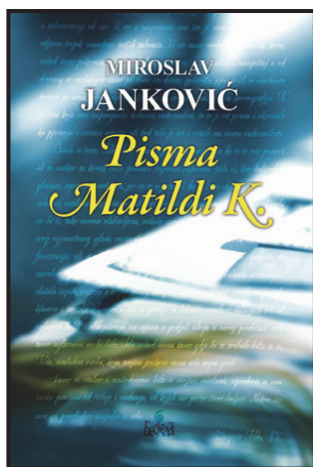
Друга светла тачка је јунакиња и лепотица симболичног имена Јефимија Ђиновић. Она на рампи у Кончуљу, на новој граници, коју Срби именују као административна линија, каже „привременом портиру“ да је ишла на Косово зато што воли Косово и тако афирмише индивидуалну свест која се не уништита сели и траје у духу.

Трећа светла тачка сја у структури *Велике и мале избе*. О министарству иностраних дела као о изби први је писао велики песник модерне рефлексивне код Срба, Милан Ракић. Дончићу је сеоба библијских размера повод да промишља исту тему, јер се ту стварају „диверзије од историјског значаја“. Симболом *мали подрум* или *мала изба* он сугерише идеју о смислу отпора страху и методи опстанка. Дончићеви мали јунаци у малим подрумима су исти они које М. Бећковић именује као *заостали који су постали носиоци напретка*, синоним *здравља, авангарде*. Јер, како Бећковић каже: „Из заосталости се не може назад. Заосталост зна само за напред. Данас само заосталост може да корача крупним корацима. Једино заостали имају будућност. Само још гладни имају наде да ће бити сити. Сити су већ сити. Као што поцепани имају лепши сан од елегантних, само још поробљени могу сањати слободу.“

Мирослав Радовановић

ХАРМОНИЧНИ СКЛОП НАБИЈЕН ПОЕТИЧНОШЋУ

(Мирослав Јанковић: ПИСМА МАТИЛДИ К, *Бесједа*, Бања Лука 2016)

Роман Мирослава Јанковића „Писма Матилди К.“ комбинује два вида књижевног наслеђа – један вид огледа се и подразумева свеколика искуства конвенционалне (класичне) наратије, а други тип идентификује се углавном са европским наслеђем прозе тока свести и њеним модификацијама. Јанковић у свом роману јача механизме асоцијација подстичући епифаничне ефекте и разгранату, ретроспекцијама усложену и паралелним токовима разгранату композицију. Попут Владана Деснице, Јанковић у прозном излагању призива

евоцирање догађаја и експанзију људског насупротив историјском времену. Писац прибегава организацији фабуле у времену и слојевитости романа у коме су видљиве узрочно-последичне везе, али оваква форма „нападнута је“ магловитим еманацијама тока свести што води максималној уметничкој сложености. Роман „Писма Матилди К.“ заправо је комбинација Андрићевог сложеног реализма и Десничиног промишљеног „излета“ који твори бесконачни низ варијација. Романописац даје у роману хармонични склоп набијен поетичношћу и синтаксичко-семантичким обиљем. Често употребљени образац ситуација – доживљај који прати главну јунакињу, оперску певачицу Матилду К., продубљен је моделом имагинарно-спекулативне доградње са ефектним поентирањем. Писац се опредељује да наративно казивање продубљује писмима унутарњег интезитета која нарушавају наратију у правцу дубоких психолошких анализа. Ова писма усложњавају структуру романа уносећи елементе артифицијелног, ниво обрта и ефекта. Круг тематског и наративног заправо је замагљен кругом ефеката који се непрекидно шири и чини разгранату мрежу психолошко-филозоф-

ских поставки. Јанковићева писма постају темељна заснованост пищевог видокруга, пројекција која гура нарацију у други план, а усредсређује се на што персоналнији статус: *Објашњавам ти да писци свашта раде само да савију ту своју питу од ријечи и мисли: својих, туђих, измишљених. Француски импресионисти су стварали слике натопљене сунцем и свјетлошћу, индиректно крадући такве или сличне призоре из природе. Умјетност је једна вјечита, вишеструка, дозвољена крађа свега и свачега од свакога. Али, Тилда, та вјештина поткрадања је често сама бит умјетникове моћи. У умјетности нема краја ни завршетка ничега, нити се ишта може дефинитивно открити и доказати: зато је она вјечна и савремена и зато су сва њена врата стално отворена Ками је говорио да је у умјетности као и у љубави довољан само инстинкт. Вјероватно је Мане инстинктом осјетио да би та магла и дрхтавица од слике испред њега могла да буде нешто. Осјетио и погодио.*

Писац у роману „Писма Матилди К.“ често прибегава поступцима имагинативне комбинаторике. Они спајају, сједињују различите замисли и чине их истовремено могућим. Повест о сарајевској оперској певачици Матилди К. претвара се у умне пасаже који су карактеристични за висок ниво комбинованог обликовања. Андрићевска проза-хроника, којој само привидно прибегава Јанковић, надраста свој ниво и претаче се у нешто иреално што карактерише стално присутан ниво ефеката медитативности и иреалности. Круг померених значења покренут је и доведен у овој прози преко зачудне границе. Фантастична имагинација постављена је упоредо и наспрам нефантастичног, приземног, криминогеног света сарајевске чаршије пред рат и у току рата. Свет фантастичног није дат наглавце, у изврнутом светлу или пољу другачијих могућности. Комбинаторични аспект, с становишта обликовних поступака, важан је јер омогућава да се фантастично, иреално прелије и прекорачи постављено. То обезбеђује умножавање и одлазак изван граница омеђеног, романа-хронике о једном ратном потресу и судбини неколико јунака. Роман Мирослава Јанковића не даје докучено, расветљено, организовано стање ствари, већ иде ка проблематичном, збрканом, сентиментално-чулном у коме се све преплиће. Писац организује прозну форму у којој су ликови и ствари замршене, смисао није једнозначан, конзумент мора да докучи кључне везе, да открије и повеже: *Није запамтила кад и у ком контексту јој је цитирао великог оријенталног пјесника*

Целалудина Румија и његов чувени филозофски стих да у животу треба жарко жељети једино све. Тај репић Румијеве парадоксално претециозне поезије нагло је и неразумљиво узбуди и забодје се снагом копља у њено памћење. Од тада Матилда поче гледати Мирека другачије: као некога кога јој је судбина због нечега поставила на капију живота.

Комбинаторичка имагинација усмерена је ка материји нефиктивног света. Чини се да писац имагинативно и реторичко покушава да удене у значење реалних поставки. Реални свет није једноставан, непротивречан и људски материјал је тематско и значењско исходиште које није само на нивоу литерарно дочараних судбина. Изворна прича надграђена је, сачињена је на фону мање или више познатог материјала који постаје претекст, оно што се подразумева, али фиктивна надоградња твори обрте који су избрусили јунаке који се јављају на самом размеђу светова реалног и фиктивног. Саоднос се остварује попут игре опозитивности – познатог, видљивог (светлог) и непознатог, слућеног (таме). Андрићев прозни поступак Јанковић је унапредио и претворио у измицање реалног, у значењски образац у коме се спољне црте бришу и прелазе у нешто слућено, удаљавање од препознатљивог и познатог обрасца: *Дешава се све чешиће да је у тренутцима великих дилема и животних тјеснаца одједном запљусне стампедо испретураних и хаотичних мисли, које извиру однекуд из подсвести, без неког нарочитог смисла и особите међусобне повезаности. Не може да их заустави као напад кашља или пролива. Да јој се само сјети нечег утјешног, да некако заузда тај поток очаја што хучи кроз њу. Некада је могуће вољети некога само ако га не познајеш довољно.*

Роман „Писма Матилди К.“ везан је временски и тематски за судбоносне догађаје рата у Сарајеву од 1992. до 1995. године преломљене кроз живот оперске певачице и њеног окружења. Третман подлеже вртлозима комбинаторички надахнуте игре у којој се судбине уливају једна у другу, ликови и ситуације зачињу се на препознатљивим и уверљивим основама. Матилда је главни јунак, чулно-сензибилна жена око које се плету судбине рзличитих ликова, али је све наткриљено интелектуалним писмима и високоумним психолошким анализама наратора који вешто води причу и открива католички свет сарајевске чаршије. Прича о Матилди К. има својства отворене сцене и постаје поприште разноликих интеракција јунака. Овај роман надграђује и проширује Андрићеву причу о католичкој породици Паму-

ковића и користи елементе хронике, има пригушену генеалогичку нит као елемент конституисања уклопљен у шире наративне токове. Јанковићева романескна прича о породици и њеним протагонистима претендује и на темељни контакт са историјским временом. Међутим, реална сарајевска топографија, временски и просторни амбијент, полако у роману клизе ка просторима сновиђења, фикције, самодовољности фабуле, дигресијама које су повезане чудесним нитима филозофско антрополошке студије. Писац остварује унутарњи систем значења који се измиче реалистичким обрасцима. Линеарност у причи је превладана сегментима који су заправо дигресије, поетско-митопски слој који израста у неку врсту засебности партија које карактерише метафоричко устројство. Нарастајући и осамостаљујући се такве партије мењају квалитет и постају, макар привремено, ствар првог плана: *Они су првоборци сексуалне револуције, жене се нису шминкале, носиле су мини сукње и журиле да изгубе невиност. Професори на факултетима су нас учили да са дјевојкама будемо флерт пријатељи, никако само пријатељи; флертовање може отићи у више праваца или остати на почетној тачки, али ћете, говорили су нам, једни из других извлачити најбоље емоције и манире, бићете позитивни људи. Имајте свој став, браните га, ако вас то не кошта пуно. А ако кошта, све релативизујте и филозофски замаглите прве пред сопственим очима: учили су нас тако и финој покварености и лицемерју, као незаобилазним нискостима које нас чекају. Та чаробна година је била један велики духовни и емотивни оргазам младог, бољег дијела тадашњег свијета. У тој силној експлозији је исцурило превише доброте из људи, ако крви из тешког рањеника, тако да је љубави за друге остало мало или нимало у душама данашњих генерација.*

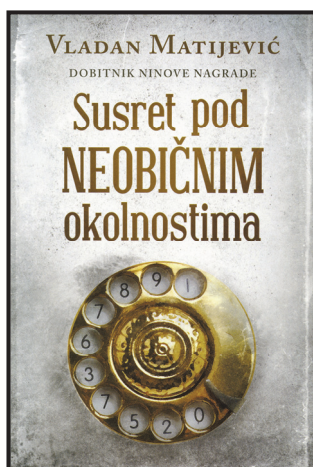
Свет оперске певачице Матилде К. често је виђен кроз мрежу успомена добијајући нове визуре на осветљеној позадини отргнутој од заборава. Јанковић у свом роману трага за загонетношћу унутрашњих простора у којима су уписане човекове реакције и скривени говор његовог бића. Унутрашњи процеси и чудесне сензације преображавају се у поједностављене представе реалности и успомена. Део прошлости главна јунакиња откида од заборава и даје памћењу супстанцу непролазне вредности. Прошлост је отргнута од заборава и укључена у ток садашњег властитог трајања (посебно видљиво у реконструкцији живота родитеља Матилде К.). Суптилна игра привида и суштине, успомена и збиље добија и филозофска образложење у

коме писац апострофира успомене као имагинарну операцију која све наткриљује и претвара се у митску парадигму – изузетни momenti у животима људи блистају неугасивим сјајем чистих суштина које су примарне: *Док аутобус плива војвођанском равницом, Матилда се поче присјећати многих дружења с Миреком, разговора и његових савјета. Једном јој је рекао да сјећање може имати и снагу и страст и сласт живог сусрета. Говорио је да се по сјећању може ходати као по сунчаном дану, врелом пјеску, мјесечини или мекој трави. Причао јој је о неком бугарском војнику који је пуким случајем преживио стрељање у Првом свјетском рату на галицијском фронту. Ноћ уочи смакнућа провео је у сјећањима на најлепше успомене из прошлости, дозивајући у њега најрадосније тренутке које је провео са породицом и драгим људима. И све је то записао у некакав дневник, нагласивши да је та ноћ била најрадоснији дан у његовом животу. Мирек је из тог примјера теорију да се снагом сјећања могу други вољети као да су ти у загрљају. Понекад чак и више а нарочито искреније. Обасја је изнутра и угрија сама помисао да је то стварно могуће.*

Ивана Пајић

КЊИГА ЧЕЖЊЕ

(Владан Матијевић: СУСРЕТ ПОД НЕОБИЧНИМ
ОКОЛНОСТИМА, Лагуна, Београд 2016)

Књига о чежњи носи наслов *Сусрет под необичним околностима*. Она тај наслов заиста носи, не обазирајући се на терет који се налази у кључној речи – сусрет, и у облику јединине у ком је Владан Матијевић употребио ову именицу, али сама фабула је бремениста напором који се носи без посртања, обзира и обазирања на то како би нешто требало да буде да би било лакше, те се и указивање на то да је сусрет само један, стапа са поетичношћу целе ове књиге о чежњи.

Књига о чежњи је књига о сусретима. Скоро свако се са сваком сусреће. Очигледни предак речи „сусрет”, која води порекло од глагола „сусретати”, која потиче од „сретати”, јесте срећа. Али срећа у књизи о чежњи није очигледна уколико се превиди или прескочи лакоћа са којом је могуће суочити се са необичним околностима и терати се са теретом од самог почетка романа *Сусрет под необичним околностима*, од његове прве речи – сусрет, пркосно, иако уз много стрепње, и упорно, све до среће – до врха.

У савремено доба, како се данас назива садашњост, није уобичајено ни лако ни сваком дато да се са лакоћом суочи са необичним, нити је необично уочљиво као такво. У савремено доба, у ком се игнорише, узима здраво за готово, узима и отима, савремени роман Владана Матијевића онеобичава околности, иако је то, за оне којима је дато да се са необичним суоче а у литератури препознају, потпуни социјални плеоназам.

Сцена апокалипсе која се одиграла ноћи 9. јула 2015. године имала је своју репризу, на пример, 19. августа 2016. у Чачку, у невремену које, и навикнутима на невреме у каквом живимо, утерује страх у кости, и то све уз демонску песму која се орила, једну од оних које припадају новој врсти, такозваних навијач-

ких песама. Толико је реприза ове, заиста маестрално исписане сцене промућурног писца. Због тога се, и поред искреног дивљења његовом стилу, нећу задржавати на њој нити ћу доказивати стварно постојање неких од њених протагониста демона. Они су нам, ионако, пред вратима.

Излишно је, такође, задржавати се на комшиницу Босу, каквих има сијасет, која учестало досађује, са својим лицемерјем и верском естрадношћу, једним од најпопуларнијих модерних манира савременог доба, излишно је описивати припросту ћерку, каквих је више него сијасет, која би ипак радо, само кад би умела, да нема мужа ни проблема, скинула вео неопходне куртоазије и захвалности, и црвенела чешће и другачије, из своје истрениране потребе, тачније навике, пред поштовања вредним доктором, који, узгред буди речено, ни за маме не представља лошу прилику, а уз то је поштовања вредан, излишно је детаљно описивати злурадог клемпавог зета, краставац са амбицијом, Бошка са својим злим двојником... Треба поменути Кошуту јер, иако наизглед незгодна, без њене несебичности, племенитости и помоћи, можда ничега не би ни било. Бар не овако како је било.

Можда не треба много писати ни о Марјану Верговићу, са његовим немоћима да позове, да се сваког тренутка појави па и да се сети. Или би можда требало поменути да није свестан своје моћи да буде немоћан, своје моћи да не позове телефоном ни било како, своје моћи да не долази данима и ноћима, који се, у чекању на њега, спајају у доба. Доба, јер колико траје да траје, време чекања јесте доба. Марјан Верговић можда није свестан ни сусрета, можда ни могућности за сусрет, можда није свестан ни среће, претка свих сусрета, на пустом острву с пивом или без пива, у аутобусу са сећањем или без њега, у роману о свим споредним створовима и стварима савремености и о важној чежњи – чежњи Ане Жежељ која истрајно чезне – до врха. Можда Марјан Верговић није свестан живота са Аном Жежељ у сваком тренутку њеног чекања на њега, од почетка романа до краја романа и почетка, такозваног новог почетка датог истрајнима. Можда није свестан ни стварности ни сна. Стварност, таква каква је, и није неки добитак, а сан, ако је сан, онако описан, ипак, само је сан. Можда Марјан Верговић није свестан ни моћи да се после чекања поново почне, моћи љубави која вреба, уз лозову ракију, шољицу кафе и уз анђела, додуше посрнулог, али и те каквог анђела, који уме стићи и утећи и на страшном месту постојати, а стварност је заиста страшна. Анђео је поср-

нуо, кажњен, лишен својих анђеоских моћи, али шта се ту може, нико, заиста, до Бога није савршен. Добро је знати да си уз анђела. И то и те каквог анђела! Можда Марјан Верговић није ничега свестан. А можда и јесте! Можда је свестан свега. Можда све зна! Можда ће моћи још нешто много више од својих очигледних моћи. Јер зашто би се иначе на њега тако дуго чекало, зашто би настало Анино доба чекања, зашто би се за њим чезнуло до самог краја романа – до врха.

Ана Жежељ, хероина чекања, чежње и љубави, слатко и лако се тера са теретом наслова, јер би, бар поднаслов, баш захваљујући њој, метафизичкој тематици и посрнулом привремено кажњеном анђелу, требало да буде Књига чежње. Алузија на Свето писмо коју сам дала у свом наслову није неважна. Поготово што је, после можда свега што се у свету и на свету догађа, смисао свега љубав – до врха.

Књиге са јунацима имају понекад понеки лик који је оличење нечега. Ана је оличење љубави и некога ко тера кера док га не истера. И у срећи, и у животу, у љубави – до врха.

Тера се Ана и са теретом својих навика, а најочигледнија навика јој је чекање. О Ани би причали свашта да је познају они којима је посао да причају. Причали би кад би знали за њу и само да су прочитали роман *Сусрет под необичним околностима*. И који је познају и који читају, олако прелазе преко њене женствености држећи се само за њене навике. Ана је жена и чезне. Жена није толико жена ако нема дара за чежњу какве год да су околности. Стварност, онеобичена само наизглед, чини Анину чежњу потпуно природном. Пред необичним околностима, Анина женственост је очигледна пажљивима и тајанствено скривена од непажљивих посматрача до самог краја – до врха.

И сама Ана је скривена. У својим навикама, у кући, у чекању, у чежњи, у вери, у друштву анђела, у љубави – до врха. Ана са лакоћом пред необичним околностима истрајава не оглушавајући се о своје сопство и, таква каква је, у свему, у свом животу, стиже до новог почетка – до врха.

А на новом почетку, макар он био и на крају реалистичког реалног љубавног романа *Сусрет под необичним околностима*, и баш зато што је на његовом крају, лако и слатко, уз истрајну веру, уз чашицу лозове ракије, стиже се до среће, до љубави – до врха.

Треба још рећи да је Књига чежње књига у којој се неко бори за живот. Име му је Милинко. Он је по занимању анђеоски.

Роман *Сусрет под необичним околностима* јесте прича о анђелу. Ја имам написани доказ за то, али о томе толико. Ана Жежељ је Милинку спасла живот. *Сусрет под необичним околностима* јесте роман о борби за живот. А шта је у роману главније него борба за живот, и то за живот једног анђела. Додуше посрнуло, али Боже мој. (Ово је требало да буде израз. Нека буде овако написан. Ко зна!) У романима је, дакле, најглавнија борба за живот. Као што је у животу најглавнија љубав! Као што је у љубави најглавнија срећа! Од само једног, па је у једнини, сусрета, кроз Књигу о чежњи у којој се води жестока борба за живот, уз помоћ љубави Ане и Марјана, која је, и поред терета сна и стварности и упркос терету сна и стварности, терала кера, истерала терет, пркосно опстала и поново почела, прича о анђелу Милинку води до среће – до врха.

Па нека се и сусрео са Румунком, па нека је и посрнуо, па нека је његова прича постала Књига о чежњи коју је у роману *Сусрет под необичним околностима* написао Владан Матијевић! Такав је то анђеоло! И те такав – до врха.

Пеко Лаличић

БРИТКОМ, САТИРИЧНОМ РЕЧИ КРОЗ ВРЕМЕ

(Даница Машић: СВАКО ВРЕМЕ ИМА СВОЈЕ ПРАВО ЛИЦЕ, Ауторско издање, Нови Сад 2016)

Одувек је било, а верујем да ће и бити, да су заљубљеници у посао и струку успевали да пронађу себе и у другим областима живота и рада и да у њима још снажније и упечатљивије оставе видан и неизбрисив траг. Онај, који ће трајати и поколењима предочавати вредну оставштину предака и снагом речи говорити о времену њеног настанка, али и о творцима-дародавцима те оставштине. Онима који су се вођени талентом, знањем и животним искуством издвојили из круга даровитих, добрих и добронамерних и посејали бисере ума. Да

сјаје поколењима. Да им буду смероказ. Онај који је поодавно пао и који изнова својеручно постављају они који се не мире са друштвеним девијацијама, потирањем корена, традиције и људских и моралних вредности. Који имају чисту савест, духовну снагу и јако изражену потребу да се свему томе супротставе. Да се огласе, укажу, позову и поведу на прави пут.

А међу те духовно јаке, свесне и смеле, међу заљубљенике у човека и човечно, својим не много обимним, али вредним делом сврстала се и Даница Машић.

Иако је деценијама као просветна радница младима преносила знања и богато животно искуство, „морала“ је да крене у „трежњење“ народа. Зато је и почела да држи друге часове и друге лекције. Зато се латила пера и његову бритку оштрицу усмерила против свих друштвених зала и њихових виновника. Против загађивача друштвеног морала и узгајивача злог и наопаког. Против силе и неправде. И кочничара хода у боље и чојеку примереније.

Не штедећи свој изузетни дар и перо, рано је схватила да све има своје право лице и не мирећи се са постојећим кренула да сатиром разобличава збиљу и снажи све који би да је следе. И убрзо се винула међу најзапаженије и најафирмисаније српске

афористичаре. Међ' оне од којих се бритка реч чека, јер се унапред зна да она неће изостати и да ће мудро постављеном оштрицом сећи шта, где и кад треба. Да неће штедети, али да ће имати меру. Јер Даница Машић то уме и може. Она то и остварује. Зато је њена књига сатиричних афоризама *Свако време има своје прво лице* наишла на изузетан пријем читалаца и познавалаца ове најкраће прозне форме.

Но, човеку немирног духа и ономе коме смета све што је „накриво“ постављено, то није довољно. Зато се Машићева окушава и оглашава и епиграмом као књижевним обликом који је настао у Грчкој и у почетку означавао натписе у прози или стиху на споменицима, статуама, храмовима исл, да би касније престао тако да се исписује, али и да код Римљана постепено добије својства сатире које је Лесинг јасно дефинисао. Од тада је знано да епиграм треба да садржи елементе сажетости, језгровитости, неочекиваности, оштрине и заједљивости, као и да је прожет морално-дидактичким садржајем како би остварио два основна задатка: да пробуди читаочеву пажњу и да одређе ни закључак, али тако да оба буду подједнаке снаге.

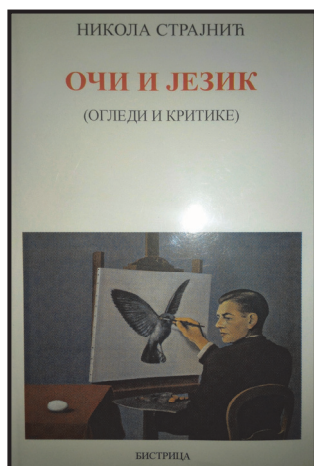
Пажљивим ишчитавањем ове књиге немогуће је да познаваоци књижевног опуса ове ауторке брзо не уоче да су и у њој до изражаја дошли њен истанчани осећај за животни тренутак, сатирично искуство и снага ума, те да је доследно се држећи одредница епиграма оштрицу свога пера усмерила на дневне и животне теме и све оно што смета здравом разуму и што нашу и светску збиљу чини неприродном, неприхватљивом и нехуманом. Што се коси са моралом и доводи у опасност традиционално и вредно. Зато и апелује. Зато и опомиње, прозива и дозива. И тражи да се сви дозовемо памети и замислимо над оним што њој "боде очи" и тера је да се лати пера. Јер то чини с разлогом и на прави начин: једноставно и јасно; смело, вешто и снажно. Онако како то једино и уме. Да има одјека и да стигне до циља. Зато јој треба веровати и очекивати да ће њени апели допрети до ума оних којима су упућени, а и схватити да је она остварила свој циљ и потврдила да је и епиграмом погодила мету и још једном се потврдила као вешт сатиричар.

И не само то, већ и да је дала огроман допринос српском сатиричном афоризму и епиграму самом чињеницом да је написала стотине бритких и језгровитих епиграма, чиме је превазишла и Рупенову констатацију: „Човек је доста учинио ако је успео да напише добар епиграм.“

Ксенија Катанић

ЧВРСТА ЕСЕЈИСТИЧКА ЗИДАНИЦА

(Никола Страјнић: ОЧИ И ЈЕЗИК (Огледи и критике), Бистрица, Нови Сад 2015)

Најновијом књигом *Очи и језик (Огледи и критике)* Никола Страјнић је, још једном, новим сјајем заблеснуо на нашем есејистичком небу. Познато је да је, уз песнички рад, досад објавио бројне компаративистичке студије, огледе и критике, књиге о уметности – сегменте једног истог стваралачког духа – који су међашни датуми српске литературе. И ови, тематски врло разуђени, огледи и критике представљају систематска размишљања о питањима онтологије, епистемологије и метафизике. И у

њима Страјнић импресионира опсегом својих филозофских уверења, као и богатством мисаоних перспектива у посматрању књижевних дела. Сагледа их у великој амплитуди и из више различитих углова (компаративистичког, структуралног, естетичког, психоаналитичког), у вишеструком осветљењу захватајући и егзистенцијални тоталитет живота и смрти. У овим уметничким есејима огледа се аутор огромне стваралачке културе, а то подразумева да је прошао сложен пут филозофско-књижевних провенијенција (доиста је неисцрпна листа националних и интернационалних извора, на пример). Он одлично познаје мисаону баштину хуманистичког кова. Можда је најзначајнији податак да се најчешће напаја на медоносном извору хеленско-римске филозофско-уметничке традиције и њеним естетичким аксиомима. У готово сваком есеју огледа се блискост са античким идејама и идолатрија античког духа. Изврстан је познавалац историје мишљења од позитивистичког демокритовског преко објективног идеализма хераклитовског до дуалистичког идеализма платоновског (укупан арсенал грчке филозофије и уметности увек је био Страјнићева најсигурнија подлога, која му је и омогућила нарочиту дубину фундаирања).

Одлично је асимиловао и филозофску и књижевну мисао 19. и 20. века, теоријске стандарде о литератури. У књизи *Очи и језик* логички вишесмерне мисаоне матице концентрично се разграњавају у свој својој бујности. Страјнић тежи да, кроз реторту ока, свести и језика, расветли феномен књижевности. Склон мисаоној игри, доследно умује, сведочећи да је, у свом специфичном списатељству, у ствари, спекулативни филозоф. Посведочивши несумњив филозофски таленат и ерудитивност, као и висок степен интелектуализованости језика, он је и овом књигом отворио нове хоризонте контемплације, при чему је, готово кроз сочиво микроскопа, осветлио профиле духовности многих стваралаца српске уметности. Кроз филозофски приступ стварању, понудио је нова читања, интерпретације и ревалоризације њихових опуса, извршио нова мултивалентна вредновања традиције. Књига је написана бујним стилем, тако да се у оркестрирању текста добија утисак концертног извођења, утисак ритма симфоније, при чему аутор има велику одговорност за реч, која, како је писао Вељко Петровић, у *мртвилу нов живот ствара*, / *твар тупа њоме проговара*, / *И Мир и Немир у њој бдију*, / *у ћелијицу Свемир збију*, / *Никад и Вечно, Све и Ништа*, / *тек у њој нађу уточишта*. Књига *Очи и језик* је сложен стваралачки проседе, у коме је богато искуство контемплативца преточено у 52 есеја сврстана у три поглавља, а то су *Огледи* (17), *Књижевне критике* (19) и *Ликовне критике* (14).

Сви стратуми поглавља *Огледи* посвећени су поетици креације бројних стваралаца (Сарајлија, романтичарски квартет Бранко, Змај, Ђура, Лаза, П. Кочић, М. Настасијевић, Ј. Каштелан, В. Попа и др).

Издвојићемо есеј под насловом *Поезија Творца (Метаматаноичко певање Петра Петровића Његоша)*, у коме се, готово опсесивно упућен рефлексијама великог поете, Страјнић бави Његошевом естетиком стварања. Подсећа да уметничко дело настаје преплетом два изворна начела: егаарског („земаљског“) и калиопског („небеског“) и овим суптилним естетичким категоријама тежи да растајни Његошево певање и мишљење. (У читавој књизи *Очи и језик* аутор се иначе нарочито посвећује недокучивом несвесном моменту магновења – полусненом и сновидном стању уметничке инспирације, када, у сфери духа, до израза долазе ирационалне силе (јер песма није плод разумског стања). Оном тренутку специфичне еуфорије, када се, полазећи од стварности као аксиома (јер се не ствара ex nihil), кроз призму уметникове душе, чулно трансформише у умну

слику стварности што калиопство и јесте. Када се, у комбинацији стваралачке свести и маште, умно сагледа сво оно саће паучинастих визија – муњевитих слика што одражавају метафизичку дијалектику. И када се готово докида субјективност (хиперсензибилног) песника. А, како каже Страјнић, он бива препуштен језику самом, којим се у стиху оваплоте дубинске идеје дела – универзалне уметничке истине, које увек садрже зрно васионе. Смештајући дело у координате чулно/умно (о чему су давно промишљали и умови на линији Декарт–Лок–Беркли–Кант), аутор полази од Његошеве тезе да уметност припада свету ума. Међутим, пише, *без чулног опажаја и доживљаја стварног света нема зачетка истинског дела*. То значи да се оно корени у чулној конкретности света објективне реалности, да уметник, како се популарно каже, чита из књиге живота, упијајући реалност спољњег света. Потом је, у подсвести, претварају у умну стварност (дело увек има свој подсвесни нимбус). Отуда, каже, *без умног опажаја нема његовог рађања*. Питањем да ли је певање ствар физиса или метафизиса, Страјнић је отворио двери макрокосмичке метафизичке позорнице. Уметност је, по њему, пре свега *метаноја* (слика у уму, умна слика). Убрајајући Његоша међу *најсвесније српске песнике уопште* (дело не долази од доле него од горе, од ума), подсећа да је у *Посвети Луче микрокозме* Његош критиковао *Питагоре и Емпедокле* као *зле тирјане душе бесамртне*, сматрајући да чулни свет не би уопште требало да буде предмет певања, јер деградира човека. Он примат даје уму, по којем човек и јесте то што јесте, дакле дивинизира песничко биће. Страјнић тврди да Његош пева по калиопском, божјем начелу у себи (напомињући да су се, у луку од Емпедокла до филозофа хајдегеровске провенијенције, многи филозофи бавили питањем песништва смештајући га у човеков ум). То значи да Његош одбацује чулни свет као предмет певања, доводећи тако у питање *и сам кредибилитет човековог ума, који, по себи и не постоји: постоји само по божјем уму* (Страјнић наводи стихове из *Посвете Луче микрокозме: О, свевишњи творче непостижни! / У човјека искра беспредјелног / ума твога огледа се свјетла, Посвета, ЛМ*). Отуда, по Његошу, уметност постоји само по божјем уму (човеков ум по себи и не постоји), што уједно подразумева и њену деификацију. Страјнић тврди да велики поета певање поставља на метаметаноичку раван, јер на поезији лежи жиг божјег даха. Не пева се од доле на горе, него (цитира Бранка Миљковића) *Пева се одозго надоле, од бесамртног божјег ума*

до ума човековог, који је, по овом, бојјем, такође бесмртан. Песник је, дакле, медијум божанске воље (када: *Свемогућство светом тајном шапти / само души пламена поете, Посвета, ЛМ*). *Божји шапат на човеково уво* – читамо на 35. страни – *суштински је тренутак у настајању песме, што потврђују и стихови из Луче: Званије је свеиштено поете / глас је његов неба влијаније, Посвета, ЛМ*). *Влијаније* је извијукат свемогућег бојјег шапата - жубораве универзалне бојје мисли – којом се песник узноси у метафизичку стварност и идеалност и, у одушевљењу, *упловљава у биће песме*. Као *света тајна* та шапатљивост је овано непозната, јер *овде слушање није ствар ува, већ душе човекове*. *А то што чује не учвршћује песника у његовој сопственој накани да пева кроз себе самог, већ бога у бојјој накани да пева кроз човека*. Бог има улогу врховног поете, који може да ствара *ex nihilo* (*Ум је само један без границе / сви су други кратковидни уми, ЛМ, III*). А то значи да уметник *губи сопствени идентитет и као песник и као човек*. *Влијаније* и омогућава песнику да спозна, чулима недоступне, универзалне истине. А тада, као стваралачко чудо, настаје песма, где је, у интелектуално осмишљеним духовним координатама, обухваћена целина живота. Његош у *Лучи микрокозми* сматра да је врховни вид поезије *свемогућа поезија творца, / окруњена круном творенија, да непрестано ум твој пресвијетли / творитељном блиста поезијом (ЛМ)*. Бојје стварање је, каже, *прелесна бојја поезија*. У Страјнићевом синтетичком закључку есеја читамо да бојји ум је *извор поезије и сама поезија*, која тако није метаноја него метаметаноја: *у њој бојји ум опажа себе сама*. Јер из бојје умне светлости *све проиходи и јесте на свету* (Његош често употребљава реч *блистање*), због чега се, као врутак са изворишта Поезије Творца, *Луча микрокозма* и сврстава у калиопску сферу. *А то је* – према Страјнићу – *и највише што један песник досегнути може*.

Као уметнички критичар, Страјнић се у поглављу *Књижевна критика* бави стваралачким захватом бројних писаца (Д. Колунџија, С. Бербер, Р. Нишавић, М. Трипковић, Р. Драгићевић, З. М. Мандић, А. Видић и др).

Издвојићемо есеј под насловом *Поље могућег*, у коме третира искуствену поетику Драгослава Михаиловића. (Подсећамо, овом приликом, да је, као настављач духовности кочићевског кова, као представник стварносне прозе, тзв. прозе новог стила, Михаиловић својим романима половином 80-тих изазвао велику пажњу читалаца, јер је инспирацијом често везан за Го-

ли оток.) У приповеткама тематизује сурово историјско време 1948, чији ритам заувек куца у његовом немиру. Оживљава имформбировско доба са ауром демоније, које је дуго било под омогачем ћутања. Потребно је одмах нагласити: иако признаје примат стварности као моделу (рудачи из које црпи мотиве за своје дело), она ипак само ферментативно утиче на приповедачко штиво. „Да предмет учинимо уметничком чињеницом, потребно га је извући из масе животних чињеница“, записао је Виктор Шкловски. Као изврстан ферментор, Михаиловић је, надрастајући хронику и емпирију, житијне доживљаје узео само парадигматски. Стваралачком енергијом духа, на фону ванлитерарних околности, начинио је високоуметничку литературу. А то значи да је, артистички луцидно, захватао мотиве из конкретног животног тока и потом их, лавиринтским асоцијативним везивањем, артистички и стилистички претопио у уметничке чињенице (стил је начин визије реалности). Своје виђење голооточке стварности дао је изворно, органски и метафорички дубље осмишљено. Јер уметничка грађа има своју дијалектичку нерватуру, матице свог развоја, маштом озрачене несусштаствене токове визије. Андрићевски сугестивном снагом психолошке уверљивости своје унутрашње пејзаже транспоновао је у приповетке – експресивну магију, жигошући поратно време, фантастику зла и безнађа који су га пратили. Михаиловић је створио збирку блиску модерној прози тока свести, у којој је, кроз психику бића подређеног насиљу, насликао универзалну људску трагику, јер је прави уметник свагда казатељ истине.)

У есеју *Поље могућег* Страјнић структурално понире у везу књижевности и стварности: теоријско питање пореклом још од Хомера и Хесиода, актуелно је и за збирку приповедака *Преживљавање* Драгослава Михаиловића. Он је био мишљења да стварност књижевности може само да заличи на стварност „стварности“, због чега се проглашава стварношћу стварности. Али *стварност стварности је једно*, каже Страјнић, *а стварност књижевности нешто друго*. Стога у овој збирци Михаиловић има радикално другачији став, иако његово литерарно ткиво подсећа на стварност стварности. Јер, *Факта су битна*, пише Страјнић, *тек онда када постану естетска факта, а то још значи када губе смисао фактицитета и добијају смисао естетицитета*. Отуда *Живот књижевног дела готово нема везе са животом ван њега*. Често се сматра и „измишљотином“, али га баш она чини стварним као књижевно дело. Тако, Михаиловићевим умећем, његове приповетке нису *просто слике из*

*прошлости, већ слике из будућности, јер, читаоци, поред виђе-
ног, у делу теже да антиципирају и оно невиђено. Додаје да су
они у животу сведоци божјег дела, а у уметности људског, које
је несавршено. Истичући фактор несавршенства, Страјнић ка-
же да, такође несавршен, читалац књижевног дела тражи савез
са несавршенством писца. И отуда, условно речено, „грешке“ у
писању наличе „местима неодређености“ (Роман Ингарден),
односно местима несавршености каква се налазе и у Михаило-
вићевој литератури. Јер, у парадоксону, Страјнић тврди: *Нијед-
но дело није ни савршено ни несавршено. Оно је савршена неса-
вршеност и несавршена савршеност*, којим писци подстичу
читаоце да трагају за бољим светом, али да уједно буду и све-
сни да га *никада неће пронаћи*. Иако осведочен о узалудности
чина писања, књижевник само још у тој узалудности види излаз
и смисао, јер би без ње свет био бесмислен. *Драгослав Михаи-
ловић из искуства те свести и пише. Његове приповетке су ту
само по логици своје нужности и по нужности своје логике.
Отуда њих као да нико и није написао, јер су напросто дане,
што је неизмерно више од сваког намерног креативног чина.
Бити ту, пред нама, од себе самог, идеал је сваког аутентич-
ног постојања, сваког аутентичног дела, стоји у закључку есе-
ја Поље могућег.**

Доказ протеизма Страјнићевог талента је и поглавље *Ли-
ковне критике*, којима се радо бави и у коме, као и у огледима
из литературе, такође нуди читав један спектрални регистар
естетичких појмова и боја (иначе одувек се веровало да између
поезије и сликарства постоји сестрински однос, Леонардо да
Винчи је, на пример, сматрао да је сликарство изнад поезије).
Страјнић зналачки пише о Милићу од Мачве, Стевану Филипо-
вићу, Ђорђу Лазићу-Ћапши, Драгану Нешићу, Љубомиру Де-
либашићу, Веселину Вешковићу и др. Издвајамо есеј под
насловом *Грујица Лазаревић или слика међу сликарима*. Према
Страјнићевом суду, Лазаревић је био врло личан, уметник суге-
стивне снаге, који је у акварелу давно нашао пут за своју инди-
видуализацију. Стално га обогаћујући новим тражењима, инс-
пирацију стваралачког заноса видео је на домаку свог погледа:
у природи - светилишту и прибежишту. Пуни сјаја и треперења,
његови ваздушаста пејзажи у кликтавој оркестрацији топлих
боја, спадају међу најбоља остварења у српској уметности у
техници акварела.

Акварел подразумева две мисли, пише Страјнић: мисао во-
де о светлости и светлости о води – које сликар подиже до уни-

верзалног говора уметности. У сликарству Лазаревића ове се мисли *искажу саме од себе и за себе*, зато што *сликар је унајмљен од свог дела и од уметности којој припада*. Рука Грујице Лазаревића, читамо, *ослушкује налог светлости*. Стога се чини да, захваљујући мануелној вештини акварелисте, *ни један потез његове четкице није његов избор, већ избор саме слике*. Страјнић је посматрао чародејствовање Лазаревићеве кичице, када она, готово не дотичући папир, *само лебди изнад њега, а вода и светлост, захваљујући томе, чине све саме и без њега*. А то стога што *Грујичина рука само је рука његовога духа који је сав врста оне твари у чијем присуству ништа више није оно што јесте и све је оно што није*. Зато што је, у дубини свога бића, сјединио несједињиве супstrate светлости и воде. Отуда, пише Страјнић, као посматрачи његових акварела *осећамо и еманацију његовог духа*. Лазаревићеве прозрачни акварели *нису слике међу сликама, већ међу бићима*, а уметник тако *слика међу сликарима*. Он живи животом свога дела, како је говорио Аристотел (јер Антика је Страјнићев вечни сапутник), а његово дело, како је говорио Платон, *живи животом свога уметника*. Уверавамо се: за Грујицу Лазаревића акварел је био *начин дисања, ходања и рада срца*, односно смисао живота.

Књига *Очи и језик* је чврста есејистичка зиданица, рафинирани естетизам Николе Страјнића, у коме су му највећи умови света присветљивали у расветљавању мистерије стварања, сабирања бића у реч. Доживљава се и као песничка проза, у којој заједно делују мозак и срце, памет и сласт. Као штиво у коме снажно бије пулс постојања, она је и лавиринтна мапа вечно менљиве подсвести. Напор да се, до најсуптилнијих мисаоних суштина и танчина, осветли уметност као вечна игра са бескрајем. Да се именују и неименљиво и *лепо* као одсјај божанске мисли.

Арнела Лакота

КРИК ЧОВЕКА УСЛЕД РАЊИВОСТИ ПОЕЗИЈЕ

(Томислав Маринковић: НЕВИДЉИВА МЕСТА, *Повеља*, Краљево 2015)

Осетивши актуелну мисао модерног доба која наглашава да машта није потребна данашњој цивилизацији и да ју је технолошки свет заменио (тај свет рачунара који нам се цинично смеје док истовремено пише поезију), Томислав Маринковић је побегао на место непатвореног, чистог и исконског лиризма. Након многобројних и многонаграђиваних песничких књига, Маринковић нам овог пута нуди самоћу, природу, поезију, лиризам у оним изворним облицима. Какви су то облици и која су то невидљива места и за кога *невидљива*?

Један од великих поета, Рилке, давно је рекао: *Ми смо пчеле невидљивог. Ми занесено скупљамо мед видљивог да бисмо њиме напунили велику златну кошницу невидљивог.* Управо једну од таквих кошница нуди нам и Маринковић кроз свој свет невидљивог који је оваплотио као повлашћени простор лиризма, простор у коме се рађа песма. Затим, клице невидљивог могу се наћи и у свету који је у дубокој и сагласној вези са човеком и који га прожима. Та места често делују утопијски али су у својој жељи и идеји чврста и стварна.

Томислав Маринковић испевао је својеврсни пантеизам са значајном разликом: овде природа није повезана са Богом већ са човеком чија је душа беспомоћна пред речима и који муца жељу и моћ да се изрази. Иста идеја замењена човеком који у себи носи клицу божанског и који осећа свеприсутство природе.

Збирка је подељена на три циклуса, с тим што језгро композиције чини други, док први и трећи проширују перспективу читања отварањем и затварањем песничког света.

Прва песма првог циклуса описује моменат: *Пре него што почнеш да пишеш песму*, и постоји извесна запитаност тог мо-

мента: „Добро размисли: је ли то тренутак кад певаш, када престајеш, или почињеш да плачеш. Ова песма представља унутрашњи дијалог удвојене фигуре песника. Збирку затвара песма „Нашао си је“ у којој је на тренутак усвојена истина и постоји могућност да се кроз песме открије универзално искуство. Између прве и последње песме налазе се безбројна тражења, самоћа лирског субјекта као предуслов за спознају невидљивих места, човеково саосећање са природом која није само декор – све то у служби приказа времена као опсесивног централног концепта збирке. Време које наткриљује самоћу, природу, сећање, пролазност. Маринковић не трага за временом као коначним одредиштем већ за дрхтајем истог. Идући овим правцем, хронолошки збирку можемо поделити на: прошлост (тренутак стварања), садашњост (проживљена искуства која се чувају од заборавља) и будућност (тренутак спознаје истине).

У проналажењу невидљивих места крију се драгоцености наших живота („Руке које светле“, „Очев поглед“), која беже од заборавља у свет поезије. Некако нам се намеће закључак да су невидљива места свет поезије који је видљив и пркоси забораву.

Још једна вертикала око које се гради композиција јесте двоструки план: неба и земље. Песма која се рађа између земље, дрвећа, неба. Рађа се у освиту дана, јутра, поднева, вечери, а то се прелама у очима дечака, и најбоље се види у песми „Није варка“. Човек је у збирци позициониран између неба и земље и свестан је величине неба и беспомоћности земље тј. биљака са којима се солидарише.

Маринковић је све време у сагласности са природом, разуме је, воли, дубоко доживљава и нигде нема ироније. Зато се песма „Бајка“ издваја од осталих песама и смеје се целокупној концепцији поезије: *Нисте успели* као да поручује машта из бајке која ствара сопствени свет услед немоћи човека да понирући изнедри аутентични свет. *Машти је дојадило да је злоупотребавају и одбацују. Силази на земљу и повлачи нове контуре света који ће убудуће бити само њен.* Пред нашим очима се дешава својеврсно стварање света, маштиног света који је реалан. „Бајка“ је својеврсни крик човека услед рањивости поезије.

Још један моменат је јако важан у овој збирци, а говори о запитаности песника над сопственом поезијом, о песничкој самоевалуацији: *Покушаваш да се сетиш како је било писати песме, али не бити песник.* Песма која и читаоце приморава на самоиспитивање, а опет кроз помињање природе и поезије.

Песма „Вагон у трави“ говори о отуђености човека од сопствене бити, од природе и свега оног што га окружује. Одвајање човека од самог себе и свођење на сопствену сенку која се огледа у фаровима аутомобила. Идеје које су старе и митске, али испеване на нов и савременији начин – човеку је потребно да се врати природи, а природа – то је човек.

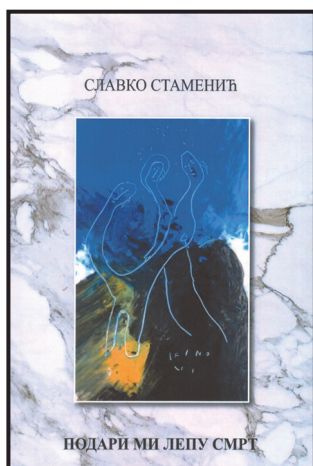
Томислав Маринковић у „Невидљивим местима“ спомиње име Амира Ора, призивајући га следећим стиховима: *Ти исписујеш посвету на заклоњеној страници/ и пружаш ми књигу Амира Ора,/ књигу крцату речима* („Бежећи од речи“). Није тајна зашто спомиње управо име великог израелског песника који промишља садашњост и подвлачи да је погрешна употреба технологије издвојила човека од суштине, што у целокупној збирци доказује и сам Маринковић.

Требало би да се уздигнемо изнад себе, да из микро света проширимо свој поглед на шири животни план, и покушамо да се вратимо себи што нам, макар на кратко, пружају Маринковићеви стихови. Тако ћемо видети невидљива места, кушати *младе печурке са шеширићима боје седефа* и осетити *лак пролећни ваздух* који само поезија може да веже на земљи. Управо због дубоке повезаности човека са природом и са самим собом, ова збирка нас освежава нечим другачијим, нечим што се лагано открива и спознаје и што није инстант. Тако нас доводи до питања о постојању средства против инстант-света? То средство је управо поезија, јер како Амир Ор уочава: *Ако човек чита поезију то значи да је биће које слободно мисли.*

Александар Вучај

СМРТ КОЈА НАМ ДАЈЕ МОТИВ ДА ЖИВИМО

(Славко Стаменић: ПОДАРИ МИ ЛЕПУ СМРТ, Библиотека Влада Аксентијевић, Обреновац 2015)

Налазимо се пред осмим прозним делом Славка Стаменића, пред збирком од дванаест „последбиблијских прича“ с насловом *Подари ми лепу смрт*, дело интригантног наслова, изразито религијског карактера, дело хришћанско, дубоко промишљено, још дубље проживљено.

Ово је књига дубрановски испричана, наднета над питања које је литература помало предала забору, или их схватила као претешка за инстант-човека двадесет првог века. Чак и ми, људи Цркве, као да несвесно, а понекад и врло свесно, бежимо од питања смрти, лепе или ружне; смрти као такве. А ето, тек да се сетимо да је смрт та која нас опомиње, која нам даје мотив да живимо, верујемо, волимо и надамо се. Да живимо, не тек тако, већ хришћански, сваким даном свог живота славећи Васкрслог Христа, Животодавца и Победитеља смрти. *Није страшно умирати, страшно је пред Господом стајати*, каже светогорска мудрост. И када смо код Свете Горе, вредно је да поделим са читаоцима једно мало чудо: последњи пут сам срео приповедача књиге о којој пишем, баш у манастиру Хиландару, пре мало више од две године. Том приликом сам оцима Теодору, Силуану, Луки и Николају донео прво, на српском језику, издање књиге баш о смрти, књигу оца Александра Шмемеана *Литургија смрти и савремена култура*, утеха и одговор на многа питања, свима нама.

Сабир прича *Подари ми лепу смрт* иако у наслову има реч *смрт*, дело је које слави и велича живот, слави и благодари Богу. Надахнуто житијима и приповестима Светих, путоказима и светионицима живота, ликови ове књиге Фока, Полиевкт, Евстратије, Филарет и Теозва, Анђелија и Гаврил, отац Васја, код Стаменића су живе, говореће постбиблијске легенде које

пред лицем смрти узвикују, сведоче, рецитују и славе Бога, Христа Спаситеља. По себи, они су личности Живота, славе Живот, чист, блиставо сјајан и радостан. Они су у простору и времену, симболи, иконе, земаљани судови Царства Божијег, подобје, слика и прилика Живога Бога. Приповедач их је оживео и насликао речима и, тако, подарио их свима нама.

У овом делу посебну пажњу привлачи, рекао бих, лајт мотив и наратив Томе Кемпијског из његове знамените књиге *О угледању на Христа*. Књига помало заборављена међу широм читалачком публиком, омиљено дело Светог Владике Николаја и блаженопочившег патријарха Павла, врло вредно дело о хришћанском моралу, мученичком етосу и животу. Овом синтезом Томе Кемпијског и источно-византијског контекста ликова о којима пише, уздигао се Славко Стаменић изнад Истока и Запада, у метаисторију, у сверу божанског примрака (по Св. Дионисију Ареопагиту), где светле и блистају личности његових јунака. То и јесте грандиозна порука овог дела – винути се изнад тварног и створеног, слободом пуноте бића и уронути у божанску благодат нетварних енергија Таворског и Васкрслог Христа и то делом љубави, трпљења, праштања и немерљивог милосрђа, човекољубљем и љубављу која не тражи своје.

На концу, препоручио бих ову лепу књигу сваком читаоцу, верујућем и неверујућем. А искрено бих препоручио нашим вероучитељима у средњим школама да ову књигу уврсте у лектуру катихизиса, као дело за младе људе – читљиво, занимљиво, а надасве дубоко и снажно.

Љубиша Ђидић

РЕАЛИСТИЧКА САГА У ХРОНИЦИ О ЈЕДНОМ УЧИТЕЉУ

(Владислав Јовановић: СИЗИФОВ РАПОРТ, *Чигоја штампа*, Београд 2014)

Аутор неколико збирки песама (*Трагања за трагањима*, *Лептир и светлост*, *Записа*, *Реквијем за моју сестру*), романа *Сестра*, као и неколико књига једне друге вокације које се односе на његову дипломатску каријеру, пре свега као министра иностраних послова, у овој књизи латио се романескне форме, мада ју је у поднаслову назвао хроником, о једној личности, личности сеоског учитеља који пролази кроз своје *сизифовство*. Заправо ово је повест о човеку који је савременик историјских токова социјалног и друштвеног миљеа између два рата. У одређеној тангенти дотичући и послератни тренутак. Сам наслов књиге, да се ради о *Сизифовом рапорту*, већ ће сугестивно опредељивати читаоца на одређену симболику.

Ова исповест је писана као житије, у облику фреско сликања, са наносима унутрашњих емотивних набоја, како би се један карактер истакао као судбина. То сликање је до те мере посвећено пишевом односу према свом јунаку да се све друге личности чине споредном, узгредним. Готово да их и нема, готово да су сви анонимни, ако се изуму као епизоде пар њих који су били потребни у наративном току (на пример, другови из војске, једна Циганчица, нека љубавница, неки доктор Владан Марковић да супругом Ивоном, неки Јеврејин Морис...).

Па ипак, њихова епизодичност ће чинити уметничке тачке ослонца по прозно ткиво, доприносиће драмској радњи, одсликавању емотивног и душевног стања главног јунака, као и самој композицији романа-хронике.

Учитељ Сава Петровић није нашао себе у свету који га окружује. Још у раном детињству носи трауме због смрти родитеља. Његов емотивни склоп не може да прихвати и разуме многе токове природе. „Још оностран, већ се видео оностраним“, каже писац у мотоу књиге.

Кроз које парадоксе је пролазила идеја овог, „сизифовског рапорта“ Владислава Јовановића?

Пошто је у питању прозно ткиво, треба објаснити тај наративни ток у његовим заплетима. У раним школским данима, уз крутог и строгаг оца и брижни мајку, младић доживљава своје прве еротске заносе у трагању за тајнама живота и доживљава прве странпутице (заносна газдарица код које станује је ипак неуспео авантуризам), а авантура са дечачким несташлуцима у тајном сплаварењу низ Дрину завршава се на очевом пруту. Кад служи војску, све почиње од готово неприметног дисциплинског престапа, али ће се у свом „сизифовству“ све више увећавати, од каплара који га узима на пик, од кажњавања које не може да издржи, до бекства из касарне, блуда са неком Циганчицом, полном заразом и врачћањем у касарну... Кад ускоро постане учитељ, кад се ожени и заснива породицу, одмах ће зажелети брзо богатство и у лаковерности почиње да откупљује обвезнице од изгнаних Руса белогардејаца, и кад се све то изјави и пропадне, тражи да га родитељи спасу. Аутор даље прати његове невоље по селима Јастрепца, Малог Шиљеовца, Бачевца и ко зна којих све забити у која је у селећи се по потреби сеоског уче залазио. Супруга и деца су и даље у епизодним улогама да би се истакла његова фатална несналажљивост, односно несклад између амбиција и реалности коју није могао да одмери.

Када покуша да се бави књижевним послом пишући приче, није му успело да ишта објави у тадашњим часописима *Мисао* и *Српски књижевни гласник*. Није му успело свињогојство, није му успела коцка, чак ни бекство у неко хрватско село, где ће упознати љубавницу, неку Драгицу, као што неће имати никакав епилог када се у породичну драму умеша и нека Ивона из блиског пријатељства. Све сами неуспешни изазови у којима га једино спасава супруга и опет родитељи. Чак је доживео и пророштво од једне Циганке гатаре, када му је прорекла да ће му умрети кћер. Доживео је још један рат, Други светски, заробљавање, и додуше чудесно спасавање, бомбардовање Смедерева, где је тренутно био, драму са Јеврејима, али и драму са сином „за кога је био домаћи странац, а он за њега удаљен циљ!“

Када је окончано такав мучан и несрећан живот, живот фатализма и сизифовства, живот несрећне сопствене природе, природе спољашњих сила које су га вукле уназад, главни јунак није имао другог излаза већ да своје „овремено трајање замени оновременим“, прекине све срчаним ударом, чиме се и тај пад дешава симболично, као природни удес.

Ова хроника исприповедана у андрићевској интонацији, о сеоском животу једног учитеља, вероватно добрим делом из неке аутобиографске инспирације, смештена је у време и простор вешто сликаног миљеа нашег села и његове социјалне али и друштвено политичке слике, представља реалистички трактат сачињен у једном даху, или какву прозну поему једног судбинског несагласја о једном животу, разапипаног између унутрашњих и спољашњих сила које је истовремено носио у себи. У свом карактеру и својој души. Између своје природе и свог окружења. Између илузија којима је био склон и реалности која га је суновраћивала. Разумевања која је добијао у свету реалности и неразумевања која је имао у свету снова. А да је то разумевање постојало као неразумевање. Тако ће се моћна животна драма човека који је гурао свој камен завршити тако да је „још овоштран, себе већ видео оноштраним“.

Ни бајковита жеља за родном Дрином, где је волео да заспи, није му се остварила. Писац му је ипак дао одушак испеваном тестаментарном песмом.

Чиме се роман завршава. Са сахраном на неком забаченом гробљу. Покривен својим сизифовским каменом.

Писан присно, са емотивном наслагама, као и претходни роман *Сестра, Сизифов рапорт*, као хроника о животу једног учитеља, осведочио је снажним усецањем у реалистичку прозну фреску драматичну исповест.

Подсећања

Данило Николић (1926–2016)

ДАНИ БЕЗ СТЕВАНА

Песникова царска столица. Обична, у ствари, клупа. Клупа Стевана Раичковића. Она у средини. Има их три, испред хотела „Славија“. Она из песме:

*На тргу Славије: у дубокој тмини
Седим сâм на клупи... ко да сам једини...*

*Кад ми срце замре... мисао ми почне
Да куца на обе кости слепоочне...*

*А кад се и она расплине по мраку:
Седим... као део клупе... налик знаку...*

Једне ноћи, око једанаест, сиђох на тролејбуску станицу наспрам хотела и већ издалека видех како, мало искошен, ослушкује мукло гроктање бомби око Београда. Прилазећи, хтедох, али на срећу не изговорих ни реч о потомцима страшних колонизатора, који нас кукавички туку из недостижних висина. Кажем, срећом, јер је те ноћи, 2. јуна 1999. написао оно:

*Ово је ноћ деце, стараца и жена
У полусну... на дну градских сутерена.*

*Понекад се с неког напуштеног спрата
Гласне само пас... пут неба... на псе рата.*

Те ноћи, кад је мало подигао руку као знак да ме је угледао, дошла ми је мисао о царској столици. Јер, сâм на пустом тргу, издалека је био налик на владара који је свој гиздави престо заменио за скромни трон у облику клупе, са које гледа свет и утврђује меру његових глупости и зла.

Ових дана, кад га више нема, ни на клупи, ни међу нама, кад се понекад нађем тамо, једва се савладам да неком непознатом не кажем:

„Овде је седео један велики песник...“

*

Оних дана, када је, испошћен, заборављао шта има да ми каже, сећао се боље од мене кад смо се упознали, куда смо све ишли, шта смо радили.

Па сам се и ја, у оној магли која одувек прекрива сећања, присетио првог сусрета у Клубу младих писаца Београдског универзитета.

Некад је, на почетку стрме Балканске улице, преко пута зграде хотела „Москва“, било троспратно (или четвороспратно) здање, пресечено напола кад је бомбардован Београд у Другом светском рату. У приземљу и на међуспрату биле су сале биоскопа „20. октобар“. Изнад њих просторије Културно-уметничког друштва „Бранко Крсмановић“, па две собе за наш клуб, на ивици сасечених зидова. (Писци су, изгледа, увек на ивици понора.)

На неком скупу нас младих литерата, углавном претендентата на звучну титулу *књижевник*, представили су ми високог, изузетно мршаваг, наочитог песника.

– Николић.

– Раичковић.

Све, из ове перспективе, клинци: Слободан Марковић, Предраг Палавестра, Радомир Константиновић, Голуб Добрашиновић, Славко Вукосављевић, Драган Грбић, Бане Живојиновић...

Од тог дана, од тог упознавања, имам затамњење све до неких вечери у Скадарлији, код „Два јелена“ или „Три шешира“...

Тамо је свирао чувени Паја Николић, виолиниста. Како ступимо у салу, започињао је моју омиљену, мало ремек-дело, Дворжакову „Хумореску“.

Тамо је Стеван једном спонтано узвикнуо: „Ноћ је наша!“

НОЋ ЈЕ НАША

Дан припада вама.

А ноћ је само наша, наша.

Као сунце, по забаченим кафанама,

Сијају очи, реч и чаша.

*Неће нас растурити ниједно доба.
Мрак нас окупља као страх.
Са нама су и песници из гроба:
Као да се смеши, на нас, њихов прах.*

*Ваше је све. А теби и мени
Припада само мало, мало.
Ми смо у краткој, тамној смени,
Да не би сунце света стало.*

*Кафане: ноћна градилишта.
(С високих скела вреба пад.)
Ми смо и све и свја и ништа.
Бол је наш рад...*

*Очи нам зуре у небеса плава:
Враћамо се у зору кроз росе.
Уместо застава
Вијоре нам косе...*

*

Не могу да одредим, да ограничим време, које бих могао да назовем по Јесењину. Тај „јесењински“ период, лако је претпо-ставити, имао је позната боемска обележја. Сви млади песници, сви који су бар имали велику наклоност према поезији, проводили су ноћи у Скадарлији, пили, рецитовали, лудовали.

Неки су знали да испразне новчаник, ако су га имали, неки и да се задуже. Па су се довијали, налазили начина да се увајде од неког хонорара.

Ни ја ни Раичковић нисмо били изузетак. Не бисмо се, можда, толико ни истрошили да нисмо знали где ћемо хонораром то надокнадити.

Тада су, педесетих и шездесетих година, излазили мањи, локални листови, гласила појединих фабрика, привредних гра-на, организација. И готово сваки од тих минијатурних листова волео је да има причу за недељни или свечани број. А хонораре је исплаћивао унапред, пре објављивања. Често и пре читања. Писали су нам признанице и са тим папиром смо свраћали у благајну и добијали хонорар.

Право речено, из ове временске даљине изгледа као да су писци у то време били врло уважавани.

Одемо са причама у унутрашњем џепу, приме нас у „Инвалидском листу“, послужују и нуде. Не говоримо ништа, знамо ток ствари. Јер, негде, кад седељка потраје, и кад уредник хоће да нас се *ратосиља* (реч коју је Раичковић нарочито волео), тад дође питање:

„Шта сте нам лепо донели?“

И ми са оклевањем, и споро, проналазимо текст као да је случајно ту, као да смо га затурили.

Причали смо о тим данима и тој нашој литерарној плодности, кад је почео све теже да се креће и све теже да дише, кад је седео код куће. Долазио сам, јер сам био близу, у гарсоњери код Правног. Одмотавали смо клупка свега што смо преживели и што нам се догађало. И, упркос свему, присећали се веселих згода из *оних* дана.

Каже:

„Сећаш ли се Ванета Мариновића и Жарка Ђуровића у ’Железничким новинама’?“

„Ех! Спаситељи!“

„Добре паре су давале те новине...“

Зађемо тако у сећања... Што је мање правог живота, све је више сећања... Све нам идилично, јер смо били полетарци, младост... Све док мени не дође мој слатки враг.

Кажем:

„Ала се написмо од оних силних пара које си добио у ’Дрводељцу’.“

„Каквом, бре, ’Дрводељцу’?! Шта измишљаш!“

Али се смеје.

*

Догађало се, понекад, да буде неправедан према мени. Да ме на неки начин и увреди.

А сада ми његова одана пријатељица, која му је продужила живот за неколико година, јер је лекар, јер је од оних који би све учинили за друге, каже:

„Знате ли, стално је, откад болује, говорио о вама. Увек: мој Данило. Нема мог Данила. Не јавља се мој Данило...“

Међутим, у току нашег „стогодишњег“ дружења, биле су две варијанте: прекорна често, задивљујућа понекад. Односно, кад бих му се пожалио да сам учинио неку глупост, да сам нешто несмотрено или неразумно урадио, тада је било прекорно: „Мој Данило!“ А када би се десило, додуше ретко, да нешто

добро, паметно урадим или смислим, тада је, са нотом зависти и дивљења, било: „Покварени Данило!“

Остало ми је у живом сећању како је дошло до ове друге варијанте...

У оно време, давно, у доба привидне, прокламоване а лажне љубави братске између Триглава и Ђевђелије, на великом простору, на коме се безмало говорило истим језиком са малим разликама, кренули смо на службени пут нас тројица младих сарадника Радио Београда: Стеван Раичковић, Бранко Поповић и ја. Неки стари „капитен“ возио је Драган Пуношевац, а технику, то јест портабл-магнетофон, носио је високи, одмерени, наочити Душан – Душко Пауновић.

Раичковић, са четири објављене збирке, већ беше стао на онај камен са кога се пењу на Пегазу славе, ја сам имао свештицу прича, али најпознатији и најугледнији у ондашњој културној чаршији био је Бранко Поповић. Његова велика, на целој страни НИН-а, репортажа о државном целату Харту, који је тада живео у Сарајеву, била је мала сензација.

Путујући равном Славонијом, преко Осијека, стигосмо до Загорја, до Копривнице. Рана јесен, али снег веје. Од тога узоране њиве пругасте, кожа тигра.

Једна од тачака нашег новинарског програма биле су Хлебине, село у коме је живео и сликао чувени Генералић, наивац.

Пођосмо доста рано, стигосмо, непозвани, око девет ујутру. Непозвани, јер он није имао телефон, или ми нисмо знали да има. (У то време, да је неко дошао са мобилним, село би се разбежало.)

Генералић мрк. Женица му љубазна, цвркутава.

Сликар се тих дана, давне 1958, беше вратио из Брисела, где је имао, према вестима из новина, изложбу и доживео велики успех. Али то не утиче на његов однос према нама. Намргођен, показује, некако невољно, своје радове из нове фазе, слике на стаклу, док његова жена пржи нешто у великом тигању, нешто налик на уштипке, нешто слично мекикама; не знам, као што нисам знао ни онда, јесу ли то биле крофне неправилног облика, али су имале мекоћу, сласт и румену покорицу крофни.

Генералић није био мој новинарски задатак, па сам био равнодушан на то што се нећка, што Стевану и Бранку одиста не полази за руком да га убеди да им да интервју. Односно, да уз повремене одговоре на питања, опширније прича о своме животу сликара-сељака, о свом начину рада.

Знало се, и знали смо, да је он превасходно ратар, да има велико имање, право газдинство, и да слика из неке нејасне, недокучиве потребе.

Сећам се, руке су му биле као два маља, или две мање лопате.

Сећам се, такође, како његова пријазна женица, у широкој, шареној, набораној сукњи и тесној блузи, пуни велику зделу од порцелана руменим мекикама. Али, пратећи њене веште покрете, истовремено сам пратио умом како се Поповић и Раичковић натежу са сликарем, како он, увлачећи руке дубоко под сто, сагиње главу, гледа преда се, одбија оно што му они предлажу.

Најзад, витална Загорка донесе ону огромну зделу или чинију (не разумем се у посуђе) и спусти је пред мене.

„А нама?!“ – покушаше моји другови и колеге да мало ствар окрену на шалу и да мучну ситуацију реше на други начин.

Изјавих театрално:

„Госпођа је проценила да сам рибич!“

Боже господе!

Генералић поскочи до плафона.

„И ви сте рибич?!“

„Првак света!“

Притом раширих руке, онако како показујемо у шали колику смо рибу уловили.

Велики сликар се потпуно промени. Његово лице, дотле тврд комад загорске земље, доби мекоту пролећне оранице под сунцем.

Приђе ми до самог носа. И, као да жури, кликну:

„Да видите, госпон, шта сам донео из Белгије! Нека ваше друштво мало прошврља по селу, ми ћемо на окна. Драва се излила. Штуке су као цепанице, оволике! Дебла!“

Не наводим тачно, разуме се, после толико година. Али, и сад видим себе поред огромног сликара, који ме води према амбару уз који су стајале пластичне пецаљке са најмодернијим чекрцима.

Нисмо могли дуго да се задржимо, мада смо се једва отргли од њих.

Разговор је сниман надугачко и нашироко, кобасице се јеле споро и обилно...

Тек, на путу ка Дарувару, ако не грешим, Поповић, такође страстан риболовац, упита:

„Откуд ти то да си пецарош?“

„Видео сам пецаљке кад смо улазили.“
 Би ћутање, па Стеван:
 „Покварени Данило...“

*

Заиста је ритуал важан колико и оно што му следи.

За нас припреме за одлазак у Крчедин, на Дунав, на пецање. За нас – то значи: за Раичковића, Маркова, Николића. Понекад нам се придруживао Чедомир Брашанац.

Реч је о времену кад нисмо, Стеван и ја, слутили да ћемо једног дана имати мале куће од ћерпича тамо, на обали. Тада је Младен Марков већ имао кућу на брегу, високо изнад реке; са терасе се погледом могао обухватити велики део Бачке. Од висоравни над Тителом, до Новог Сада и падина Фрушке горе.

Младен, устрептао, нервозан да што пре стигнемо, чим нешто кажем, предложим, виче: „Што си нервозан! Полако! Стално уносиш нервозу!“ Стеван подиже обрве, ја се смејем. После се смеје и Марков, схвата ко је уистину нервозан.

Иначе, није се знало ко је луђи, ко је занесенији кад је риболов у питању. Марков или ја. Обојица волимо физичке муке, или их бар трпимо, кад је нешто значајно за нас. Па смо, у почетку, док кућа није била завршена, само кров и зидови, спавали на џаковима пуним цемента.

Било је много дана и ноћи за памћење...

Али, реч је о ритуалу. О поласку и мукама да сместимо ранце и торбе у мали Младенов ауто, у „фићу“. Па планови за вече, сутрашњи дан. Чамац, острва наспрам Калакаче, мамци.

На почетку Земуна, у једној самопослузи, купујемо храну. Али се пре тога препиремо, за време вожње, јер су укуси различити, потребе разноврсне. Но, управо у томе уживамо, не много свесно, јер је све то предигра, пролог за главну представу. А представа почиње у сâм сумрак. Распакивањем и размештањем ствари. Па затим, некако свечано, заузимање седишта у средњој просторији, насипање, да се отвори апетит, који је ионако позамашан. Онда тобожње нестрпљење око подгревања јела. Или, најчешће, те прве вечери, само кобасице, сланина, сир, ајвар...

Песнику се, једном, прохтело да поједе нешто слатко. Али не тражи директно, не пита домаћина, то јест Младена, већ мене. Зна моју слабост према колачима, па вели:

„Је ли, бре, *Мармеладов*, јеси ли понео неке ђаконије?“

Ћутећи, уђем у уску собу, у Младенову „спаваоницу“, и донесем теглу са пекмезом. Младен, из подрума, у ствари из

гараже, доноси балонче. И полако нас захвата нека дивна лелујавост.

Око десет увече, Стеван устаде, изађе на терасу, ослони се на ограду. Изађосмо и ми. Небо беше чисто, као плаво стакло. И велики мир над равницом и реком.

Одједном, онако висок и витак, Раичковић подиже руке увис, рече:

*Нисам ја ни за сребро
ни за злато плако...*

Па се мало загрцну. Исувише је волео Црњанског.

Нимало се не изненадисмо кад започе страшну *Апотеозу*.

Оно:

*Господо, једну пијану чашу Банату!
Пуна жуци, отроване крви и смеха, румен њена руменија
ми је од причешића, а
рука ми дрхти више него да држим путир!
Поноћ је, пустите ме да наздравим, и ја...*

*

Беше један од оних дана када је све у некој равнотежи. Угодна топлота, сунце нејако, облаци као грудве карфиола. Беше недеља, или неки празник. Ми на клупи испред хотела, на Славији, наравно. Саобраћај умерен, бука подношљива, јер јењава, није стална. Беше неко са нама на клупи. Чини ми се неки Стеванов рођак...

Загледамо пролазнике. Неки препознају песника, скидају шешире или се наклањају. Неки и прилазе, рукују се, изговоре реч-две. И све тако, док једна млада жена, укусно одевена, на високим штиклама, не застаде на метар-два од нас, мало одбаци прамен косе (у боји коју писци воле да опишу као ланену, златну, итд.), осмехну се према мени, јер сам био на крају клупе, и љупко рече:

„Добар дан...“

„Извините, немојте се, молим вас, увредити, али не могу тренутно да се сетим...“

И она тихо:

„Не, у реду је... учинило ми се... толико личите на једног маминог пријатеља...“

„То значи да има укуса, да јој се не допадају ови кич лепотани...“

Она се закикота, пружи руку, и оде, осврћући се.

Вратих се на своје место.

Знао сам шта следи. Знам га већ пола века. И више.

„Је ли, бре, шта сте то ћућорили? Ко ти је та?“

„Немам појма. Нека обожаватељка. Каже да је два пута читала моју *Краљицу забаве*.“

Онај свој осмех, оне подигнуте обрве, тада усмери према оном на другом крају клупе:

„Је л' видиш? А мене више нико не зарезује...“

Али, није успео да заврши тираду, кад нам приступише младић и девојка, у свему налик пару из неког старог алманаха. Пресамитише се, па бојажљиво Стевану:

„Да ли бисте нам се потписали на једну вашу књигу?“

„Дајте, потписаћу.“

Девојка из торбе извади књигу његових изабраних песама, *дивот* издање СКЗ-а. Кад се церемонија потписивања заврши, кад се распита шта студирају, кад се они удаљише, завали се опет на наслон клупе.

Ја одглумих пакосника:

„Гле, и ти си доста познат писац!“

Он, са скривеним задовољством, ономе до њега:

„Видиш, то је тај покварени Данило.“

*

Дуготрајно пријатељство у младости, па и у зрелим годинама, некако не показује своје чари, вредности, лепоте у пуном и јасном спектру; не откривају се танане нити, они конци разнобојне мреже који чине суштину блискости, другарства, узјамности и поверења. Тек у старости, под теретом тегоба, болести, мањих и већих невоља, пријатељство затрепери као одсјај на заталасаној води која се смирује под светлошћу заласка.

Оно што је било наше, интимно, и махом само нама двојици знано, јављало се стално последњих година, кад је Раичковић своје изласке свео до трга на Славији, до чувене клупе, или до стола у приземној сали ресторана, где келнери нису долазили да нас питају шта желимо, већ су спремно доносили послужавник са прибором за чај.

„Руски?“

Проверавао је Стеван.

„Сто посто руски, господине Раичковићу!“

А то, што је, понављам, било само наше, тицало се и тренутног, и давног. Па смо се, често, подсмевали сами себи како оклевамо, затежемо, с напором изговарамо неку похвалу *оном* режиму. Махом кад су се сама од себе наметала поређења.

Неке корене нашој наклоности демократском друштву налазили смо у породичној традицији, у ономе што смо слушали из прича наших родитеља, из њиховог искуства, из њихових заноса и заблуда. И, некако на пречац, из разних појава и догађаја, видели да су најгрлатији међу новим демократама баш они којима је лична корист основни мотив, који раде исто оно што су годинама с правом критиковали. Не само да раде, него су гори од претходних.

При једном таквом разговору, покајнички уздахнух:

„Ти си, Стеване, мудар човек. Ти ниси, као ја, срљао, ишао на демонстрације.“

Он обрве до врха чела...

„Шта нисам?! Јесам.“

„Кад?!“

„Кад сам био код Милоша, у Њујорку. Двадесет хиљада Порториканаца демонстрира, а само један белац међу њима. Ја.“

*

Макс, последњих година Стеванова десна рука, као и докторка Мира, јављао ми се често, увек мобилним телефоном, да ме обавести, уговори састанак, или, ако он не може, да ја урадим то и то за нашег Раичковића.

Зато нисам ни слутио да ће ми 4. маја 2007. тврдо рећи:

„Стеван је лоше. Пребачен је хитно у болницу.“

Био је петак. Рекох да ћу сутра, у суботу, ако му буду дозвољене посете, отићи на Институт за ТБЦ, где је био смештен. Максимовић разложно:

„Немој, биће нас много, Матија, Ного, Ракитић... Иди у недељу.“

У суботу, око десет увече, звони ми мобилни. Женски глас, који први пут чујем, каже:

„Хоће Стеван нешто да вам поручи...“

Сачекам. Уздрхтао сам. Не од зебње. Од свега.

Он, безмало нормално, као кад се јављао из стана:

„Друже, волео бих да дођеш...“

„Ма, како не...“

Па наводим шта ми је Мирослав саветовао.

„Дођи раније...“

„У дванаест, пре свих...“

„Раније, раније...“

„Онда у десет. Могу ја кад год желиш, али због терапије, лекарских визита...“

„У десет.“

Попео сам се на други спрат, чини ми се да је други, и кроз отворена врата угледао Песника у мрежи пластичних цевчица. Поред кревета жена у болничком мантилу, осмехнута.

„Ви сте докторка Мирослава“, кажем пружајући руку, али гледам у мог пријатеља.

Стигао сам узнемирен, али ме његов изглед, речи, глас, покрети, смирише. Чак сам покушао да се нашалим.

Каже својој оданој пријатељици, своме добром духу, докторки Мири – да стане пред врата, да дежура, „док са Данилом попуши цигарету“.

И она, и ја, и он, знамо да је то последње што смемо, али...

Отворио сам прозор, запалио му цигарету, и сâм запалио. Повукао је два-три дима... одложио наше зло... и гледао ме, осмехнут немоћно, као да каже: више ништа није важно. Још једном, или два пута, насладио се никотином, па смо угасили.

Не могу да се сетим ни речи, једне, из разговора, али памтим како дуго излазим натрашке из собе, како мало подижем руку, и одлазим низ степенице, низ степенице, низ степенице... Никако да нађем излаз.

***

Тај дан је био Ђурђевдан. Благ и сунчан.
Увече, око шест, седам, Макс телефоном:
„Нема више нашег Стевана.“

(Из заоставштине: Данило Николић „Дани без Стевана”, записи; приредила *Лидија Николић*; РТС, Београд 2016)

Милан Р. Симић

ПУТ У ВАВИЛОН, ИЛИ: ПАЈИЋЕВ КОЛАЧ МУДРОСТИ!

СЕЋАЊЕ: Миленко Пајић

Запис о роману са полице

Имре Кертес, добитник Нобелове награде за књижевност, неком приликом рекао је: *Уметност служи да би поново остварила тренутак*. А Драган Великић, пак, у једном од својих есеја записује: *Само оне књиге које су морале да буду написане, имају смисла*. Зато је тренутак да кажемо: роман Миленка Пајића „Пут у Вавилон“, без имало претеривања, јесте *Библија постмодернизма* и морао је да буде написан! Знате, није лако сакупљати и тумачити туђе снове, као што није лако ни изнова разоткривати тајне које су нам биле на дохват разјашњења! А Пајићев „Пут у Вавилон“? То је, заправо, пут до „тамо“ где се сусрећу најмаштовитији међу нама, пут до најудаљеније „станице“ Књижевног Света. Тачније речено, ово је књига која читаоцима приноси чисту духовност! И још нешто: иако је књига објављена давне 1992-е!, Миленко Пајић је, пишући ову књигу, био тачан, штоно кажу, „као црквени сат“! Написао ју је за време које је прошло, за време које пролази, али и за време које долази! Мора да му није било лако док је писао овај роман – сам за столом, а уз стално „присуство“ толико мисаоних сродника! А опет, морао је да остане „издвојен“, па је тако његов подухват још и значајнији! Свеједно, снашао се Пајић, избегао је све замке. Остао је уз раме својих учитеља, надмашио многе потоње ученике! За поштовање. А то поштовање Пајић је заслужио јер дозвољава да се прича романа „сама уобличи“. Дакле: поиграва се формама, непрестано се укрштају прича-бајка, прича-легенда, прича-загонетка, прича-авантура. И све време, привидно: аутор према читаоцу не осећа никакву одговорност!? То је, уистину, манир најсигурнијих романсијера! Тако је ваљда са „открићима о нио чему“. Висок ниво језичке-стилске остварености, без прецизне и јединствене „мапе“ романа, учвораном причом о љубавницима леди Четерли, приповедањем о члановима тајанственог *Друштва картографа*, сведочењем о шетњи *Улицом Црних кула*, „присећање“ на посету *Галерији наказа*, итд. Све заједно, заправо, јесте проток енергије

неких давних времена и анализа осетљивих психолошких стања више него упечатљивих ликова. А све „распршене“ и непрегледне композиције са прецизним описима, као и упечатљиво само оживљавање догађања из оних „давних времена“, јесу у функцији животне приче тек „само једног“ *вавилонског Путника*, у овом случају Миленка Пајића!

Већ у првом делу, „Припреме“, писац, али и Продавачица, сва у белом, „као невеста“, нуде нам *колач мудрости*! Даље „у посматрању догађаја“, затичемо се у припреми за пут! „Стара зграда железничке станице, сива, у полумраку, са поцрнелим плодовима, преплављена мирисом карактеристичним за железницу из доба парних машина... Врева. Чекаоница препуна света. Пртљак разбацан на све стране...“ Редоследно, налазимо се у вагону. Упознајемо професора Теофрастуса. И његове, више него занимљиве и изазовне, и пуне снова, помоћнице, Мирјам и Клеопатру. Следе: вечера, игра *Петнаест палидрваца*, домине, расправа! Професор је забаван, духовит, неуморан у изналажењу нових тема за дискусију. Чудесни су професор Теофрастус, Мирјам и Клеопатра! Наравно, обратите пажњу и на сан у ноћи између суботе и недеље, који следи! После сна, прелазимо на карту Вавилона, градилиште, Радничко насеље крај Вавилона, павиљона „G“ 867.... Ако нисте знали све о *љубавницима* леди Четерли, прочитајте више пута причу која почиње на стр. 43. Трећи део, *О ЈЕДНОМ ДРУШТВУ КАРТОГРАФА* доноси сведочанство о времену – када „земљомери друштва картографа уцртавају тачку *АЛЕФ* у последњу, савршену, верзију мапе царства“. Наравно, слава читању и непоновљивом Х. Ј. Борхесу! А тек наредни део; *НОВА КУТИЈА ДОГАЂАЈА!*... Не, роман се не може тек тако лако препричати! Писац не дозвољава! Браво! А ако желите аутору и сами да честитате, само напред. Ено Пајића, седи за столом, испред павиљона „G“ 867, у Радничком насељу, крај Вавилона... И, будан сања. У своје, али и у име нас читалаца, сања! Ах, да! Не заборавите на онај колач мудрости! За вас је!

Пријатно.

Сагледавања

Братислав Р. Милановић

РЕЛИГИОЗНА ЧИСТОТА КАО ПОЕТИЧКИ ПРИНЦИП

Петак у Јерусалиму је, у извесном смислу, тестаментарна Пајићева књига. Сачињена је од изабраних и нових песама и пробраних текстова и интервјуа које је овај песник давао разним поводима, понајчешће поводом награда које је добијао за своје песничко стваралаштво. Због тога у поднаслову књиге *Петак у Јерусалиму* коју је објавила „Хришћанска мисао“ у својој библиотеци „Свечаник“, стоји: *поезија и поетика*.

Књигу отвара један кратки аутопоетички текст и исто тако кратка песма. Текст „Песничка исповест“ објављен је први пут у часопису „Повеља“, у двоброју 1-2 за 1990. годину. У њему Петар Пајић говори о својим књижевним почецима и песничким назорима.

У песми „Песници“, која има само седам стихова, Петар Пајић говори, имплицитно, наравно, о једном од својих доживљаја поезије и о њеној лепоти и бесмртности. Песма је, нема сумње, одговор на сто година актуелну тезу о кризи поезије:

*Поезија ће пронаћи ко ће да је пише,
Она има своје уклете дечаке
који живе у далеким местима
и у својим бедним собама,
као кад човек из очаја креше шибицу,
пале речи и бацају их напоље, кроз прозор,
не примећујући како оне осветљавају свет.*

У овој краткој лирској песми лако је назрети неке од од поетичких ставова који иначе красе Пајићево песништво, а то је да су поезији својствени чистота и светлост. Овде је та чистота оличена у песницима-дечацима а метафора светлости су запа-

љене шибице које излећу кроз прозор у тамну ноћ што покрива свет.

Ово је лепа прилика да се присетимо песничког пута Петра Пајића.

Своју прву књигу Дан објавио је 1958. године . У то време припадао је неосимболистичком кругу у којем су још били Бранко Миљковић, Божидар Тимотијевић, Велимир Лукић, Драган Колунџија, Живорад Лазић, Драган Јеремић... Сви ће они, у различитим временима, оставити своје трагове у савременој српској поезији, прози, критици, есејистици и на филму и телевизији... После те књиге уследиле су у одређеним, готово правилним размацима две књиге *Љубав у брдима* (1962) и *Песме* (1967). Већ следеће, 1968. године Петар Пајић је објавио своју најзначајнију књигу *Чисто доба*. Потом следе *Светле горе уз мора* (1978), *Ако порастемо до звезда* (1981), драмска поема *Ослобођење Ваљева* (1989), *Чисто доба* (избор и нове песме, 1990), *Србија је на робији* (2002), *Београдска јабука* (2003), *Најлепше песме Петра Пајића* (2004) и *Кад су Срби читали ушима* (2009). Овде наводим само песничке књиге. У међувремену је Петар Пајић објављивао приче које су наишле на одличан пријем и код читалаца и код критике.

Књига *Чисто доба* је ипак средишња књига Пајићевог књижевног опуса. Она је срж сржи, со соли, суштина сама свега што је овај песник написао. И сам песник у свом аутопоетичком тексту „Песничка исповест“, који отвара књигу *Петак у Јерусалиму*, каже: „Моја страсна песничка опседнутост севером дуго ме је задржала у свету симбола и путоказа према чистој страни света, према Чистом добу. Као у Кервудовом роману, залутао сам у бескрајне снежне просторе, по којима ковитла мећава, звезде се леде, мраз све кочи. До оног чистог, непорочног, безгрешног простора нисам стигао, али сам га наслутио, као што сам и сазнао да се до њега не може стићи“.

О настанку књиге *Чисто доба* и њеном каснијем пауколиком разгранавану на остале књиге Петар Пајић пише и у „Напомени“ на крају издања које је објавила *Српска књижевна задруга* 1990. године. Он каже: „Књижевном критичару Зорану Мишићу дугујем захвалност што се 1968. године појавила књига *Чисто доба*. Позвао ме је тада у редакцију „Нолита“, где је радио као уредник и где смо се упознали. Као издавач био је заинтересован за тридесетак песама, посебно су га занимале оне у којима је симболика севера и леда. Помогао ми је око редоследа песама. Оне су, по њему, представљале поему.

И касније, када је књига изашла, водили смо сличне разговоре. Пратио је шта сам писао и скретао ми пажњу на песме које настављају *Чисто доба*. Трудио се да ми и сам открије сличне теме. Тако сам наставио да пишем ову књигу и после њеног објављивања.

Српска књижевна задруга и њен садашњи главни уредник Милорад Ђурић, показали су вољу да се све ове песме нађу у једној књизи. Сматрам, бар за сада, да на овај начин завршавам давно започетри посао. У овом избору многе песме су измењене и дорађене, а многе се први пут штампају у књизи“.

То је генеза књиге *Чисто доба*, до 1990. године. Али, она ће као паукова мрежа наставити да захвата и касније Пајићеве књиге.

Збирка *Чисто доба* је метафизичка песничка књига. Сва симболика, пренесена и директна значења у њеним стиховима на то указују. У њој Петар Пајић, како сам каже у напред цитираном аутопоетичком тексту „песничка исповест“, настоји да достигне идеал животне и песничке чистоте, савршенства, беспрекорног реда и јасности. Такав идеал у поезији припада оностраном, заумном, недостижном. Сиомбол тог идеала у овој поезији је земља севера, Пајићева Хипербореја: север, кристална и ледена прострaнства којима тежи све што лирски субјект, у овом случају песник сам, сматра у свом животу значајним. Тај заумни предео ледника, глечера, снежних поља, белине, кристала, порцелана, креде, сјаја и светлости јесте предео који се опире освајању и сазнавању. Он је тешко појмљив јер се наш појмовни систем у сусрету с њим распада као у судару са нечим моћнијим, или, боље речено, неприкосновеним. Пајић тек наслућује устројство тог заумног севера. Свако сазнање је мучно, могло би се рећи чак, без претеривања и патетике, болно, јер се у том метафизичком простору песнички субјект просто судара са „бодежима“, „север поставља замке и препреке“, он је за све освајаче и истраживаче „леден и глув, пун залеђене јеке“, „брани се залеђеним секирама“. Па, ипак, песнички субјект том и таквом простору тежи јер наслућује да ће, ако једном успе да продре у његова сурова и тајанствена прострaнства, тамо пронаћи склад и равнотежу.

Пајићев север је опасан као што је апсолутна лепота опасна. И невидљив као што је апсолут невидљив. Као Бог.

У књизи *Петак у Јерусалиму* песме из књиге *Чисто доба* заузимају највише простора. Њима се књига *Петак у Јерусали-*

му завршава, иако су песме из циклуса *Чисто доба* настале много раније.

Насупрот измаштаном северу из књиге *Чисто доба*, Пајић је у осталим својим песмама веома близак конкретном, чулном свету који се налази свуда око нас и који чинимо ми сами. Из таквог света, из његове историје и садашњости изникла је његова најпознатија песма „Србија“ која се састоји из више целина. Ова песма је дуго била познатија од свога аутора јер се преносила од уста до уста као тековину усменог народног стваралаштва. Задуго, двадесет и више година, она није смела да буде објављена из идеолошких разлога, али су је, наизуст, знали песници, глумци, студенти књижевности, бодеми и обичан свет, и у моментима личне храбрости рецитовали је по кафанама. Тако се та песма о двогубој српској судбини, написана конкретним, сликовитим језиком, час тмурна час хуморна, час тужна час подругљива, час сурова час нежна, измигољила идеолошкој пракси и постала песнички симбол раскољене, поодавно шизофрене Србије. То је песма о злочинима које су Срби у својој породици починили и казни коју за то плаћају. То је песма, истовремено, и о неухватљивој српској нарави: племени тој и разбојничкој, скрушеној и самопресудитељској. Иако саздана од познатих историских чињеница, песма „Србија“ изненађује типично „пајићевским“ оксиморонима и обртима. Познате ствари онеобичене су Пајићевим духом и смислом за гротеску. Том песмом, после наведених увода, започиње ова књига.

Да ли је песма „Србија“ родољубива? Показало се, у последње време, да је теже писати песме са родољубивом тематиком него љубавне, иако су ове друге исписиване откако поезија постоји. Љубавне песме, и када имају лажан, неутемељен порив могу бити уверљиве ако их је писала мајсторска рука. Чак и узбудљиве. У родољубивим песмама лаж се не може скрити: оне које су лоше – звече празно као ољускани лонци, као распукла труба. И што су дискретније то су уверљивије. Зато су Пајићеве песме ове врсте пуне ироничног набоја, или су њима слике необичне, као на пример у песми „Четири брата, четири разбојника“. Четири брата, четири лирска јунака, напуштају крај из ког су потекли, а за њима одлазе „предели којима су пролазили, грлице и стогови жита, грачке воде и видрачке шуме“, у златним ножевима односе гласове девојака а у „својим костима“ „спаљене цркве“ и брда.

Слика је, као што се из цитираних делова текста може видети, свемогућа, нарочито ако је песма необична, друкчија, свежа, нова, ако излази из већ познатих модела. У једном од

текстова објављених у књизи *Петак у Јерусалиму* Пајић нам исказује да је поезија блиска сликарству. Моћ да се читаоцу дочара слика предела који одлази као какво живо биће, и још са оним што га је настањивало, велика је моћ поезије. А Петар Пајић нам дочарава такве слике.

Ова књига је помало и религиозна. На више места у књизи *Петак у Јерусалиму* Петар Пајић исказује да верује у вечност: у песмама – уз помоћ песничких тропа, у есејима и интервјуима – дискурзивно:

*среићемо се
кад се све избрише
и кад сенке
не будемо више*
(„Последњи сусрет“);

или:

*постоје ти невидљиви кути
Где се прошлост нетакнута крије
где куцају још прошли минути,
што је било никад прошло није*
(„Десетерац“);

или:

*Ти си био
ти јеси
само си престао да стариш
да водиш рачуна о данима
само си престао да живиш*
(„Опело за Луку Пајића“).

У интервјуу датом *Политици* поводом награде „Жичка хрисовуља“ Пајић каже: „Вера нас учи да је живот вечан, брани нас од ништавила и бесмисла.“

Наслов „Петак у Јерусалиму“ је најдиректније у вези са хришћанством, са Новим заветом. Христ је распет у петак. То је најцрњи дан за хришћанство: распеће бога у лику човека. Црни петак. У ову књигу сврстане су песме чија су тема Србија, њени људи и светиње. Ово је време црни петак за Србију. То наслов несумњиво говори. Али, Пајић не верује у крај. А убрзо после петка, долази недеља. Васкрсење.

Виктор Радун Теон

КРАТКА ИСТОРИЈА МОДЕРНОГ ХУМАНИЗМА

Седамнаести век је донео победу разума и коначну револуцију у филозофском мишљењу Запада, чиме је западна филозофија преобликована у рационалистичку филозофију. Са седамнаестим веком почиње раздобље Просветитељства, које је захватило XVIII век, протежући се скоро до његовог краја, тачније до избијања Француске револуције 1789. године.

Доба Просветитељства, које се означава као Доба Разума, представља мост између доба Ренесансе и Новог, модерног доба, зачетог почетком XIX века. Ако је Ренесанса иницирала универзални покрет враћања изворним људским вредностима, Просветитељство је тај покрет прочистило и узнело до неслућених размера.

Просветитељство је подстакнуто великим продорима у области природних наука у XVII и XVIII веку. Научна открића универзалних закона природе, која су извели Коперник, Галилеј, Њутн, Лајбниц, Кант и други истраживачи, отворила су нове, неслућене могућности. Буран развој научне мисли донео је нову веру – веру у разум и његове способности. На крилима научног развоја зачета је револуционарна концепција рационализма. Главни носиоци те рационалистичке револуције били су Декарт, као први утемељитељ принципа рационализма и научног метода заснованог на сумњи и анализи, а одмах до њега Спиноза и Лајбниц.

Просветитељство је разбуктало нове погледе на свет, који су се наметнули као алтернатива владајућем хришћанском теистичком гледишту. Коперниканска космичка револуција, која је свргнула дотадашње Птоломејевско схватање о централном положају Земље у планетарном систему, заменивши га новом теоријом која Сунце смешта у средиште, око којег се окреће Земља и друге планете Сунчевог система, Њутново уобличавање јединственог научног система, које објашњава функционисање свемира на основама непроменљивих закона механике (тзв. Њутнова механика), као и доприноси многих других научника и филозофа довели су до рађања *деизма* – „природне вере“, који замењује хришћанског персоналног Бога, постављајући на његово место Бога који се, пошто је створио универзум, повукао и оставио га да функционише према утврђеним непроменљивим

законима. Филозоф Барух Спиноза створио је упечатљив филозофски систем заснован на принципима деизма.

Појавио се и скептицизам и мислиоци су све отвореније изражавали критику према догми хришћанског теизма, владавине деспотизма и институцијама. Филозоф Дејвид Хјум писао је скептично о чудима и о религији у својим филозофским делима, а Џон Лок је развио политичку филозофију, стављајући државу у службу народу, који је имао право да се побуни ако би његово поверење било злоупотребљено.

Иако је било присутно и у другим земљама Европе, пре свега у Енглеској, Просветитељство је плодно тле за свој процват нашло у Француској. Формиран је круг бриљантних културних стваралаца и активиста, који су имали мисију просвећења, прозвавши се *Филозофима* (француски: Philosophes) и *просветитељима*. Ови филозофи су уздизали разум као врховног судију и залагали се за остварење човекове личне слободе и грађанске једнакости као највише људске вредности, право човека на критичко мишљење о религији и политици.

Ови француски филозофи, међу којима су се истицали Волтер, Дидро, Русо, Монтескје, Де Кондорсе, Даламбер, Ламетри, Хелвециус, Холбах и други, извршили су велики утицај на свест народа у Француској, инспирисавши велику Француску Револуцију 1789. године. Барон де Монтескје се истиче по својим изузетним политичким идејама. Он је развио концепт демократске републике, упоредо са концептом раздвајања власти на извршну, судску и представничку, у циљу гарантовања индивидуалних слобода.

Врхунски домет француских „филозофа“ представља стварање *Енциклопедије*, која представља прву систематизацију целокупног људског знања у историји човечанства. Овде је главну улогу одиграо филозоф Дени Дидро, уз свесрдну помоћ и сарадњу са другим „енциклопедистима“.

Маркиз де Кондорсе, који је и сам постао жртва терора француске револуције, написао је оду људском напретку, у виду *Нацрта историјског погледа на напредак људског ума*. Поделивши историју људског друштва на десет епоха, он је дао сажет и јасан опис главних токова људске историје, уочивши да је њена суштинска карактеристика стално напредовање у правцу веће среће и благостања. Кондорсе верује у „апсолутно савршенство људске врсте“ и објашњава да побољшања људског друштва иду у правцу остваривања тог савршенства. Скицирајући будући развој људског друштва, Кондорсе своди будућа достигнућа на три тачке: „уништење неједнакости међу

нацијама, унапређење једнакости у једној истој нацији и на крају, стварно побољшање човека.“²

Мислиоци Просветитељства ширили су идеје о човекољубљу, истицали снагу разума и бранили примену научне методе, бавећи се критиком догме и утврђених институција, које су угрожавале слободу човека. Они су се борили против апсолутизма тадашњих монархија и пропагирали укидање ропства, залажући се за већа права народа и човека. У окриљу просветитељских идеја зачет је *секуларизам*, који се залаже за световну насупрот црквене власти и раздвајање грађанских и црквених институција.

Радикалне идеје Просветитељства изнедриле су две велике револуције: америчку револуцију – 1776. године и велику француску револуцију – 1789. године. Обе револуције представљале су материјализацију основних идеја Просветитељства и у огромној мери су утицале на будући ток политичких догађаја у другим земљама у свету.

Америчка револуција је представљала организован устанак америчке нације за национално ослобођење и независност, први такве врсте у свету. Најистакнутије интелектуалне фигуре, вође америчке револуције – Томас Џеферсон, Џорџ Вашингтон, Бенџамин Франклин, Томас Пејн и други – напајале су се француском просветитељском филозофијом. Аутор Декларације независности, Томас Џеферсон, позивајући се на слободу као људском својству, у истој је написао следеће:

Ми сматрамо да су ове истине очигледне и да су сви људи створени једнаки; њихов их је творац обдарио извесним неотуђивим правима; међу њима су живот, слобода и тежња ка срећи. Да би се обезбедила ова права људи су створили владе чије праведне снаге проистичу из сагласности оних којима се управља; кад год било какав облик владавине постане деструктиван, народ има право да га замени или укине и да успостави нову владу која ће се заснивати на таквим принципима, организујући своје снаге у таквом облику који ће бити најприкладнији за постизање њихове сигурности и среће.³

Француска револуција је изведена као борба за укидање апсолутизма француске монархије и за одбрану основних људ-

² Marie-Jean-Antoine-Nicolas Caritat, Marquis de Condorcet, *Outlines of an historical view of the progress of the human mind* [1795], <http://oll.libertyfund.org/titles/condorcet-outlines-of-an-historical-view-of-the-progress-of-the-human-mind>

³ *Declaration of Independence*, http://www.constitution.org/us_doi.pdf

ских права, уобличених у пароле: Либертe! Егалитe! Фратернитe! (Слобода! Једнакост! Братство!). Француска револуција је значила победу хуманистичких идеја и успостављање републике и демократских институција власти.

У документу који је донела Народна скупштина под називом *Декларација права човека и грађанина*⁴, проглашени су основни принципи на којима се имао заснивати нови друштвени поредак. Проглашено је право на слободу и једнакост људи: „Људи су рођени и остају слободни и једнаки у правима.“ Такође, проглашени су и следећи принципи: друштвене разлике требало би заснивати на општој користи, а не на наслеђу; заступана је слобода мишљења, говора и писања; суверенитет народа; доступност јавних служби свима, према способностима и др.

Уопштено, можемо рећи да доба Разума представља крај предисторије хуманизма. Сви битни чиниоци хуманистичке филозофије зачети су или доживели свој пун развој до краја XVIII и почетка XIX века.

Може се рећи да је модерно доба настало као тековина Наполеонових освајачких похода на европске земље, почетком XIX века, који су били уједно реформаторски и уједињујући, одигравши велику улогу у ширењу слободарских идеја произашлих из Француске буржоаске револуције и приближавању европских земаља.

Модерно доба или Нови век представља доба пуне реализације хуманизма и стварања хуманистичког погледа на свет. Појављују се мислиоци који су утемељили интелектуалну скицу хуманизма и створили основно мисаоно језгро хуманистичке филозофије.

Почетком XIX века, тачније 1808. године, први пут се помиње израз „хуманизам“. Човек који је први сковао овај израз је немачки истраживач образовања, Фридрих Имануел Нитхамер, употребивши га у својој књизи о образовању: *Спор између филантропизма и хуманизма у теорији едукативне инструкције данас*.⁵

Хуманизам све више доминира међу интелектуалном елитом Запада, постепено се намећући као самосвојан поглед на

---

⁴ Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789.5076.html>

⁵Friedrich Immanuel Niethammer, http://research.omicsgroup.org/index.php/Friedrich_Immanuel_Niethammer

свет, са својим особеностима и карактеристикама. У схватањима мислилаца хуманистичке оријентације све више се примећује критички однос према религији и веровањима уопште и рационално промишљање стварности и живота.

Хуманистички покрет највише се раширио у Енглеској. Овде треба поменути оснивача кооперативног покрета – Роберта Овена, који се залагао за ослобођење радника и хуманије услове рада. Он је одбацио веру у сваку религију, заменивши је духом универзалног добротинства.

На филозофској сцени се појављује *утилитаризам*, који се може сматрати претечом хуманистичке филозофије. Значајан допринос утилитаризма је то што је морал ослобођен религијског турства и што је човек сматран потпуно одговорним за морална начела и владање, независно од Бога и религијских уверења. Основни принцип утилитаризма је остварење највеће среће за највећи број људ. Цереми Бентам, зачетник утилитаризма, 1822. године, пред крај свог живота, написао је *Анализу утицаја природне религије на материјалну срећу човечанства*⁶, у којој је изнео схватање да је религија ирационална и да наноси штету друштву, као и да је могуће објаснити натуралистичким приступом.

Други познати филозоф утилитариста био је Џон Стјуарт Мил. Он је даље разрадио основне поставке утилитаризма и био је страстан борац за људска права, слободу мишљења и говора и равноправност полова. Међу његовим утицајнијим делима издвајају се: *О слободи* и *Потчињеност жена*.

Међу књижевницима се издваја Перси Биш Шели, који је био страствени борац за људска права и заступао је отворено непријатељске ставове према религији, вери и празноверју. У раној фази је био атеиста, а касније је прихватио гледиште пантеизма. У својим делима славио је живот, слободу и дивио се природи (*Ослобођени Прометеј*, *Тријумф живота*, *Маска анархије*).

Најзначајнији интелектуални догађај XIX века, који је означио прекретницу у корист хуманистичког и научног погледа на свет јесте појава Чарлса Дарвина и његовог епохалног дела о природној еволуцији. Дарвин је своју теорију еволуције први пут објаснио у раду *Порекло врста: помоћу природне селекције*, објављеном 1859. године. Теорија еволуције је била страхан ударац хришћанској теорији креационизма, која је

⁶ Bentham, J.: *Analysis of the Influence of Natural Religion on the Temporal Happiness of Mankind*, R. Carlile, London, 1822.

стварање света објашњавала као стваралачки чин интелигентног творца – Бога. Еволуција је објаснила како је дошло до развоја интелигентних облика живота од нижих и примитивних облика без уплива спољашњег, интелигентног творца.

Дарвинове идеје наишле су на огроман одјек у научном свету и поделиле научнике на његове страствене присталице и отворене опоненте. Црква је жестоко осудила његове погледе. Међу најватренијим присталицама Дарвинове теорије еволуције је Томас Хаксли, који је у јавности био познат и као „Дарвинов булдог“. Хаксли има огромне заслуге за ширење Дарвинове теорије еволуције у научном свету. Он је познат по својим жучним дебатама које је водио са еминентним личностима свог доба. Хаксли је познат и по томе што је смислио нови термин: *агностицизам*, како би објаснио своја властита мишљења поводом теолошких питања. Агностицизам није ни атеизам ни фанатична вера у натприродно, већ изражава немогућност спознаје.

Још један значајан обрт у XIX веку у научном свету дошао је са појавом дела Карла Маркса и Фридриха Енгелса, који су извршили огроман утицај у сфери друштвених наука. У свом главном делу *Капитал*, Маркс је извршио бриљантну критичку анализу капиталистичког економског система, указујући на експлоатацију радничке класе, и објашњавајући механизам стварања добити. Он је био визионар и одушевљени борац за права радничке класе и њено организовање у покрет међународних размера. У *Комунистичком манифесту*, заједничком раду Маркса и Енгелса, дат је нацрт нове друштвене поделе на класе, и први пут је наведен нови термин „комунизам“, као назив будућег, бескласног друштва, ка којем, како су поучавали, људско друштво законито стреми.

Маркс и Енгелс су утицали на подизање свести код представника радничке класе и на њено организовање, што је постепено довело до побољшања услова рада и хуманијег поступања капиталиста према својим радницима.

У XIX веку за описивање хуманистичког погледа на свет користили су се различити изрази. Најчешће су у употреби били следећи изрази: а) рационалистички; б) слободан мислилац; ц) неконфесионалан; д) атеистички; е) секуларан; ф) натуралистички; г) лаички (у земљама француског говорног подручја); х) позитивистички; и) агностички и други.

У XX веку се научна револуција, која је започета у доба Просветитељства, и настављена у XIX веку, разбуктала до гигантских размера. Утицај науке је постао доминантан у свим

сферама друштва. Идеје хуманизма се остварују у већини западних земаља. Реализован је основни императив секуларизма – *одвајање религијске и световне власти*. образовање свих слојева друштва условило је постепено потискивање утицаја Цркве и битно смањила њен утицај на јавни живот. Западно друштво се трансформише у грађанско друштво. Све су то различити аспекти пресудног утицаја хуманизма на профилисање модерног друштва.

Развој многих нових научних грана омогућио је ширење знања и јачање свести човека и људског друштва о сопственој улози и способности утицаја на будуће догађаје. Револуција је начињена у освајању свемира. Човек је по први пут у историји могао да види своју планету из отвореног космоса и да путује на Месец. Остварени су грандиозни продори и у области медицине, физике, хемије, биологије, као и у друштвеним наукама.

У XX веку хуманизам је прерастао у покрет, који је окупио знамените интелектуалце и ствараоце, и јавила се потреба за организовањем. Прво су то биле неформалне мање групе хуманиста, а касније је дошло до стварања хуманистичких организација. Данас у свету има око десетак значајнијих међународних хуманистичких организација и више десетина организација националног или регионалног карактера.

Међу истакнутим личностима XX века који су се идентификовали као хуманисти, издвајају се: Алберт Ајнштајн, физичар, пацифиста, највећи геније XX века, сел Бертранд Расел, један од највећих филозофа XX века, математичар, писац и пацифиста, сер Афред Џ. Ејер, еминентни филозоф, сер Џулијан Хаксли, биолог, први директор UNESCO-а, Томас Ман, нобеловац, велики књижевник, филантроп, Жан Пол Сартр, нобеловац, један од највећих савремених филозофа, књижевник, активиста, Исак Асимов, СФ писац и популаризатор науке и многи други.

Две најстарије хуманистичке организације на свету су Британска хуманистичка асоцијација (British Humanist Association – ВНА)⁷, која је потекла од Уније етичких друштава из 1896. Године, а формално основана 1967. године, и Америчка хуманистичка асоцијација (American Humanist Association) – АНА⁸, чија историја сеже уназад до 1927. године, када су професори и семинарци на Универзитету у Чикагу организовали Хуманистичко братство (Humanist Fellowship). Треба поменути и Рационалистичку асоцијацију (Rationalistic Association), основану

⁷ British Humanist Association, <https://humanism.org.uk/>

⁸ American Humanist Association, <https://americanhumanist.org>

1885. године у Великој Британији, која издаје реномирани часопис *The New Humanist*⁹. Формално, АНА је основана 1941. године.

Од међународних хуманистичких организација издвајају се: Европска хуманистичка федерација (European Humanist Federation – ЕНФ¹⁰), Међународна хуманистичка и етичка унија International Humanist and Ethical Union – ИНЕУ¹¹, Међународна лига хуманиста International League of Humanists – ИЛН, и др.

Први манифест хуманизма, насловљен као Хуманистички манифест (*A Humanist Manifesto*¹²), објављен је 1933. године. Тај документ је потписан од стране 34 угледних хуманиста тог времена, и штампан је у часопису *The New Humanist*.

Овај хуманистички манифест је од своје прве објаве још два пута ревидиран, и тако су до данас објављене укупно 3 верзије. Друга верзија манифеста изашла је 1973. године, под насловом *Хуманистички манифест II (Humanist Manifesto II)*¹³. Последња верзија хуманистичког манифеста објављена је 2003. године под насловом *Хуманистички манифест III (Humanist Manifesto III)*¹⁴ или *Хуманизам и његове аспирације*.

Први Светски хуманистички конгрес одржан је 1952. године, у организацији ИНЕУ. Тада су се окупљени хуманисти договорили о фундаменталним принципима модерног хуманизма, што је објављено као *Амстердамска декларација*¹⁵. Ова декларација је ревидирана 2002. године, на конгресу одржаном поводом 50-годишњице од њеног доношења, и тада је објављена под насловом *Амстердамска декларација 2002.*¹⁶

Сада, када смо сажето представили историјат идеја хуманизма и његов развој до данас, можемо коначно поставити питање: шта је то хуманизам?

⁹ *The New Humanist*, <https://newhumanist.org.uk/>

¹⁰ European Humanist Federation, <http://humanistfederation.eu/>

¹¹ International Humanist and Ethical Union, <http://iheu.org/>

¹² Humanist Manifesto 1,

<https://americanhumanist.org/what-is-humanism/manifesto1/>

¹³ Humanist Manifesto 2,

<https://americanhumanist.org/what-is-humanism/manifesto2/>

¹⁴ Humanist Manifesto 3,

<https://americanhumanist.org/what-is-humanism/manifesto3/>

¹⁵ The Amsterdam Declaration 1952,

<http://iheu.org/humanism/the-amsterdam-declaration/the-amsterdam-declaration-1952/>

¹⁶ The Amsterdam Declaration, <http://iheu.org/humanism/the-amsterdam-declaration/>

Термин хуманизам потиче од речи *хуманус*, а овај се развио од латинске речи *homo*, у значењу: *човек*. Израз хуманус је у прво време имао најмање два значења: *великодушан* или *љубазан* и *учен*.

Данас, у XXI веку, постоје различита гледишта о томе шта чини суштинске елементе и категорије филозофског хуманизма. У том смислу се разликују и дефиниције хуманизма. Другим речима, да бисмо јасно одговорили на ово питање, морамо различити различите аспекте схватања хуманизма. То су следећи аспекти:

- Свођење хуманизма на историјски период Ренесансе, у којем је настао покрет под именом Хуманизам.
- Дефинисање хуманизма као практичне, активистичке филозофије и начина живота, који промовише борбу за слободу појединца, људска права и слободе, отворено, грађанско друштво, секуларизам и борбу против утицаја религије и религијских веровања у друштву.
- Свођење хуманизма на посебну религију и идеологију (секуларна, атеистичка или агностичка), са својим правилима, принципима и знамењима.
- Одређење хуманизма као посебне филозофије која се искључиво бави човеком, људскошћу, местом и улогом човека у историји и његовом будућношћу.
- Одређење хуманизма као најширег покрета за побољшање услова живота људи, равноправност међу људима, људска права и слично, без обзира на религијска веровања.
- Свођење хуманизма на специфичан приступ образовању, где је фокус на укључивању хуманих метода и хуманистичких области образовања (језици, књижевност, историја, педагогија, психологија и др).

Као што можемо закључити, нека гледишта на хуманизам дају врло уско одређење, свдећи га на уско стручну област, док други погледи допуштају веома широко разматрање хуманистичких вредности, што укључује веома различите видове хуманизма – како оне секуларне и атеистичке/агностичке, тако и оне религијске, као што је хришћански хуманизам. Отуда данас постоје различите гране и струје хуманизма, које имају међусобно битно другачији приступ. Тако, срећемо: модерни хуманизам, секуларни хуманизам, атеистички хуманизам, научни хуманизам, филозофски хуманизам, хришћански хуманизам, литерарни хуманизам, ренесансни хуманизам, и др.

Хуманистичке организације такође различито дефинишу хуманизам. Навешћемо овде две репрезентативне дефиниције водећих хуманистичких организација у свету. АНА дефинише хуманизам овако: „Хуманизам је прогресивна филозофија живота која, без теизма и других натприродних веровања, афирмише нашу способност и одговорност да водимо етичке животе личног остварења који теже већој добробити човечанства.“¹⁷

ИHEУ хуманизам објашњава на следећи начин: *Хуманизам је демократски и етички поглед на живот, који потврђује да људска бића имају право и одговорност да дају снисао и облик својим сопственим животима. Он означава изградњу хуманијег друштва кроз етику засновану на људским и другим природним вредностима у духу разума и слободног истраживања, употребом људских способности. Он није теистички и не прихвата натприродна гледишта о стварности.*¹⁸

Разнородност приступа отежава уско дефинисање хуманизма као посебне филозофије, али уједно даје слободу да се под хуманизмом сматрају различита учења и погледи на свет. Ипак, оно што чврсто везује и идентификује хуманисте свих видова јесте управо оно што је извор највећих несугласица и размимотица: рационалистички, скептичан став према свету и право на слободно изражавање, што подразумева јединствен, индивидуалан, креативан и слободоуман поглед на свет, који не потпада ни под једну догму или апсолутно мишљење.

---

¹⁷ *What is humanism?*, АНА,
<https://americanhumanist.org/what-is-humanism/>

¹⁸ *What is humanism?*, ИHEУ,
<http://iheu.org/humanism/what-is-humanism/>

Промишљања

Радша Драгићевић

ДИЛЕМЕ У ТЕМЕ

Сељак. Некада је ова одредница означавала житеља села. Данас је, најчешће и у најгорем пежоративом смислу, атрибут који се везује за оне који са селом немају никакве везе, не само у географском смислу. Не може се ни по једном основу друштвени талог из градских средина изједначавати са онима којима је боравиште рурално. Не може неуљудност и простаклук, полусвет и шљам изједначавати са мањком образовања, нестандардним (чак и дијалекатским) говором, условима живота па и непознавањем и непридржавањем бонтона и разних грађанских кодекса. Коначно, ако је појам *грађанин* (а не *грађак*) изведен из места живљења – онда мора, компаративно томе, бити и правилно *сељанин*, а не *сељак*. А *сељак*, ако треба и ако мора, нека остане у свом сада новом и наметнутом значењу. Мада за то, у нашем богатом језику, постоје и други синоними.

Живим на Убу. Живим у Београду, и живим на Карабурми. Живим у Нишу, и живим на Црвеном крсту. Живим у Бору, и живим на Трећем километру. Живим у граду, на једној од његових локација. Није поуздано од када, и од кога је почело да се говори и пише: Живим на Убу. Онај ко је то први написао и сви они који су прихвати – вероватно имају смислено објашњење за ово одступање од језичких и географских норми. На несрећу, овај се појам усталио у нашу свакодневицу и остао прихваћен као стандард. И док је и ово стандард – остаје нам да трпимо: да живимо на Крагујевцу, на Зајечару, на Лесковцу, на Врању, на Новом Саду, на Чачку. Или на Ћуприји, ако већ моста нема.

Живим на Ријечи. Појам који неке, након распада некадашње земље, можда више и не занима и не дотиче – то су сада

туђинска посла. Можда чак имају и смислено оправдање: не може се живети у Ријеци (Реци) јер не умеју сви да пливају и дишу на шкрге. Може се, дакле, живети само на Ријеци. Али, признаћете, ипак је најбоље живети поред Ријеке. Ако су обале чисте.

Живим на селу. Алтернатива ми је да живим на граду. Тамо постоје школе које ће ме научити како се то не живи *на граду* већ *у граду*, а не живи се *у селу* већ *на селу*. Језички, географски, физички – подударност је потпуна. Разликује се само у броју кућа. Да, и у броју улица, тргова, установа... И у разуму. Или је потребно рећи блаже – у разумевању.

Пришtevци. За млађе нараштаје који, условљено историјским следом, данас немају пуно везе са њима, ово је одредница за становнике града Приштине. Не може се са сигурношћу потврдити аутор овог новопојма, али је он (појам) ушао у употребу у време почетка свеопштих промена, описаним као „Године расплета“. Логици, ако је то наука – мада је логика пре свега реалност – тешко је да објасни зашто су логички појмови *Приштинци* или *Приштињани* преобраћени у *Пришtevце*. А преобраћење се, ионако, показало узалудним.

Стандардни и нестандардни говор. И у овако малој земљи – толико малој, да је можете у два корака прећи уздуж, а једним попреко, за танано ухо постоје разлике. У звуку, у топлини, у тоналитету говора. Али се ми, изгледа, свикли на сиротне дане и прилике, ни тим богатством не унемо послужити. Не знам да ли је болно или смешно подсећати се Рокера са Мораву или је болније гледати приземне серије Радоша Бајића, ачења и бечења у серијалима Синише Павића, или слушати како Бјелогрлић, познатији као Бјела, изговара Сремчеве текстове на филмском платну... Један од најеминентнијих наших познавалаца језика (а нарочито дијалеката) проф. др. Недељко Богдановић, на предавању „Дијалекат и књижевност“ на Коларчевом народном универзитету запитоа је зашто је „Вело мисто“ озбиљна серија, а „Врућ ветар“ хумористичка? Одговор на то питање, ако га имамо у правом смилу, поседује вишезначајност и веома детаљно појашњава ствари.

Срце на терену. То је онај део тела који елоквентни млади фудбалери оставе на зеленој трави обележеног игралишта око

којег углавном има атлетске стазе, а околио су трибине развојене високом оградом, да не би публика ускакала да их туче ако то (оставе срце на терену) не учине. Овом флоскулом почињу и завршавају се све конференције за штампу на које, саме или у пару, доводе голобраде будуће фудбалске звезде. И камо среће да их још нечем, сем ове баналне и ступидне флоскуле, науче пре него што се (ако уопште и засијају) угасе на фудбалском небу.

Лептирићи у стомаку. Некада је, у таквим случајевима, играло срце. Поете би казали – треперило. Иако је, кроз векове, друштвени а пре свега технолошки развој променио много у људском бићу – чак и физиономију и делове анатомије – једно је остало непромењено: осећања. Осећање љубави једнако је љубавном осећању наших далеких дедова и баки, осећај страха, осећај мржње и бола, такође... Блајхане кокете са тајкунских крила донеле су нам објашњење да данас, сем тог немирног срца, постоје и лептирићи у стомаку. Бар у њиховом, ако смо ми, обични, огрубели, тупи и неуки да препознамо тај лепет нежних крилаца. Још остаје само да нас прецизније поуче у ком стомаку осећају те шаренолике природне дарове: горњем или доњем.

Култура – сцена. У временима у којима су важиле праве вредности – и то вредности које су, понекад и окрњене, понекад и идеолошки бојене и усмераване, пролазиле кроз густе филтере – у дневним новинама постојале су странице у чијим је заглављима писало: *Култура*. Негде је тај простор био омеђен једном, негде са више страница: познаваоци (зналци) уметности су писали аналитичке текстове, критику, не само вреднујући дела већ и непосредно усмеравајући стасавајућу публику, на начин да су им указивали на стандарде стваралаштва, на укус, на истинске и трајне уметничке домете и вредности. Данас, готово да нема листа у коме су ове странице сачуване, у коме ни су обесмишљене, па чак и у неким листовима дуже традиције. *Сцена* је сада рубрика у којој се говори о „томе“ – ако под „тим“ подразумевамо данашњу књижевност, сликарство, музичку и филмску уметност. А у *Сцени* надметање чија је гуза изазовнија, ко је већа прељубница, и ко је на каквим опијатима, која је од списатељица сачинила ефектнији пројекат-књигу; из силиконских усана језиви крици које је тешко описати нотним системима и пропратити акордима. И тако, свакодневно, пред

очима, по систему негативне градације, ређају се *сцене*. У филму који нам се дешава. У филму кога не може дефинисати ни жанр познат као хорор.

У кратким панталоницама. Усред лета, у време када сунце загрева до неподношљивих вредности, одећа постаје сувишност. И тако – не само на плажама далеких и сиротињи недоступних мора или ближих вештачких језера, већ и по троторима дуж којих се топи асфалт – ходају као са смоквиним листом, подарујући радост погледу и топлину срцу. Наравно, таква гардероба је у највећем дечија (и примарна одлика мусавих детињства су кратке панталонице и кврава коленца), али су ту и бројне одрасле жене, па чак и мушкарци, и они олињали којима више пристаје штап. Не морамо рећи да смо заборавили на бонтон у облачењу и владању (ходању); бонтон се можда, попут технолошких чуда трансформисао и добио друге облике (облине), али ипак постоје простори у које се не може у кратким панталоницама. Елем, усред лета, усред једног од ретких још неурušених храмова културе у временима када се не руши само у Алепу и у крви, али се руши истом снагом и сличним последицама, ушетала је сподоба (тешка, али и тешко заменљива реч) у кратким панталоницама. Не мари што је то била промоција непотпуног али обимног албума рударског насеља, који је претенциозно назван књигом. Не мари што је од четрдесетак хиљада живућих у месту то привукло пажњу четрнаестак, и то оних који су тим поводом први пут крочили у тај храм, и за кога би, да над његовим вратима великим словима (бакарним, а каквим другим) не пише намена (Народна библиотека), мислили да је једно од седишта политичких организација или странака које су се, попут уљеза, угнездиле у простор у коме им нема места – заузевши тако (по закону јачег) станишта онима којима је ово здање намењено. Квргава колена, која вире из седишта у другом реду јесу прст у око. Свему и свима. Али ко од нас, данас ослепљених, још и води рачуна о очима. Минуло је лето, као што све и мине (а пролазност, које многи нису свесни, заслужује посебну тему). Хладноћа која је у овим мучним временима у нама, у нашим телима и душама, сада ће нас полако и окруживати и стезати. Ево га октобар – гађа нас кестенима у главе, као да нам није доста других каменовања – свлачи дрвореде и открива фасаде које већ заборављају шаренило којим нам је локална олигархија улепшала свакидашњицу. Ближи се и градски празник ослобођења (од Немаца), редак случај ослобођења без

испаљеног метка, и не треба се с тиме спрдати јер је боље такво ослобођење (одступањем непријатеља) од оног које се пише крвљу младића. У том светлу, чује се, вероватно она културна елита окупљена око кратких панталоница у средини храма, поделиће Октобарску награду за допринос градској култури фото албуму у коме су нашли место њихови ликови. Али, то је и једини исход у временима која имају такво обележје.

Њет - Мало морген – Нот јет. Нисам рођен у време у коме је изговорен првонаведени исказ, али памтим изрицатеља (изрицаоца?). Памтим и то да је било врло проблематично разумети га, слушајући на било ком језику народа и народности. И можда је његов говор био такав као мешавина свега, унисони, у настојању да се створи нови народ, чему је (декларативно) тежио. Кажу да је знао и немачки и руски, да се служио још многим језицима и средствима, да је био масон и атеиста, а умро у Алаховом скуту... Колико нас је то „Њет“ коштало, нека процењује историја. И Голи оток. И „Балкански шпијун“ Душана Ковачевића (и Боже Николића). И „Само једном се љуби“ Рајка Грлића (поменути и Ружу Јурковић и групу сценариста). И цветови тикви у башти Михаиловића (Драгослава, не Драгољуба). А онда је иза Њега стигао Он. И изрекао (не на руском већ на немачком) „Мало морген“! Колико нас је то коштало – још смо добро памтећи сведоци. Још не скидамо црне одежде и не бришемо крв. И још нам очи сузе и трепери у грудима. Мудрошћу искуства, већ смо почели да се плашимо. Кад год се неко од њих огласи на неком туђем (неразумљивом светини) језику – зло буде. Ту скоро, Онај је изговорио „Нот јет“. И сада ме већ стеже око срца. И сада опет ноћу, на прстима, обилазим децу док спавају (мада одавно нису више деца, али сам ја још увек отац). Упркос његовом званичном образовању – нисам убеђен да из језика на коме се обратио нацији зна много више. И бојим се такве једнакости његовог знања из других области.

Грчеви. Самозаљубљени у сопствено хуманоидно биће, више но уверено мислимо да смо само ми мислећа и осећајна (осећајућа) бића. Да су друга бића без свести, емоција, без моћи памћења и расуђивања, сведена само на пуке инстинкте, анимална. А знам да није тако. Ако ни по чему другом (ни по одрастању уз те створове у сеоској кући), знам по мачку који већ четири године спава на мом левом рамену, једе за мојим столом, пиша у мом купатилу, и са мном размењује мисли и осе-

ћања; понекад и разговарамо, и разумемо се. И читао сам о једном научном огледу у коме су двадесетак црва положених на плочу подвргавали струјним импулсима, на начин што су прво укључивали светло, а након тачно двадесет секунди и струјни импулс који је грчио њихова неугледна здепаста гола тела. Не знам колико дуго су понављали тај (по црве) болан оглед. Али вероватно довољно дуго да се научници увере у следеће: У другом делу огледа су само укључивали светло, а црви почињали да се грче тачно двадесет секунди после светлосног сигнала, иако није било струјног удара. Памтим једно каљаво октобарско вече, тајно снимљено пре тачно четврт века у славној равници, у коме неугледни лик са исто тако неугледним и асоцијативним именом (Шпегељ), по закону „Ко није са нама – он је против нас“, сугестивно, скромним речником, даје упутства: „Од врата, до врата, и готово, ту, бум, тап, или-или“. Још је на телевизору била црно-бела слика (и мутна, због ситуације и угла снимања), за којом је стигло црnilо и бол. Но, шок и неверица су једино остали после тог тајног снимка. Последица по Шпегеља није било, а за нас су знане и катастрофалне. Овог пролећа, не тако каљавог и тешког као она јесен (али само у метеорошком смислу), на екрану овог рачунара коме сам подредио добар комад све тањег живота, видео сам (чуо) сличан локални снимак. Сличан неугледни лик. Исти начин. Исте претње. Ко није са нама – он је против нас. Списак имена, тражен и добијен од човека без достојанства, за одстрел оних са достојанством. Овога пута се (за разлику од пре четврт века) није претило метком већ отказом посла („Довешћемо наше!“). А то је хуманији начин директног угрожавања живота. Ето, колико смо напредовали за четврт века. И зато имам овај болни грч у стомаку. Ако сам још сачувао још ово мало памети (бар као памет црва) – знам шта могу да чекам.

Бекстејц и друга бекетања. Језик је, иако примарна карактеристика једног народа, најподложнији променама. Далеко, неупоредиво више од других: вере, традиције, историје. Када би било могуће да се неко од наших дедова с почетка прошлог века суочи са нама – пола наших речи не би разумео. Али, то је нормално и оправдано. Језик је, свакако, жива материја која се мења, усавршава, допуњује; туђице, које смо раније запримали за своје у језику као последице завојевачких уплива – данас запримамо као последице усвајања нових технологија, пре свега. Оно што нисмо учинили и изумели, не можемо да именујемо

својим већ аутентична имена присвајамо или (гласовно) прилагођавамо нашем изговору. Почев од хард-диска, на пример. Али ту се, опет, као незаобилазни чимбеник (има ли у српском језику срећније речи), јављају блајхане плавуше доносећи појмове као: у бекстејцу, и слично. Тако нас са ружичастих телевизија, чији лого неодољиво подсећа на болесну излучевину из клоаке распрнуту на асфалту, удаљују од реалних живота, од стандарда, од људскости. У дневним новинама, ако под тим појмом рачунамо сву данашњу штампу која је углавном таблоидна, уместо *култура*, постоји само рубрика *цена*... Зато данас, и поред толиких писаца, немамо величине Андрића, Селимовића, Црњанског, Пекића, па и Ћосића за оне који га обожавају; зато данас немамо једног Драгана Стојнића, Арсена Дедића, Лолу или сестре Велетанлић; о Зорану Радмиловићу, Бранку Плеши, Цици Перовићу, Бати Стојковићу – не помињући Михајла Живановића, Јована Милићевића, Милана Ајваза (па ни Чкаљу и Мију) – да не говоримо. Могуће ли је игде данас се учити занату и господственошћу. У целој држави, ма каква и колика била, не постоји нити један омладински лист (а Младост, Омладинске новине, Младина...). Старији и умни кажу: Ако не можеш да видиш и да спознаш колико си се променио – погледај у друге: на њима ћеш видети оно што на себи не видиш. И зато, хајде, најпре погледајмо у ове ликове: Мића Орловић, Драган Бабић, Брана Сурутка, Светолик Митић, Дуња Ланго, Оливер Млакар, Иван Хетрих, Љубо Јелчић, Хелга Влаховић, Мирјана Јанчић, ... Миодраг Здравковић. А онда окренимо поглед у ове: Иван Ивановић, Огњен Амићић, Бошко Јаковљевић, Жика Николић, Сања Маринковић, Леа Киш, Весна Дедић Милојевић, Јелена Бачић Алимпић, Рушка Јакић, Драгана Катић...

О, зашто је наше дно толико, толико дубоко?

Бобан Миленковић

ШЕТЊА

Шетња по гробљу вероватно је у мислима многих једна од морбиднијих ствари које би човек могао да ради. То је тачно и лако разумљиво, само што тачно и разумљиво није баш увек и оправдано, а још мање истинито. Наиме, ми градимо не само својим телима већ пре свега својим разумевањем живота и у том оквиру и смрти човека. Такође, постоји разлика између гробаља али и између гробова на њима и ван њих.

Једноставно речено, исувише је тога сабрано на једном месту да би било ма шта било лако тачно и разумљиво. Сигурно је пак да највише одбојности и страха (лаке разумљивости) од гробља има код великих споменика на истом. Што већи споменик на гробу, то већа туга и очај из њега излазе. Такви споменици су крик безнађа пред понором смрти. То се егоизам умрлог и наследника скаменио од неостварености¹⁹.

Кроз такве примере видиш да живот претворен у чекање смрти²⁰ јесте пакао промашености. Замка је у томе што ниси достигао оно што желиш, па зато оно што мораш чекаш као успех. Трагедија је у томе што и то што желиш најчешће желиш, јер су те ка томе друге воље упутиле тако да и у најинтимнијим жељама увек има других који и даље кроз тебе желе. Опасност је када касно постанеш свестан тога па уместо да управљаш опет разбијеност тобом управља разграђујући све у још већу поробљавајућу разграђеност²¹.

У таквој ситуацији многи би, са пуно права, рекли: Покрет је живот, али је брзина смрт. Покрет се мери миром, брзина пак

---

¹⁹ 25. 10. 2015. Калимнос

²⁰ 11. 1. 2016. Живот претворен у чекање смрти је као реченица започета од средине. Једина разлика између њих је у томе што у животу не постоје три тачке да би завршиле или започеле незавршено или незапочето. Појаве се понекада људи који разбију живот других тако да они остају затворени и непознати, али живот од њиховог додира постаје отворен и трајно слободан од успешности. Успех (по сваку цену) у себи затвара човека и ограничава живот јер му смета други човек као човек, али му веома користи као алат који говори. Насупрот успеху, спасење од успешности захтева и друге људе јер без другог човека спасење је немогуће. Доста је!

²¹ 16. 1. 2016. Калимнос

метром који растеже време и криви простор сабијајући га. Покрет смирује стварајући, брзина развлачи створено до кидања и то кидањем назива стварањем. Покрет даје времену и простору да се преобразе кроз свог покретача, брзина жели да се ослободи времена и простора и њихова је негација јер је Покретач по њеној логици успорава и ограничава – брзина би све троје да превазиђе. Покрет је за мир и стварање, брзина је за смућеност и уништење²².

Међутим, ваља сачекати када мисли нагрну, баш као што је неопходно сачекати да се мећава смири да би се рашчистио снег. Прелеп је снег у својој хладној мирноћи којом прекрива и улепшава свет испод. Мећава га рађа и размешта, баш као и човек догађаје у свом животу, и када се мећава/човек смири снег се појави као сећање које улепшава, али и скрива све у себи и испод себе.

Двоструко је снег бео, као самртни покров и као венчаница, све зависи са које тачке га посматрамо.

Белином је сличан покрову јер све склања од трулежи испод себе – улепшава и допуњава собом оно што трулежност собом одузима човеку. Својом силом сведочи да о покојнику ваља увек све најлепше говорити, јер ма како био мртав човек не губи своју првобитну лепоту иако је смрт привремено квари. Сличан је венчаници, када својом белином и стрпљивошћу припрема, у себи сакривеном топлотом, нови живот.

Парадокс снега је велики и зато су његове ноћи пуног месеца са мразом и тишином предукус вечне тишине и смираја читаве творевине намучене пролазношћу. Знају такве ноћи да залуде и заробе човека у лутању између светова који се умножавају онолико колико се умножава жеља човека да стигне макар до једног од њих. Јављају се и нестају светови, а опет ништа се у том лутању не дешава и не креће, јер то је лутање без покрета, лутање загледианог у бескрај. Луталица је заборавио да крај његовог погледа, а тиме циљ и покрет ка њему нису ван већ у њему, тако да оно што жели то и види тачно онако и онолико далеко или близу како и колико то сам одреди. То је ход без пртине и стазе у снегу унутар човека који је преваром замењен спољашњим снегом. Међутим, шума, снег и сунце сведоче да се све преображава и напредује изнутра сведочећи да је сми-

²² 12. 11. 2015. Калимнос

сао зимске ноћи показивање тајне Витлејемске ноћи, док је зимски дан Васкрсење које само што није наступило²³.

Док се тако тумара по падини обраслој спомењем, тим окамењеним причама људског живота, добро је понекада се окренути и бацити поглед око тог времена заробљеног у простору. Око гробља је увек поље, а оно је предивна икона и сведочанство сарадње човекове ревности и Божије благодати. Гледајући од гробља ка њему кроз њега видиш да је, за човека, жељено не мање наметнуто од нежељеног само је разлика у имену – оба подједнако муче – којом се прекрива али и указује на смирену лепоту живота.

Смирена лепота је мирна као шетња међу гробовима у којима се скрива али се тешко открива јер иако свуда присутна веома ретко је видљиво показана. Њене пројаве и свудаприсутност не зависе од броја и количине, већ долазе од снаге у њој којом сведочи да зло ма колико било тешко јесте побеђено.

Наиме, она је најлакше видљива када гледамо без терета жељеног и нежељеног два човека на гробљу, једног у гробу – другог (за сада) поред гроба. Посматрајући тако оно што је истинито, а не оно што је за нас очекивано или неочекивано, схватићемо да смирена лепота расте из две срасле ране различитих људи. Она је ружа која се не описује, а још мање се објашњава или објављује сваком иако је сви осећају. Њеним мирисом се сладе само они који су своју рану поклопили истоветном раном другог. Неко чудно спајање, слично калемљењу али без калем гранке, јер истовремено обојица су и накалемљени и они који калеме. Такви људи се међусобно собом и у себи укореењују у раскорењеном, попут паука који својим нитима ушивају невидљиви ваздух. Смирена лепота у њима све покреће, иако су од различитих мајки рођени, рађа се кроз њих дарујући им братство јаче од свезе материце. Стално у покрету она ни у гробу не умире, јер и када једна половина од прожимајућих телом умре, на споменику лепота братске прожетости говори о себи и живи свој живот садашњи чекајући живот будући.

Нажалостива Лепота најчешће остаје сакривена испод пажљиво натрпаних важности свакодневних безначајности. Људи је могу видети само ако и сами имају тако нешто од човека у себи, па опет и ти ретки међу нама ћуте о њој.

Рекао би неко да то баш и није тако, јер се у њој види истина да у свакој лепоти лежи бол која је ствара. Оваква тврд-

---

²³ 19. 3. 2016. Калимнос

ња можда вреди за лепоту људи, али за лепоту човека не вреди у целости. Разлика је у томе што у случају ове лепоте она није производ бола већ напор који сведочи да је извор бола, смрт, побеђен и да она јесте предукус Потпуне Лепоте која за нас победи свет смрти. Страдање које у њој виде очи људи није страдање неизбежно и наметнуто већ страдање слободне жртве за другог без икакве жеље да се она наплати на ма који начин. Сам бол такве саможртвене љубави за другог је смирен без обзира на маску споља. Веома често се дешава правило да што је маска грубља то је љубав скривенија и дубља иза ње... И тако можемо у бескрај ићи из парадокса у парадокс, из антиномије у антиномију, али ни мало ближе или даље смиреној лепоти срца укорењеног у љубави која ни сама често није свесна те лепоте.

Стварно је такав побратим по рани већи брат од брата.²⁴

---

²⁴ 28. 3. 2016. Калимнос

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the shape of an eye, with the title text centered within the pupil area.

Баштина

Драгољуб Јекњић

НЕМАЊИЋИ У ЗЕТИ

Немања. Отачество и рођење. Немањићи у Зети. Вукан. Ђорђе. Стефан. Урош IV Душан. Зетска епископија и зетска архиепископија. Вратко. Милица.

Без двоумљења Владимир Ђоровић у *Историји Срба* (стр. 128) каже: „Немањина породица пореклом је из Зете.“ Он ту тврдњу поткрепљује овим ријечима: „У њој се често понављају имена предака, као што је то познат обичај у многим породицама све до данас, и ми по тим именима можемо правити извјесне закључке. Немањин први син носи име Вукан, син Вукана Немањића Ђорђе, Стефана Немањића Радослав, а то су све позната имена из зетске династије. Вукан је био Бодинов рођак и моћни жупан у Рашкој, можда је и непосредни предак Немањин.“

Многи историчари који су писали о Немањи кажу да се његов отац Завида, којег именује Немањин брат Мирослав, због династичких трвења и борби склонио у Зету гдје се 1114. г. у Рибници родио његов син Немања.

У једном српском летопису стоји: „Године 6647. (1139) назва се Немања господин Срба и царова 42 године.“

Много мастила је потрошено у расправама о Немањином поријеклу. И позвани и непозвани, и историчари и квазиисторичари, и зналци ствари и непознаваоци ствари, и раније и данас, оспоравају напријед наведене Ђоровићеве тврдње и упињу се да докажу да је Немањино поријекло рашко, па чак и херцеговачко, нипошто зетско. У тим доказивањима очигледно је да се историјске релације стављају иза политикантских, да се искривљују и тумаче изван историјских основа. У том смислу нужно је да се подсетимо Стефана Првовјенчаног, који се у

свим србијанским историјама наводи као први српски краљ, који за свога дједа, дакле Завиду, каже да је, због унутрашњих нереда у Рашкој, дошао „у мјесто рођења свога по имену Диоклитија“, гдје му се „у мјесту по имену Рибница родио син Немања“, који „поврати Диоклитију и Далмацију (јужно Приморје с Боком), отачаство и рођење своје, праву дедовину своју“.

Дакле, у Рибници, тј. Диоклитији, није рођен само Немања, него је ту рођен и његов отац Завида, син или унук рашког жупана, Бодиновог рођака и зетског великаша Вукана.

Осим Немање, Завида је имао и синове: Тихомира, Страцимира и Мирослава. Завида је у XII вијеку саградио манастир посвећен Св. Петру у данашњем Бијелом Пољу, каже архимандрит Нићифор Дућић (*Историја српске православне цркве*, Гацко, 2002).

Др Жељко Фајтрић у књизи *Света лоза Стефана Немање* (Шид, 1998) каже да је неки (подвукао Д. Ј.) Завида побјегао у Зету, јер је тамо имао „неких имања“, а то мјесто „познато је, то је Рибница код Подгорице, и ту се склонио за извесно време“.

Одакле „неком Завиди“ та имања? Зашто уопште оваква замућивања и замагљивања ствари, распредања, бесмислена, шта треба подразумевати под појмовима „отачаство“ и „дједовина“, зашто та надомишљања историјских датости, одакле та потреба да се унижава Зета, поготову што се из историјских извора, непатворених, једино релевантних, јасно види да није било *Зете не би било ни Немањића*.

Уосталом, баш у то вријеме побуне у Рашкој, довеле су до пропасти и пада и Рашке и Зете поново под Византију. Рашка властела, углавном зетског поријекла, створена у Зети, регрутована од зетске властеле, позвала је у помоћ против зетског краља Ђурђа, сина краљице Јаквинте, Грке, тј. византијске најамничке одреде, који су брзо дошли и покорили Зету, али и Рашку. Грци су ухватили Ђурђа захваљујући издаји, одвели га у Драч, из Драча у Константинопољ гдје умире у заточеништву. О томе лијепо каже поп Зећанин у свом животопису о дукљанским краљевима и св. Владимиру: „Тада су они који су се сматрали пријатељима и веома блиским краљу, и који су јели његов хљеб, подигли против њега своје потчињено људство, тако једни споља, а други изнутра предадоше тврђаву и краља војсковођи господину Алексију...“ (*Љетопис попа Дукљанина*, приредио Славко Мијушковић, Београд, 1988, стр. 145.)

Као проблем историографија не истиче само ова питања, него и нека друга, нпр. питање гдје је Немања рођен? Неки

тврде да то није могло бити у Рибници, јер тај град у то вријеме није постојао. Град су, веле, подигли Турци знатно касније. Археолошка истраживања, наводе они, показују да испод нема темеља никакве раније грађевине. Ако је уопште рођен у Зети, онда то није могло бити у мјесту званом Рибница, већ у области Рибница, како се тада звало читаво окружење. Владика Василије Петровић у *Историји Црне Горе* написао је да је Немања рођен у Спужу, који се, наравно, налазио у области Рибница.

Друго питање је још комплексније: је ли Немања ушао у Дукљу као ослободилац своје дједовине и свога отачаства од Византије, или је ушао као освајач?

Немања је, уз помоћ последњег захумског кнеза Михаила, узео Диоклитију (Далмацију) од Грка, „отчество и рождение свое, истовују дједину своју“, којом приликом је разорио грчке, а у ствари дукљанске, градове: Дањ, Сардоники, Дривост, Росат „рекамиј Скадар“, Свач, Љицињ (Улцињ), Бар, а Котор не само да није разорио, напротив – „утврдио га је и у њему начинио свој двор“, каже у својој *Историји Црне Горе* (Задар, 1856. г., стр. 19) Димитрије Милаковић.

Ђоровић, један од најеминентнијих српских историчара, у *Историји Срба*, коју је завршио 1940, каже да је Немања освојио Дукљу. Он мисли да је освојио од Византије. Али има и ова његова реченица: „Он је потпуно покорио Зету у целом њеном опсегу, заједно са Скадром, и читаво бокешко приморје“, гдје ријеч *покорио* није исто што и *освојио*.

Академик Сима Ћирковић, каже: „Дедина Немањиног оца, по свој прилици, није захватала Зету, а та област сигурно није ни била Немањина, мада се у њој родио, јер ни Немања ни његови синови не би рекли за њу да је освојена да је већ, као дедина, била претходно обновљена“. (Сима Ћирковић: *Где се налазила Србија од VII до XII века*, Београд, 1981) Нејасно је, међутим, шта Ћирковић овим хоће да каже!

Јованка Калић тврди: „Немања је започео да осваја Дукљу и приморске области“ и на тај начин је „потиснуо стару дукљанску династију“. (*Историја српског народа*, I, Београд, 1994).

Милош Благојевић, члан САНУ, супроставља се оваквим тврдњама сматрајући их покушајима да се разбије концепт националног, историјског и државног јединства српских земаља. Он Немањин упад у Зету сматра „унутрашњим питањем“, за њега је Немањин улазак у Зету враћање Зете у „првобитни положај“ (М. Благојевић: *Историја српске државности*, I, Београд, 2000) Када каже *враћање*, свакако мисли на враћање од Византије покорених словенских земаља, тј. Немањине „дедине

и отачаства“. Истина, овај историчар је прије десетак година тврдио оно што и претходно овдје поменути аутори да је Немања освајач Дукље. (М. Благојевић: *Србија у доба Немањића*, Београд, 1989).

Врло је интересантна чињеница да ово питање није ово-времено, ново, да се наметало и историчарима и историцима и прије више од 100 година. У то вријеме су и за основне школе уџбенике историје писали компетентни људи и на завидном и наставном и историјском нивоу. Тако се баш овим питањем баве аутори званичних уџбеника историје за III и IV разред основних школа. У тим уџбеницима из 1898. г. о Немањином походу на Зету се каже: „Да би Немања извршио своју мисију уједињења свијех српскијех земаља, спреми се, те почне освајати и остале области, међу којима бијаху Хум и Требиње. У Зети је тада владао Радослав Грдињић (Градихнин, Д. Ј.) Он је радији био признати над собом грчкога цара, него Немањићку власт. Немања удари на Зету, покори је и придружи својој држави са још много градова у приморју.“ (Др Живко М. Андријашевић: *Црна Гора и Стефан Немања – освајач или повратник на дедовину*, Montenegroina).

На Немању, да врши „притисак“ и на „диоклићанску“ цркву, жали се у писму сплитском канонику Гвалтерију барски надбискуп Гргур 1180. г. Овдје је врло занимљив квалификатив – „диоклићанска“ црква. Разлаз између западне и источне хришћанске цркве догодио се подавно, 1054. г., али надбискуп барски не каже да се притисак врши на римску него на „диоклићанску“ цркву. На основу тога можемо да размишљамо о томе да „диоклићанска“ црква, без обзира колико је под римским или константинопољским утицајем, још увијек је она стара, манихејска, „национална“ црква Краљевства Словена. „Притисак“ на самосталност „дукљанске“ цркве врши Рим, али и Немањићи за рачун цариградског хришћанства. Да ли ова жалба барског надбискупа Гргура може да значи да се он, у суштини, опире, јер каже „диоклићанску“, и папи и Немањићима, да је у овом изразу „диоклићанска“ садржана свијест о посебности оне цркве која је на сабору 879. г. призната као словенска и самосвојна? Она има свој језик – словенски, своје писмо – словенско и своје свјештенике – Словене. Мисли ли надбискуп Гргур да треба сузбијати само константинопољски утицај, који шири Сава Немањић, али и утицај цркве римске, када за цркву у Дукљи каже „диоклићанска“? Је ли он надбискуп старе „дукљанске“ или римске цркве? Како год било, овај квалификатив је важан, јер говори да је у схватању људи, и онда када су неки од њих над-

бискупи, присутна свијест о њиховој „диоклићанској“ цркви.

С мишљењима српских историчара да је Немања освајач Зете кореспондирају и мишљења црногорских аутора, нпр. Жарка Шћепановића (*Кратка историја Црне Горе*, Подгорица, 2002) и Миомира Дашића (*Политичке и друштвене прилике у областима данашње Црне Горе у другој половини XIV и првој половини XV вијека*, Подгорица, 1990). Међутим, најдаље је у том погледу отишао др Радослав Ротковић, који жестоко оптужује Немањиће за окупацију Зете и описује погроме које су над народом починили у неколико наврата у току своје 170 година дуге владавине. Он Немањиће види као зле владаре, који су нашкодили, колико другим народима, толико и српском народу, који не може да се ослободи лажне величине наслијеђене од Стефана Душана и његовог бесмисленог покушаја да влада другим народима.

Многа од ових и других тумачења и коментарисања имају политикантске, неисторијске предлошке, заснивају се на произвољностима, тадашњи односи и прилике посматрају се као да је ријеч о нашим савременим односима и приликама, историчари немају смисао о дистанци, по потреби избацују чињеницу да су у Зети рођени и Немањин отац и праотац итд. Теоријске вриједности употријебљене у овим текстовима су ограничене природе, заснивају се на документима, када их има, која су поправљана, преправљана, преписивана и писана под разним околностима, трпећи различите утицаје, повлађујући онима који ствари желе да прикажу другачије, да се нечији утицаји поткопају, други артикулишу и сл. Треба се само сјетити колико је ватиканских, млетачких и других списа кривотворено, патворено. Истина се о прошлим временима не може у потпуности сазнати, и све смо у том смислу безнадежнији што идемо дубље у прошлост. Неке, с друге стране, истине далеке прошлости нама се често чине као лажи и обрнуто. А што се тиче Немање и Зете, ствар је много једноставнија. Зета је поклон цариградског цара Немањи за подложност и покорност цариградском двору и цариградској цркви. Немањићи су дефинитивно рашчистили са католичанством и они улажу све напоре да и зетско католичанство, које се било знатно раширило чак и на нека брдска племена, да и припаднике словенске манихејске цркве укључе и приведу цариградском православљу, у чему су углавном и успјели, утолико безболније што је у Зети православља било више него што се у разним историјама и текстовима тврди. С друге стране, Немања се и са својима жестоко борио за првенство, збацио је с положаја жупана рођеног брата Тихомира, потукао је

његову (српску такође) војску код села Пантино на Косову, па откуда онда и помисао да се неће борити и са зетским владарима да признају његову власт!

Немања је био способан владар, он је, у суштини, поновио успјех зетских краљева Михаила и Бодина и објединио све словенске земље које су они били објединили. У томе су му помогли слаби зетски владари и упоран унутрашњи рад зетске властеле на разбијању властите државе.

Мада мудар владар, Немања није био политички визионар. Кад год су му се указивале прилике мијењао је стране којима је испољавао своју наклоност, па је тако с великим почастима сачекао у Нишу и пресрео њемачког цара Фридриха Барбаросу, вођу крсташа и љутог мрзитеља Византије. Немања је намах пристао уз овог моћног Германа, али и противника константинског православља и старе словенске цркве у цјелини, манихејства, понудио му сваки вид сарадње, па чак обећао и помоћ против Византије. То су учинили и Бугари, тадашњи Немањини савезници. Али, Фридрих тада није имао намјеру да ратује против Византије, напротив – имао је с њима склопљене уговоре о мирном проласку и снабдијевању, међутим, западни хроничари тврде да је Византија ометала пролазак Фридрихове војске, да су га византијски одреди нападали и ономогућавали му снабдијевање, што се јесте догађало само у случајевима када је крсташка војска насилно покушавала да уђе у градове, када је пљачкала и убијала становништво на територији Византије, када се није придржавала одређених коридора по којима јој је било дозвољено да иде ка свом циљу, тобоже заштити светих мјеста у Палестини, а, уистину, ради злата, светих реликвија и пљачке. Тада се њемачки цар сјетио да би му могли у овом његовом самовољном вршљању, а не достојанственом, мирном, бесконфликтном, проласку преко византијске територије, коју су западне земље већ тада због њеног богатства, имали у плану да нападну и покоре, помоћи Немањини одреди у јачини од око 20 хиљада људи. Немања је те одреде и послао да штите и буду од помоћи крсташима. Идући за Фридрихом до Тројанових врата, Немања је искористио прилику да се и он окористи новонасталом ситуацијом па је тада од Византије отео градове: Перник, Земун, Велбужд, Житомиск, Стоб и Скопље. Али, у Андријанопољу (14. фебруара) 1190. г. Грци и Фридрих изгладише односе, измирише се, убрзо потом Барбароса се удави на купању у ријечи Салеф (Каликадмос) у Малој Азији, његова се војска распрши, а византијски цар Исак Комнин окрену своје плаћеничке скитско-сарматско-словенске легије на Немању и

Бугаре. У јесен 1190. г. Немања је претрпио пораз од тих легија негдје на Морави, изгубио је много војске, видио је своју земљу опустошену и свој двор у Куршумлији, или околини, опљачкан и спаљен.

Овај пораз уздрмао је Немању, вјероватно је схватио почињену грешку у вези с њемачким царем, и управо је то, можда, био разлог што је 1195. г. оженио Стефана Јевдокијом, кћерком Алексија Анђела, исте године, послије 37 година свога жупанства (од 1166) сазвао сабор коме су присуствовали синови, властела, свјештеници, одржао говор и одрекао се пријестола у корист двојице старијих синова: Вукана и Стефана. Вукану је дао Зету, јер је Зета била краљевина, независна држава прије Рашке, доста сигурна и изграђена као државна творевина и организација, с изласком и важним градовима на мору, а Стефану рашки пријесто, несигуран, ровит, с осјећањем потребе да се искупи за своје последње владарске промашаје и заблуде и с надом да их Стефан неће чинити, да ће се ослањати на Зету и моћног јужног сусједа – Византију, чији је зет сада био.

У вези са Немањином владавином занимљиве су још двије ствари: прво, сви владари из те лозе испред свога имена стављали су и име свога заштитника архиђакона Стефана, ново-библијског мученика, праведног страдалника за Христову вјеру. И друго, ово име су преузели босански краљ Твртко, који се прогласио за насљедника рашког трона, и његови насљедници: Стефан Дабиша, Стефан Остоја итд.

О Вукановој владавини у Зети нема много историјских трагова. Нема свој двор. Писма која пише папи Инокентију не зна се одакле полазе. С натписа из 1197. г. на цркви посвећеној св. Луки у Котору, коју је 1195. г. подигао Маврло, син Андрије Казатранка, са својом женом Буоном, јасно је да је Вукан *rex Dioklie, Dalmacie, Tribunie atque Toplizze i Hvosna*, да је, дакле, преузео краљевску власт и дукљанску титулу. Истина је, пише и ово: „*sub tempore domini Nemanie, magni iupani, et filii sui Velcani, regi Diodie*“, из чега се види да је врховна власт ипак припадала рашком жупану (И. Слијепчевић: *Voda no Kotoru*, Котор, 1926).

Вукан је, дакле, преузео краљевску дукљанску титулу, али је, ипак, тражио од папе Инокентија 1199. г. потврду титуле, на исти начин као што је од једног од најмоћнијих папа у историји, Гргура VII, Михаило Војислављевић, који је већ био краљ, тражио инсигније, тј. потврду да га папа прихвата као краља. И у писму папи Вукан себе назива „*Diodie atque Dalmatice rex*“, како стоји и на црквеном натпису.

Папа је одговорио Вукану 1203. г. и послао му заставу, инсигнију. Инсигнија је, дакле, само потврда да папа задржава исти однос према новом краљу какав је био према Михаилу, Бодину и другим Војислављевићима.

Краљевску титулу, која, уосталом, није ни зависила од папе другачије до ли само формално, наслиједио је и Вуканов син Ђорђе (1208), а потом и други његов син Стефан. Константин Јиречек у *Историји Срба*, II (стр. 11) каже: „Ове секундогенитуре Мирослава, брата Немањина, у Захумљу и Вукана, сина Немањина, у Дукљи не беху дуга века. Потомци споредних линија изгубили су се брзо међу племством, носећи само обичан назив жупана: жупан Димитрије, син краља Вукана, жупан Деса, син краља Владислава...“ Али, Јиречек каже ово: „Пошто је секундогенитурa Вуканова, једнога од Немањиних синова, била уклоњена, Дукља (доцније Зета), у данашњој Црној Гори, била је, као и Велс, област наследника престола; често је и краљица удова имала своје удовичко седиште у дукљанском приморју.“ (*Историја Срба*, II, стр. 4)

Вуканова краљевска титула помиње се и у другим документима тога времена, и она, свакако, доприноси, као наследна титула дукљанских владара, очувању традиција ранијих дукљанских династија, а с друге стране, она је разлог да и рашки велики жупан Стефан тражи за себе и за Рашку краљевство, тј. титулу краља.

До рата између Вукана и Стефана највјероватније је дошло из више разлога, али један од битнијих сигурно није, мада се он доста често користи и наводи у историографији, у Вукановом незадовољству што није био велики жупан Рашке, него краљ Зете, већ због Стефановог искључивања Котора 1201. г. из Вуканове државе, измицање тога толико важног града из Вуканових руку. Стефан је за которскога кнеза промовисао Венецијанца Лаура Зана, који му је потврдио своју приврженост заклетвом њему и његовим синовима, односно грађанима Котора да ће „верно обављати дужност кнеза у том граду“.

Стефан је на овај начин насрнуо на Вуканову државу, пореметио је успостављени ред ствари, заклетву очеву, умањео је Вуканов углед у Зети, код приморских грађана, код Которана, ријечју – био је то не само низак и болан ударац рашког великог жупана старијем брату, краљу Зете, већ акт агресије – комадања дукљанског краљевства. Стефан, очигледно, уопште не схвата, он не разумије планове и намјере западних земаља, прије свега Венеције. То није схватао ни отац му, Немања, када је рушио дукљанске приморске градове и пристајао уз Фридриха.

Највјероватније то је и био разлог што се, преко својих писама и на друге начине, Вукан противи да Стефан добије од папе краљевску круну. У томе има подршку Мађара, али само до 1204. г. када је с њима раскинуо односе, који су потом Рашку подвели под мађарски утицај, а те године су крсташи окупирали Цариград, опљачкали га, силовали, починили стравичне злочине и прогласили *Латинско царство!*

Крсташки поход на Константинопољ, словенски – Цариград, (турски назив Истанбул је од времена Кемала Ататурка), директни је увод у пад Ромејског царства пред османском најездом (у то вријеме није постојао термин *турски* и *Турска*). То је највећи ударац који је европско *кришћанство* задало православлу! Тај удар је смишљено вјековима припреман, а све крсташке походе искључиво су организовале и опремале римске папе у сарадњи са тадашњим европским државама. Тако је и овај поход преузео да води папа Иноћентије III. Већ 1201. г. у Венецији су се, на папин позив, окупиле веће групе крсташа одакле је требало да се морским путем пребаце до Цариграда, али за превоз није било довољно новца. Млечани су истурили високу цијену превоза, али су се касније досјетили да би цијену превоза могли вишеструко скупље и пробитачније наплатити ако крсташи прво за њих заузму на источној јадранској обали византијски Задар. Тај млетачки план је прихваћен, крсташи су опсјели град, освојили га и потом темељито опљачкали и спалили. Одатле су одједрили у Цариград. Обманули су цара Исака II Ангела, који им је повјеровао, и ушли у град. Бесмислени су напори историчара који правдају оно што се Цариграду тада догодило – од почетка, уз знање папе, крсташи су знали да њихов задатак није ослобођење светих мјеста у Палестини, већ освајање Цариграда, прогонство ромејског цара и цариградског патријарха, уништење становништва на најбестијалније начине, тотално плачкање најбогатије свјетске престонице и успостављање система малих државица, грофовија и кнежевина, тј. свог *Латинског царства*. Ово јасно произлази из чињенице да се крсташима у Задру придружио *претендент* на владарски трон Ромејског царства. Тај претендент несумњиво је морао имати инсигније папе, као што их је имао онај Млечанин који је постављен умјесто њега..

Ромејски цареви су одавно знали да им папа, Венеција, Ђенова, Пиза и друге тадашње католичке европске државе свакако желе пропаст, и врло је, с обзиром на то, чудно да су допустили да им се *стручњаци* и *савјетници* из тих земаља деценијама прије овог похода у значајној мјери увлаче у економски систем

и преузимају многе значајне функције у том систему. Крсташи IV похода ишли су, дакле, на припремљен терен, они су, и још боље њихове вође, знали да су крсташки ратови ратови папске курије против константинопољског, антиохијског и јерусалимског хришћанства, они су, ти походи, за све хришћане од Јадрана источно и за сјевер Африке, који су то могли да прате и схватају, представљали ударе немилосрдније од арапских – били су то крвави и разочаравајући походи западног хришћанства против источног. До IV крсташког похода све је практично било приготовљено да се велика источна империја баца на кољена и доведе до руба уништења, што се најзад и догодило даљим радом ових истих сила на распарчавању и уништавању Источне империје.

Латинско царство се одржало до 1261. г. када је цар Михаило VIII Палеолог успио да поврати престоницу и обнови Ромејско царство, али без оне политичке, војне, економске моћи коју је имало као и без неких територија које су му прије овога похода припадале.

Пљачкање Цариграда можда је највећи пљачкашки подухват у историји. Запад се буквално обогатио. У европским градовима синило је константинопољско злато. Да би прикрили размјере пљачке и оправдали појаву у том периоду огромних количина злата у својим рукама, на католичком западу измислили су темпларе и пустили причу да су то благо они пронашли у Јерусалиму гдје су откопали ризнице краља Соломона. Соломон је, међутим, библијска личност, личност за коју историја не зна, која, дакле, највјероватније није ни постојала, као ни његово злато. Одмах послѣ пљачке широм католичке Европе отварају се банке, трговина цвјета, Европљани уводе економске односе и изграђују економски систем какав су видјели да је био у Византији, који и данас, у суштини, траје. Највећу корист су получили Венеција, Ђенова и Пиза, посебно Млетачка Република која је окупирала Крф и Крит и запосјела сва трговачка и новчана представништва у многим византијским градовима и лукама, као и на Пелопонезу.

Европски запад је за Цариград и Дукљу/Зету, прије свега Венеција, био гори од Турака, који су, касније, када су освојили Константинопољ, градили џамије с препознатљивим кубетима и другим елементима цариградских цркава. Ромејска културна достигнућа од тада, убиједивши себе да су њихова, баштине и Запад и отоманска империја, а Русија – цариградског Христа!

Рат између браће Вукана и Стефана (1202–1203), пустошења крсташа и Мађара, која су била немилосрдна, истреб-

љујућа, довели су Рашку до ивице пропасти и опстанка. Српски монаси и биографи Доментијан и Теодосије описују патње и невоље с којима су се суочили становници обје покрајине, и Рашке и Зете. Док је рат трајао њиве нијесу оране и засијаване, стока је разграбљена и затрпа, наступиле су гладне године, људи су се, чак и из Мораче, у очају, тражећи начине да преживе, селили на разне стране, највише у Котор и Дубровник и њихову околину. По запуштеним и похараним кућама, двориштима, путевима и распућима лежали су лешеве које су живи морали сахрањивати у заједничке гробнице, „у рупе за жито“, записали су Доментијан и Теодосије.

Стефан је, међутим, још 1202. г. молио папу Инокентија да му да краљевску круну, али је тек женидбом с унуком познатог дужда Дандола 1217. г. добио титулу од папе Хонорија III. Он у ту титулу укључује и титулу дукљанског краља и последије крунисања у Расу има наслов: краљ „свих рашких земаља и Диоклитије и Далмације и Травуније и Захумља“. Више се не инсистира да је Немањина дједовина и очевина Србија, већ се истиче Немањино, и уопште немањићко, дукљанско поријекло. Сви каснији родослови, као и сам Стефан, али и биографи Доментијан и Теодосије, то потврђују.

То, наравно, не значи да Рашка није Немањина дједовина и његово отачаство, то значи да је земља његовог поријекла, не само по његовом рођењу, већ и по рођењу његових претходника, Дукља, приморска земља. Отуда Стефан црпи разлоге, које је папи Инокентију III понудио епископ Методије, којег је у Рим послао најмлађи брат Сава, који дају легитимитет Стефану да у своју рашку краљевску титулу угради и дукљанску, и друге које нијесу никада ни постојале.

С друге стране, чињеница да је Рашка добила *своју* краљевску круну сасвим је логична ствар. То нема никакве везе с тим да ли је Михаило Војислављевић био Србин или не. Ријеч је о двије државне структуре, ријеч је о томе да Немањићи не иду за тим да пониште ранију дукљанску и зетску самосталност, државотворност, државност, да дукљанско краљевство сматрају једном, а рашко другом државно-територијалном јединицом. У том смислу Зета није ни освојена нити окупирана од Немањића, она је за читаво вријеме њихове владавине, у суштини, ма како се све то покушавало замути, негирати, и обесмишљавати остала самостална, аутономна краљевина.

Врло је срамна улога Млечана у тим временима, који су подржали крсташке злочине у Цариграду, учествовали у крунисању грофа фландријског за цара Латинског царства, а за

латинског патријарха у Светој Софији инаугурисали свога земљака Тома Морозинија. О чему онда говоре они историчари који правдају Млетке у свим историјским збивањима на Балкану! Успостављање латинске цркве усред Цариграда, у средишту православља, за њих је готово радосна вијест! Немањићи су зли и опаки, а Млечани и римске папе ослободиоци и душебрижници!

Сасвим сигурно, Вукан је правио становите грешке, нпр. савез са угарским принцом Андријом, или његова молба папи да пошаље у Зету два изасланика који би радили на учвршћавању католичке вјере. Неки историчари, међутим, тврде да је Вуканова Зета била скроз окренута западу и католичанству. Да је то тачно зашто би се Вукан обраћао, ако и то није фалсификовани докуменат, папи и тражио изасланике? Православље се у Зети није јавило тек 1203. г. него много раније, још са првим дукљанским владарима. То се јасно види из низа, нефалсификованих, историјских докумената, па чак и из оних кривотворених, а било би још видљивије да бенедиктински поп из Бара није преправљао спис дукљанског попа – правог аутора љетописа. У Бару је био центар католичке пропаганде, држани су синоди, као онај 1199, како да се Зета што темељитије покатоличи, да се манихејски и православни дух и обред, који су се преплитали, искоријене.

Но било како било, папа је послао изасланике, али их је препоручивао истовремено и Стефану, јер, тобож, није хтио да мимо њега фаворизује Вукана!

Својим грешкама Вукан је од краља Дукље доспио, најзад, до вазала угарског краља Емерика, као и Кулин у Босни. Није важно што је то вазалство трајало само неколико година, до 1204., чињеница је да је то урадио непотребно и бесмислено, готово редовно ослањајући се на – непријатеље. Најзад се измирио с братом, који је 1205. или 1206. г. уз помоћ бугарског цара Калојана повратио свој рашки престо. Браћу је коначно измирио 1208. г. архипастир Сава.

Послије тога датума (19. фебруара) Вукан се више не спомиње. Највјероватније је те године и умро (сахрањен је у Студеници), а то се закључује по томе што се најстарији његов син Ђорђе 3. јула 1208. г. као краљ Дукље заклео на вјерност млетачком дужду!

Многи српски историчари и историци измислили су и написали читав низ историјски неутемељених текстова о Вукану и његовим насљедницима. Тако се у српској историографији формирало једно негативно мишљење о овој дукљан-

ској лози Немањића. То је рађено смишљено и у духу сталне потребе да се дукљанска, тј. зетска држава и њени владоци држе у потчињеном, нижем положају у односу на Рашку и Србију. Није случајно што Стефан, млађи Вуканов брат, овога никада није поменуо и није случајно што Константин Филозоф у родослов Немањића није унио Вуканове синове Стефана и Ђорђа.

Димитрије Милаковић у *Историји Црне Горе* (стр. 21), цитирајући „српског љетописца“ (*Гласник Друштва српске словесности*, св. V, стр. 48), каже да од Вукана „по женској крви произашли су владатељи обје Зете, који су се звали Бајоши (Балшићи), а од њих су по танкој крви изашли Чарнојевићи“.

За Вукана се превише тврдило да је био папска придворица и загриженик за католичанство, међутим, за њега нико није писао католичке књиге, али јесте једно јеванђеље – *Вуканово јеванђеље*, око 1201/1202. г., које се данас чува у Руској националној библиотеци у Петровграду (Ф н I 82 ЗИН I 7). Написао га је монах Симеон, који је, можда, и оставио онај интересантни запис, за који се, иначе, тврди да је „запис непознатог монаха“. Јеванђеље има 189 листова на малој четвртини. У запису се каже:

„Пошто сам ја гријешни, овако одлучио, удостојих се да живим у пећини, крај града Раса, и преписах ову књигу своме господину, великом жупану... о неисказане Богу и божанствене тајне... самодержавној властели, о томе што ћу рећи о њима, ужасавам се умом и ријечју, но ипак се дрзнух да се сјетим њихове величине и душевних подвига које је подарио небески цар таквој властели, пошто је Владика... Господ наш Исус Христос, по неизмјерној његовој милости, и по извољењу пресвете Госпође Богородице, предао Христос часни вијенац великом жупану Вуку, који је владао својом Српском земљом и Зетским крајевима, и приморским градовима... и Нишавским предјелима, племенитога рода и велеславному великом жупану Вуку, сину самодержавнога господина своје области, Стефана Немање.“

За Вукановога сина Ђорђа знамо да је прво био краљ Дукље, да се 1242. г. помиње као *princeps Diodie* у Улцињу (Јиречек: *Историја*, I, стр. 165.) до 1248. г. Ова чињеница документује да рашка краљевска титула није оспорovala дукљанску. И Стефан, Ђорђев брат, назива се у неким документима такође дукљанским краљем и великим кнезом, али последице његове смрти, његов наследник, трећи Вуканов син Димитрије (касније монах Давид), има титулу жупан, а његов унук Вратко,

који је забиљежен и као један од војсковођа цара Стефана Душана, носио је титулу кнез до 1360. г. Јиречек у *Историји Срба* (књ. II, стр. 59) каже да од Вукана потичу војвода Младен – родоначелник Бранковића, и војсковођа Вратко.

За вријеме Вукановог наслједника Ђорђа 1241. г. у Зету су продрли Татари. Срушили су Свач, Котор и Дриваст. За све вријеме његове владавине Млечани раде да му одузму приморске градове, али о том периоду постоји мноштво лажних млетачких докумената из којих се не могу тумачити догађаји на релевантан историјски начин. Они замућују ствари, уносе забуне као нпр. у то да ли је Ђорђе краљ Дукље или не, а све је то рађено смишљено у интересу католицизма и потпуног млетачког господарства над овим територијама, што ће се, уз стално потицање нестабилности на унутрашњем међусловенском и међуплеменском плану, на овим просторима, протезати до најновијих времена.

Ни о Стефану Вукановом не зна се превише. Не знају се ни тачне године када је постао велики кнез и краљ Зете под врховном влашћу рашких краљева, ни датум његове смрти. Сима Ђирковић тврди у тексту *Црна Гора од досељавања Словена до пада под Турке* (прилог у зборнику *Црна Гора*, Београд, 1976, стр. 136) да у његово вријеме „нестају потомци Вуканови као намјесници Зете“.

Оно што је, међутим, непобитна чињеница и велико Стефаново дјело, јесте његова задужбина – *манастир Морача*.

Већ смо видјели да Дукља никада није била без храмова. Прво су били храмови скитско-сарматско-словенски, потом римски пагански храмови, послвије појаве хришћанства ничу црквице и цркве словенско манихејства, бенедиктинци праве храмове и манастире, углавном по приморју.

Писало се словенским, латинским и грчким писмом. Постојали су скрипторији (преписивачки центри), који су имали старе манускрипте и бавили се црквеном и књижевном продукцијом за себе и потребе других библиотека. (Др Иван Броз: *Црквице из хрватске књижевности*, св. II, прво доба, *Црквена умјетност*, Загреб, 1888, стр. 86; Иван Остојић: *Бенедиктинци у Хрватској*, св. I, Сплит, 1963, стр. 48) О употреби словенског и грчког писма могао би, да није уништен, али нешто мало је и преостало, да свједочи читав корпус романа, приповијести, превода, исписа, историја, хроника, најразличитијих докумената и других списа, а ту је и помињани оловни печат архонта Петра.

У IX вијеку Словени почињу да усвајају ћирило-методијевску писменост. Прво глагољицу као усавршено старо

словенско-сарматско-скитско рунско писмо, коме су претходиле у ахајско вријеме неке друге форме: код сјеверних и источних Словена црте и ризе, а код словенских племена на Илирику можда једна форма феничког писма, коју су на Илирик донијела око 1100. г. п. н. е. Диоклова скитско-словенска племена из Кападокије, Сирије и Арменије Новим (можда само обновљеним!) писмом Константин (у калуђерству Ћирило) пише своје преводе црквених књига на словенски језик на ужас сљедбеника папске курије, који су у то вријеме развијали велику и огорчену пропаганду на превођењу у католицизам и на унијатство Јужних Словена и истребљењу Словена манихејаца у Босни и Далмацији у коју сврху су ангажоване војне снаге мађарских властодржаца и клер из Хрватске. У Зенти, како је у позном XI в. помињана Дукља, убрзо је глагољицу замијенила ћирилица као писмо на које се преводе стари грчки црквени рукописи (Душан Ј. Мартиновић: *160 година Државне библиотеке Црне Горе*, Подгорица, 2002).

Прву константинопољску православну Зетску епископију основао је архиепископ Сава 1220. г. на Дрепи у Подгорици, која тада, наравно, није постојала – Подгорицу ће 1405. г. Основати Турци (Ст. Новаковић: *Годишњица Николе Чупића*, I, Београд, 1877). Ту је раније постојала словенска манихејска црква посвећена архангелу Михаилу. Дрепа је, иначе, словенска ријеч која означава густ честар.

Први зетски епископ био је Иларион, оснивач Врањинског манастира, који су Немањићи посебно цијенили, помагали и одржавали

За вријеме Вуканових синова Ђорђа и Стефана Зета је функционисала као аутономна држава у саставу рашког краљевства, апсолутно неометана од рашких краљева Радослава (1227–1234) и Владислава (1234–1243) за кога се каже да је „насилно доведен на зетски трон“, што је, вјероватно, нечија калкулација, јер је познато да су рашки принчеви долазили у Зету само онда ако је требало да преузму рашки престо. То је био случај и са Душаном, који је био велики жупан Рашке, потом краљ Зете, а тек онда краљ Рашке и цар Срба, Бугара, Грка итд. Немањићи у Зети нијесу наметали никакве посебне обавезе, напротив – „Немањићи су сматрали Зету својом личном наследном својином – дједовином, укључујући у њу и Црмницу“ (Павел А. Ровински: *Историја Црне Горе*, II, Цетиње, стр. 43).

Наравно, краљеви рашког престола често су боравили у Зети, а баш у Морачи, у Морачком манастиру, краљ Милутин је

1293. г. потписао повељу којом се Котору потврђују старе повластице у немањићкој Србији. У Манастиру су и касније, све до распада Душановог царства, потписивана државна акта, посебно трговачки уговори, повеље и др. (Ј. Јовановић: *Историја Црне Горе*, стр. 21).

За све вријеме Немањића знало се гдје су границе између Зете и Расције. Да је ово историјски тачно потврђује хрисовуља цара Душана од 20. септембра 1351. г. о царинским трансакцијама са Дубровчанима: „Да им да кто буде цариник у Светому Срги кумер'к'соли дубровачки за три годишта по е. (5) с'т' (500) пер(пера) всако годиште бенет'ч'ких' и јеште кто буде цариник зетски да им да за три годишта по в. (2) тисуки пер(пера) бенет'ч'ких' всако годиште...“ (Стојан Новаковић: 1870, стр. 286).

Из групе рашких краљева треба истаћи Уроша I, Милутина, Стефана Дечанског и Стефана Уроша IV Душана. Урош I је оснажио рашку државу, склопио значајне савезе и уговоре, Милутин је отворио богате руднике и могао је да унајмљује стране војске, за његово вријеме Рашка је била најмоћнија држава на Балкану, али Урош IV Душан (рођен 1312. г.), захваљујући низу околности и својим личним способностима, свом таленту војсковође, увео је снажну централизовану власт и донио 1349. г. на државном сабору у Скопљу *Законик* заснован на старим законима који фаворизују повлашћене класе, феудалну властелу и прописују жестоке казне за побуњене феудалце: смрт и подјелу феуда. Обични људи, себри, предвиђено је Закоником да кулече на посједима својих господара по три дана у недјељи, а касније (од средине XIV в.) по четири дана. Плаћали су порез држави и цркви. Сељаци без земље (отроци) често су као робови продавани у Млетке, али и у неким приморским градовима на балканској јадранској обали. Законик није сачуван у оригиналу. Сачувани су само преписи, од којих се струшки и признски из XIV и XV в. сматрају најближим оригиналу.

Такорећи, само што је, удавивши оца, Стефана Дечанског, последије битке на Велбужду (1330. г), у којој је, предводећи зетску војску, потукао бугарског цара Михаила, који је у тој бици и погинуо, ступио на престо (1331. г), Душан је морао да гуши једну побуну баш у Зети (1332. г), а 1350. г. напао је Босну због Хума који је од његовог оца била отела Босна. Тада се заносио да заузме Цариград па је, у том смислу, исте 1350. г. тражио од Венеције да га у томе подржи бродовима, што су Млечани одбили.

Од папе је Душан тражио да га именује за „капетана хришћанства“ и да курија стане уз њега чврсто како би се успешно супроставио Турцима, који су опасно надирали с истока пошто су били позвани од византијског цара Јована VI Кантакузина да му помогну у борби за власт.

Врло је занимљива чињеница да Душан од Млечана тражи помоћ да би заузео Цариград, а од папе помоћ у циљу заустављања турског надирања са истока. Међутим, ту нема противурјечности, у историјском смислу је све јасно: Душан је, с једне стране, суочен с турским надирањем, а, с друге стране, оправданим страхом да ће Турци озбиљно угрозири хришћанство, јер им никакав отпор не пружа ромејски константинопољски цар Јован VI Кантакузин, него их, напротив, позива да му помогну у борби за преузимање власти. Душан схвата да је прави излаз и прави начин да се Турци одврате – преузимање Цариграда, који би, умјесто да тражи помоћ од Турака и позива их да пређу из Мале Азије у Европу, постао, када би био у његовим рукама, центар сигурне одбране хришћанства и европског континента.

Цар Душан је био уман владар, владар територија на раскршћу, владар који је био свјестан свих опасности на које је морао да рачуна. За његову државу те опасности су биле: Мађари са сјевера, Византија, турски продори преко Босфора, али и папска курија, која је само имала у виду своје интересе, а један од њених примарних интереса био је покрштавање Словена. Од почетка Јужни Словени су у том смислу били под сталном пресијом католизмом острашћене римске курије. Једну од најтежих битака Душан је водио управо против Рима. По свим земљама под његовом влашћу као уходе тумарали су папски емисари и позивали православне на католичење. Душан је том проблему покушао да се супростави и законски. Тај процес покрштавања у његовом *Законику* је назван „јерес латинска“. У члану 6 *Законика* се каже: „И за јерес латинскују, што су се обратили християни ва азимство да се возврате на християнство. Ако ли се кто обрете пречув и не возвратив се ва християнство, да се каже како пише у законику светих оцац“.

Ово говори да је цар Душан био свјестан свих опасности, посебно оне која је долазила са католичког римског запада. Он је одлично био информисан, што и чланови *Законика*, који су међу првима, свједоче, о ономе шта предузима католичка црква на челу са папом док је тражио од ње помоћ и „капетанство“ над хришћанима. Зна да католички Запад на све начине атакује на православље, прије свега на византијско монашко свештен-

ство. Оно је баш због тих острвљеничких напада католичког Запада при свршетку XIII и током XIV в., упадало у све теже унутрашње тешкоће и, одричићи се и *студитског типика*, што значи одбацујући нападну и врло вјешту западњачку схоластику, којој је била изложена и Московија, па и Душанове земље, посебно Зета и Приморје, све више се окретало једном новом мистичном покрету насталом у окриљу Источне цркве – *хесихасми*. То је био покрет који је тврдио да човјек може остварити непосредан лични контакт с Богом, и просвјетљење, тј. додир с *енергијом*, а не суштином божанског, путем постизања унутрашњег спокоја, који се остварује аскетском дисциплином тијела и „немих молитви духа“ (Билингтон: *Икона и секира*, стр. 73), што је Источна црква прихватила и потврдила 1351. г.

Врло су занимљиви детаљи Мавра Орбина, дубровачког свештеника, једног од првих бораца за словенско јединство, о Душану, које налазимо у његовом „изванредном делу“ *Il regio degli Slavi (Краљевство Словена)*, „првој свеобухватној историји словенских народа која је икад написана“, каже Билингтон (*Икона и секира*, стр. 218), које је на руски језик превео савременик Петра Великог Феофан Прокопович. Прво о томе како је дошао на рашки престо. Послије побједе над бугарским царем Михаилом, коју је на Велбужду извојевао Душан својом жестином и храброшћу, његов отац, краљ Стефан Дечански, каже Орбин, „из велике љубави коју је осјећао према своме сину, колико због горе поменуте победе, толико и што му је у свему био веома послушан и надасве га поштовао, даде му у власт обе Зете с градовима и тврђавама које су биле у њима“, али Душан, наговорен од лоших савјетника, можда би *боље* било казати злих, које је водио са собом, Каравида Фратнута и Ђурђа Илијића, би наговорен и убрзо, скупивши велику војску, а и да се тако обезбиједи од свога брата Синише, кога је његов отац имао с другом женом, пође на Рашку, а то бјеше „хиљаду три стотине и тридесет прве године“, да узме живот своме оцу, који, прије него га удавише „усред ноћи“ у тврђави званој Звечан, „прокле сина и његове потомке“, али се ово проклетство „није испунило на сину“, већ је „пало на његова унука Уроша, који је изгубио краљевство“.

Орбин о Душану пише да је био „прекрасног изгледа и телесно врло лепо грађен“, „имао је широка рамена, снажне руке, изразита бедра, трбух увучен, јаке ноге, а стас висок, правилан и мужеван.“ Волио је да иде у лов, био је побожан, није био среброљубац, држао је у свом дому и краљевству строги ред, ослањао се на добре и ваљане људе, обдаривао је оне који су се

„истицали и побеђивали“. Због своје душевности и назван је Душан, каже Орбин. Турцима у његово вријеме није падало на памет да дођу на његове границе. Шта више – многи су прелазили на његову страну и примали хришћанство, као неки Мелек о коме пише Никифор Грегора у VII књизи своје историје. Тај Мелек је прешао Стефану Душану са хиљаду својих коњаника и пет стотина пјешака, сви су примили хришћанство, Душан их је „настанио у Зети код Дања“.

Душан је, по Орбину, кад је почео владати имао око 20 година, у ствари имао је 18. година. Његова мајка је била Бугарка, сестра краља Светослава. „Упркос томе што је у младости изгледао тупоглав, и недовољно способан за управљање, слушајући ипак старе и мудре великаше, које није пуштао од себе, постао је врло mudar владар и управљао је краљевством веома разборито. Стога су му били веома послушни његови великаши. И он је њих поштовао, али ипак ниједног од њих није држао дуго времена на управи покрајина у које их је постављао, већ их је често премештао с једног места на друго.“

Орбин је као свједок најближи Душану и његовом времену и зато његовим ријечима треба вјеровати, утолико прије што је, мада бенедиктински свјештеник, био истински Словен, његово *Краљевство Словена* је најбоља могућа артикулација словенства, па га је, баш због тога, недуго последије објављивања у Италији на италијанском језику, папска курија и ставила на индекс забрањених књига.

Душан године 1346. „постави се за цара“, забиљежено је у једном љетопису. Душановом крунисању у Скопљу претходило је врло брзо територијално ширење, низ војничких успјеха у борбама против Бугарске и Ромејског царства (Византије). „Брзо и смело, Душан је“, пише Билингтон (*Икона и секира*, стр. 79), „узео титуле Цара, Самодршца и Императора Римљана; прогласио се наследником Константина и Јусатинијана, и сазвао сабор да успостави посебну српску патријаршију. Укратко, покушавао је да старо Византијско царство замени новим, словенско-грчким“. Устоличењем на царски престо присуствовали су, осим патријарха, епископа, којега је сам поставио, опата, свјештеника и црноризаца из свеколиког му царства, све властеле и сви великаши и три дубровачка поклисара: Ђурђе Геталдић, Марин Бунић и Стјепан Гучетић.

Као Душан, каснији руски цареви такође су се ослањали на снагу и моћ манастира. Душан је имао подршку Свете Горе, али и других манастира које је обасипао новцем и поклонима.

И у ранијим временима, као и данас (Радослав Ротковић,

нпр.) било је оних који нијесу одобравали Душаново проглашење за цара. Сматрали су тај чин његовом непотребном грешком. Од најстаријих споменимо Константина Филозофа, биографа деспота Стефана Лазаревића, који је сматрао да је Душан „преступио“ вољу отаца својих самовласно се прогласивши за цара.

Окружен ученим људима тога доба, Душан се испољио и као први значајни српски законодавац. *Закон благовјернога цара Стефана* донесен је на сабору у Скопљу у години 6857 (1349. г.), *индикта 2. на празник Вазнесења Господња, мјесеца маја 21. дан*. Имао је 135 параграфа. Допуњен је на сабору у Серу године 6882 (1354), *индикта 7. члановима од броја 136 до 201*. Параграфима овога Закона обухваћене су све сфере примјерене тадашњим цивилизацијским достигнућима и схватањима: хришћанство, женидба, свадба, духовне дужности, латинска јерес, питања игуманства и калуђерства, врачева и врачара који тијела људска спаљују, о храни убозима, о исхрани коња, о хрисовуљима, о проблемима насиља над баштинама, о робовима, о псовкама, о невјери, о злоби, о међама и земљи, о котлу, о милосним писмима, о препознавању лица, о бради властеоској, о палитељима гумна, о отровима, о трговцима, лоповима и разбојницима, о судијама и златарима, о неовлаштеним позивима, о жиру, о бјекству меропха и тд. Овј Закон доносим, каже цар Душан, „да се не би умножила у области царства нашега нека злоба, зло домишљање и лукава мржња, него да сви поживимо у пуној таштини и мирноме животу и у животу православне вјере са свима људима царства нашега, малима и великима, и да постигнемо царство небеско у ономе будућем вијеку. Амин.“

Исте године када се прогласио за цара Душан је Зетску епископију уздигао на ранг митрополије и архиепископије. Одлука о зетским митрополитима донесена је на сабору у Пећи гдје су и хиротонисани први зетски митрополити.

Можда се може рећи да је Душан Немања у суштини био на прагу велике обнове Словенског краљевства из времена великих ромејских царева Константина, Јулијана, Теодосија и др. Његово Рашко краљевство „је умногоме представљало генералну пробу обрасца владавине који ће настати у Московiji“, каже Џ. Билингтон (цит. дјело, стр. 79).

Од Вукана и Стефана Немање (половина XII в.) до смрти цара Душана (1355. г.) Зета је имала равноправан статус. Она је сматрана, уз све остало, као саставни дио једне државе и једног народа. У Зети су, како је речено, Немањићи из Рашке слали

своје најстарије синове који су се враћали у Рашку као наслеђеници пријестола. Зетски феудалци учествовали су у свим државним стварима равноправно, а често су имали и одлучујућу улогу у томе ко ће доћи на рашки трон. Познато је да су и свесрдно војнички помагали своје намјеснике из Рашке. На примјер, као намјесник у Зети Драгутин је организовао завјеру против оца Уроша, Стеван Дечански такође, а то је урадио и Душан – као намјесник у Зети, краљ Зете, свргао је оца Стефана Дечанског.

Немањићи, потом Балшићи и Црнојевићи, осујетили су план папског Рима о унијаћењу и покатоличавању Зете и Брда, а владике од Вавиле до Петра I и Петра II били су одлучна препрека, у почетку турске владавине врло интезивног, исламизирања. Посебно треба истаћи улогу архипастира Саве у учвршћавању православља код Срба и зетских племена у вријеме великог притиска папске курије крајем XII и првих деценија XIII в. Сви они су заслужни што је православље утемељено као државна религија, и што, упркос испољеном непријатељству, католичанство, боље рећи *дукљанско католичанство*, није прогоњено, напротив – Барска надбискупија је за ово вријеме добијала од владара Немањића разне повластице, новац и друге поклоне, и њена улога у држави није била без утицаја. Словенско манихејство је пребивало у словенском перавослављу, а, донекле, и у католицизму код Словена, посебно, у значајној мјери, у глагољашким истарским крајевима и Далмацији, и то све до превласти клерикализма крајем XIX и почетком XX в.

Водило се рачуна и о привредном животу и напретку Зете. Прве значајне помаке у том смислу иницирао је краљ Урош I. Оспособио је чак пет солана, Саси су доведени да копају руде, у Брскову је кован новац, направљен је пут од зетског приморја и источно од Румије преко Медуна до Рашке и Србије, размјенјивана су добра, а све је то одиста положај Зете стављало у равноправан са Србијом (полако се од XII в. губи назив Рашка).

Има, међутим, историчара који тврде супротно. Навешћемо само текст Ивана Божића *О положају Зете у држави Немањића* (Историјски гласник, бр. 1–2, Београд, 1950), који дотадашњим превлађујућим мишљењима историчара, сучељава своје схватање да Зета није имала „никакав посебан положај у оквиру постојећих феудалних односа“ у држави Немањића, а до таквих закључака овај аутор и други не долазе на основу докумената, већ теоретисањем о томе шта су у прво вријеме значили појмови дједовина и отчество за Немањиће, што, у суштини, не носи никакве озбиљније разлоге за оцјену некаквог посебног

положаја у односима Рашке и Зете, јер, напосто, на дјелу је био *однос равноправности*, а не некакве *феудалне посебности*.

Душанова смрт је пореметила све, и промијенила. За мање од десет година велико и моћно царство било је распарчано и раздијелено, осуђено на пропаст. „Кукавни цар Урош“, каже Орбин, „није слушао савјете мудрих људи, допустио је великашима Рашке да постану већи него што су били“, а у томе су се истицали „деспот Вукашин и његов брат Угљеша, и Војислав, син Војнов. Они показаше велику охолост, а за то је био крив Урош који Вукашина, умјесто да баца у тамницу, прогласи за – краља додавши му и покрајине које му нијесу припадале“.

Убрзо је у земљи настао велики неред, „свако од властеле поче настојати и трудити се да се дочепа већих положаја и предузимати све како се не би покорио себи равнима“, пише Орбин. Међу овим и оваквим великашима, био је, и то међу првима, и кнез Лазар, али и Дејановићи и Никола Алтомановић, а видјевши шта се ради и идући стопама ових, и „Балшини синови, Страцимир, Ђурађ и Балша, зетска властела, али сиромашна“, који „заузеше обе Зете“.

Урош се потуцао од немила до недрага, боравио је, каже Орбин, „неко време код краља Вукашина, који му је био доделио једну малу област за издржавање“. Боравио је, као потукач, и код кнеза Лазара, али је и овај према њему поступао рђаво због чега се вратио опет код Вукашина, међутим, „видећи да с њим поступа као пре, одлучи да побегне у Дубровник“, но када о томе његовом науму обавијестише Вукашина, он га „удари буздованом по глави, тако да на месту оста мртв“. Вукашин уби цара Уроша, замота га „у један ћилим“ и „даде покопати у Шаренику у области Скопља“ (Орбин, цит. дјело).

Милаковић (*Историја Црне Горе*) описује Урошев крај нешто другачије. И он каже да се Урош потуца ои, када му је то додијало, ријешити да побјегне у Дубровник, „но то дочује Вукашин, па изведе га у лов и на пољу Косову убије га 1367. г. 2 дек. И тако се у својој 29-ој години сконча цар Урош, посљедњи од славног племена Неманића, које је у Србији два пуна вијека снажно владало“.

Међутим, оваква приповиједања о смрти цара Уроша не одговарају историјским чињеницама. Урош је умро 1371. г. када су у Маричкој бици против Турака погинули Вукашин и Угљеша Мрњавчевићи.

Немањићи су представљени на првој историјској слици ове лозе у Грачаници, задужбини краља Милутина. Портрети су урађени у четири реда. У доњем дијелу у средини фреске осли-

кан је родоначелник лозе Стефан Немања у пурпурном владарском одијелу са ореолом (ауреолом). Десно од њега је Вукан у тамноплавој хламиди и туники црвене боје. Нема ауреол, али има вијенац у облику узаног металног обрућа, украшен луком, који од средине чела прелази преко тјемења. Лијево од Немање је Св. Сава, чији је лик садистички изгребан и ољуштен, види се само ореол. Ореол има и Немањин син Стефан Првовјенчани. Једино га, дакле, од Немањиних синова нема Вукан. Наравно ореол нема ни Вуканов син Стефан, фрескописан лијево од архиепископа Саве II. Наиме, Светозар Радојчић (*Портрети српских владара у средњем веку*, Скопље, 1934. г) каже за тај лик, у хаљини црвене боје, који представља „једног млађег Немањића“, да се претпоставља да је лик ктитора морачког манастира Стефана.

На великој фресци у Дечанима на којој је приказано стабло Немањића, по Јиречеку, католику и бугарофилу, Стефан Првовјенчани портретисан је у краљевском одијелу, цар Душан у царској одори с пуном брадом иако је задавио оца, док су Вукан и његов син Стефан ситне фигуре у ограниченом простору.

Од лозе Немањића, потомака Вуканових, као посљедњи кнез помиње се око 1360. г. Димитрије Вратко, унук Димитрија, трећег сина Вукановог. Познато је да је његова кћерка Милица била жена трагичног кнеза Лазара.

У праву је академик Божидар Шекуларац, који каже, а то је врло важно из много разлога, да „од почетка XIII вијека у Зети се ствара нова традиција, традиција Немањића“ и да „споредне гране Немањине лозе носиле су и даље многе традиције о дукљанској династији“. Међутим, овоме треба додати да је главна Немањина лоза била непрестано непријатељски расположена према овој дукљанској лози и да се то непријатељство преноси до дана данашњега. Вук Бранковић се и даље сматра космичким издајником, а за пораз на Косову окривљује се и Милица, Враткова кћер, жена кнеза Лазара, и сл Трагикомично је како се присваја *Барски родослов*, а при том се, истовремено, и с још већим налетом нетрпелјивости према свему што је дукљанско, кривотвори, преиначује, проглашава за непоуздан историјски извор, чак и академик Шекуларац за аутора овога *Љетописа* сматра презвитера Гргура Барског, каже да је то чак и утврђена чињеница, с чим се напросто не можемо сложити, као ни с тим да је *Љетопис* написан „официјелним језиком Западне цркве“ итд. Да би се то тврдило нужно је имати рукопис *Љетописа* у оригиналу, али ми то немамо. Ми располажемо с чак неоригиналним преводом на латински језик! А пошто је то тако, све

тврдње о томе ко је аутор *Љетописа*, у ком језичком духу је написан и много тога другог је, не проблематично, него апсурдно. Наслов *Барски љетопис* је измишљотина преводилаца на латински језик, тај наслов је дошао неколико вјекова послје настанка *Љетописа попа Дукљанина*.

Лоза Немањића је посљедња значајна династија на територији упропашћеног Краљевства Словена. Она мање или више одлучно покушава да отклони утицаје и обичаје словенског гностицизма и словенског манихејства и у цркве уводе константинопољске каноне, у доброј мјери искварене схоластиком, мијешањем и утицајима Западне цркве. Главну улогу у овом послу одиграо је најмлађи Немањин син Растко, у калуђерству Сава, који је од васељенског патријарха Манојла Сарантина издејствовао арихиепископски статус за Рашку цркву 1219. г. користећи се крајње неповољном ситуацијом у којој се налазило прогнано из Константинопоља, опљачкано до голе коже, свјештенство Васељенске патријаршије и двор Теодора Ласкариса, Ромејског цара.

Одиста то је било вријеме велике и трагичне промјене, када се чинило папи, па и Немањићима, да је нови свјетски поредак већ ту, да ће наступити ново свјетско римско папско царство. Немањићи су допустили да се по њиховим земљама размиле папски мисионари, агитатори католичке вјере, да подижу своје цркве и катедрале, да руше храмове

Источне и Константинопољске цркве (можда све оне црквице по Горњој Морачи!), у њихове душе се увукла зебња, пишу папи и моле за краљевске титуле и инсигније, доводе католикиње за жене и католике за своје савјетнике и сл. Католицизам у то вријеме узима снажан замах у Босни, Захумљу, Травунији и Зети, посебно у приморским градовима, њему се енергично супроставља син Вуканов Стефан изградњом манастира Морача и бројних цркава, од којих је једна, више пута обнављана, и у Павином Пољу (у којој је поп Крсто Булатовић крстио, уз присуство кумова Јелке и Зарије Шћепановића, аутора овог текста). За католике православље је *источна јерес*, и то се види из папских писама и хроника тога времена. Папство снажан удар врши на све Словене, не само оне на бившем Илирикуму, него и на Словене у Средњој и Сјеверној Европи. Пораз *Латинске државе* био је уистину један од оних догађаја који су зауставили папске религијске апетите и балканским народима пружиле прилику на поновно ослањање на Ромејско царство, што они нијесу никада схватили до краја занесени својим нереалним политичким визијама, што ће резултирати падом словенских

балканских држава, а потом и Цариграда под отоманску управу. Византију је требало бранити, а не рушити, без обзира на њене политичке недоследности

Рашка православна црква подигнута је, дакле, на виши хијерархијски ранг 1219. г., а самостална ће постати (мада у канонском смислу незаконито, јер неће имати благослов цариградског патријарха, напротив – то ће довести до анатемисања Рашке цркве у Светој Софији!) 1346. г., када краљ Душан раније (такође неканонски) бившег свјетовњака и државног логотета 1337. (можда почетком 1338. г) проимовисаног у архиепископа, Јоаникија, прогласи за патријарха испољивши тим чином елементе ниподаштавања цариградских (васељенских) црквених канонских одредби према којима јој је Рашка православна црква била у потчињеном положају.

Односи између Рашке и Ромејског царства су се жестоко усложњавали, расла је суревњивост између Рашке и Ромејског царства и, напоредо с тим, између Рашке цркве, Охридске архиепископије и Васељенске патријаршије. Ромејско царство је рапидно слабило, а распад су поспјешивала политичка нереална стремљења балканских држава у његовом сусједству.

Словенско хришћанство, у суштини, никада није постало константинопољско, и данас је ближе некадашњој сиријској *Цркви Истока*, која је од почетка умјела да слуша и води дијалог, која је научила Арапе да се служе грчким античким књижевним, научним и филозофским дјелима (којима су Арапи касније задивљавали неуку и мрачну папску Европу Запада), чији су монаси, међу којима је било пуно Скито-Словена, за њих та дјела и преводили у великом броју на сиријски језик. Источно хришћанство суштински је прожето хеленским и паганским духом, оно је практично наметнуло укључивање у основе Христовог учења, забиљеженог у јеванђељима, разним апокрифним јеванђељима, учењима дванаест апостола, апостолским писмима, *Дидахнама*, паганске елементе и елементе мистеријских култова (култ Сунца, Митре и сл.). Ова црква, *Црква Истока*, чије је сједиште било у Багдаду, гдје је, у суштини, и данас, није насилна, она је прилагодљива, иза ње није стајала груба војничка сила западне, папске цркве, која се вјековима свијету приказује као главни фактор хришћанства, што није. Западна (папска) црква никада није поштовала суштину *првог, изворног* хришћанства, коју дубоко у себи носе све источне цркве од Аксума у Етиопији до оног малог манастира/пагоде у брдовитим предјелима централне Кине и на сјеверу до поларног круга.

Словенски језик и писмо званични су језик и писмо династије Немањића и њене цркве. Али и грчки и латински језик имали су слободу употребе и испољавања.

Немањићи су владали Зетом око 170 година, што је доста значајан историјски временски период. У многим елементима Вуканова лоза може се сматрати зетском лозом, не само по поријеклу Немање и његових предака, него зато што је истински заступала интересе своје земље, у овом случају Зете. *Мислим да је тадашње становништво Зете, које се у етничком смислу, уосталом као и рашко, поистовјећивали везивало са словенством, посрбљено.* Не може се рећи да је стара словенска племена, тј. дијелове племена, родове, посрбљавала владарска лоза Немањића у Зети. *То је био један природни процес.* Под овим појмом – *природни процес* – подразумејем: словенство, језик, обичаје, вјеру. Ти фактори, несумњиво су, све снажније, повезивали ове двије словенске заједнице, од којих је ова друга, дукљанска, зетска – за разлику од српске, која је, највјероватније, као стара словенска племенска структура, јединствена углавном, дошла на Илирикум – у тадашњим својим границама окупљала остатке – родовска друштва – нејединствено раније досељених дијелова бројних старих словенских племена, нпр. Морачана, јер нијесу сви припадници старословенског племена Морачани, дошли на Балкан, већ само дио тога великог племена.

У правцу међусобних зближавања, вјерског јединства и етничке словенске припадности, највјероватније би се кретали и преци данашњих Хрвата, али та кретања су успјели да осујете и скрену јаки, и све јачи, утицаји римских прелата, који су дјеловали на много начина: преко својих мисионара, изградњом катедрала и цркава, пријетњама, убиствима, подмићивањем, изазивањем сукоба, повластицама, оружаним интервенцијама, економским мјерама, млетачким освајањима, протјеривањима, романизовањем, насељавањем латинског становништва, забраном употребе словенског језика у храмовима, словенске глаголице, бескрупулозним методама језуита као и у случају Словена у средњој и сјеверној Европи. Таквим, и још суровијим, средствима преко Венеције и Ћенове, служили су се и на бившем дукљанском приморју и постепено запосјели знатне територије и низ важних тадашњих дукљанских и зетских градова. Посрбљавање Зећана ишло је напореда с утврђивањем православља цариградског типа.

У протеклим вјековима, појединачно, у мањим и већим групама, без организације или организовано, много зетског

народа је отишло из зетске државе и дукљанских брда и насељило се у Рашку, коју су и тада ромејски извори називали Србија, око Лима и Ибра, дуж Дрине, преко Златара и Златибора, све до Мачве и Саве, источно до Копаоника и Вуканове тастаментарне заоставштине – Јабланице и Тимока, сјеверно до Авале и Космаја, до Дунава, између два свјетска рата у Вуканово Хвосно, а послје Другог свјетског рата и у многим мјестима у Војводини. Данашње становништво Србије најмање 30 посто је поријеклом из Старе Црне Горе и Брда. А то је становништво које је историјски дукљанско, становништво које води поријекло од старословенских племена досељених на Илирикум прије VI в. При томе не треба искључивати ни могућност да су нека од тих мањих племена, која улазе у дукљански корпус племена, дошла са Готима, Аварима, затим са Србима или у вријеме дољавања Срба на Балкан. Друга је ствар што се због промјењивих, и апсурдних, по словенску заједницу трагичних, не политичких него политикантских, лажнородољубивих, а, у суштини, личних, каријеристичких, користољубивих разлога, користећи се новонасталим ситуацијама и приликама, многи од досељених, које поменуемо, данас представљају као Херцеговци, и то се прихвата упркос ноторној историјској чињеници, која живи, а пропадају историјске конструкције и заблуде, да је поријекло тих „Херцеговаца“, у великом броју, као и оних који насељавају данашњу покрајину Херцеговину, историјски – зетско.

Милинка Јовановић

ДВОРИ НЕМАЊИЋА

У давно време, у Србији, у држави на три мора и три Мораве, владао је један цар, по имену Душан Немањић. Како кажу предања и записи био је толико висок да му нико није могао погледати у очи, а он је сваког гледао са висине скрзирајући га. Уз то леп, упоран и храбар. У једној бици, још док није био цар, на челу војске, потукао је Бугаре, погубио њиховог цара Михаила и утерао им страх у кости, па чим им је принцеза Јелена стасала, понудили су му је за жену, како би га пријатељством везали и сачували државу. Гледајући га тада како се неустрашиво бори, војници га прозваше Силни, то прихвати његов народ, па затим и остали тадашњи свет и остаде записан као Душан Силни. И све је на њему и око њега било силно: крупне црне очи, и продоран поглед, дуга и коврцава коса, широка рамена и шаке, снага и појава. Затим драгуљи, на одежди, сиријски мач, римски штитови, грчка копља, немачки оклоп. Па војска, силна коњица са којом ни једну битку није изгубио. Јер, то је био склад коња и јунака какав се до тада није видео. Где се ногама командовало а рукама борило: десни убод коња коленом – коњ одскаче улево, леви убод коленом – коњ удесно и избегне ударац. А кад се противник приближи – оба колена коњу у слабине, коњ се прогне и удари противника предњим ногама. Ти коњи су били у стању да брзо направе обрт и у најлуђем трку да се зауставе у месту. То су били потомци грла из чувене ергеле коња у Анадолији које су византијски цареви поклонили својим зетовима у Србији, краљу Милутину и Стефану Дечанском. А пешаци, кад истуре штитове напред, ко гвоздена ограда. Склад, ред, дисциплина, храброст и оданост. Оно, јесте, већина их је била најамника, чистим златом плаћена, али је Душан само њима веровао. Са таквом војском, снагом и вољом, могло се и на Цариград, Душанов сан, још док је боравио у њему као заточеник, недостајали су само бродови, али о томе кад дође време.

Цар Душан Силни, као и сви цареви и краљеви, најпре је био принц. Рођен је 1308. г. у дворцу у Скадру, граду на Бојани, од оца Стефана Уроша, сина краља Милутина и мајке Теодоре, кћерке бугарског краља Смилца. Душанов отац је са женом живео у Скадру, као владар зетске области, јер се Зета, сада Црна Гора, као област дедовине, увек давала на управу сину престо-

лонаследнику. Скадар је још од илирског краља Генција (II век пре н.е.) био добро утврђен зидовима, кулама и бедемима. Лежи на пространом месту уз реку Бојану, која спаја море са језером. У XI веку, српски владари у Зети (Војислав, Михаило и Бодин) створили су од Скадра своју престоницу. Ту је краљ Бодин 1096. г. дочекао француске крсташе и њиховог вођу Рајмонда од Тулуза и ваљано их угостио. Стално дозиђиван и утврђиван, град је био неосвојив. Све капије биле су од дебелих храстових греда, оивичене металним плочама и големим чавлима, величине детиње песнице. Са унутрашње стране, врата је држала дебела греда преводница. Испред врата гвоздене решетке, као огромна чипкаста мрежа између две округле бочне куле. Остале куле нанизане на угловима браниле су приступ с поља и украшавале зупчасте зидове на врху. И саме куле су имале зупчасто круниште на врху, које је заклањало браниоце од камених пројектила и стрела. У гвоздене корпе окачене споља о зупце зидова стављане су пред ноћ запаљене буктиње, да се, у случају опсаде, непријатељ не би могао користити мраком и извршио препад. А кад није било опсаде, тврђава је ноћу светлוצала као огроман ђердан.

На најузвишенијем делу града налазила се кула цитадела а поред ње кула осматрачница, с које се мотрило на непријатељска кретања. Кула цитадела могла је да удоми властелина и читаву његову свиту. Први спрат био је дом војне посаде, дворана изнад – свачије обитавалиште: у њој се обедовало, играо шах, разговарало и понекад спавало. Из ње се бедемом ишло до осталих кула. Дворана изнад ње била је резервисана за женски део свите, а изнад, на последњем спрату куле, налазиле су се краљеве одаје. Цитадела и цео град имали су водовод и канализацију. Пространо двориште било је потпуно равно и поплочано великим каменим плочама. У њему су се налазиле стаје за коње и ситну стоку која је служила за исхрану, те ковачнице и оружарнице, зграде за ратнике, занатлије и трговце. У источном делу црква посвећена Св. Николи. Широке степенице водиле су у двор у јужном делу дворишта. Двор је имао шест великих дворана. Из једне од њих водиле су степенице на спрат у приватне одаје владара, друге у кухињу, а низ треће се силазило у подруме где су биле просторије за смештај хране, бунар и неколико тамница. Све те одаје биле су дуж једног ходника који се пружао до иза зидине главне куле и још даље до реке. Тај подземни део града имао је свога управника. Град је могао да прими неколико хиљада војника.

Касније, када је Душан Немањић, као престолонаследник добио управу над Зетом саградио је себи неколико велелепних палата као и летњиковац у долини Бојане и Дрима, на месту где Дрим завија према Скадру. Поред палате за себе, подигао је и три палате за витезове и њихове породице, три цркве посвећене Св. Стефану, Богородици и св. Архангелу Михаилу, те неколико зграда за мању војну посаду и зграде за послугу. До Бојане прокопан је канал, па се могло и чамцем у стари двор у Скадру. С обзиром на близину добро утврђеног Скадра и пространог поља у околини, где су улогорени стрелци и коњаници свакодневно вежбали, летњиковац је био само делимично утврђен. Ту, на том пољу, надамак зидина Скадра одиграла су се, као према усуду, два судбоносна и истоветна сукоба. Године 1313. сукобили су се краљ Милутин и његов син Стефан Урош (Дечански), када је Стефан, наговорен и помогнут од властеле покушао да свргне свога оца с престола. Милутин га је позвао да преговарају, Стефан је напустио утврђени Скадар и изашао, на шта га је себични и безобзирни Милутин заробио, предао целату да га ослепи и са породицом протерао у Цариград. И гле, усуда, на истом месту осамнаест година касније 1331. г. поново сукоб између оца и сина.

Већ остарео, пргав и неустрашив Стефан, овога пута у улози оца, гоњен љубомором према млађем и способнијем сину, омиљеном код властеле и ратника поново је први повукао потез. Кренуо је са војском на сина Душана. Док се са војском приближавао Скадру његови војници остављали су пустош за собом. Коњаници су газили винограде, секли воћњаке, палили летину и шуме. Душанове дивне палате на обали Дримца у јуришу су разорили и спалили. Душан је, срећом, био у старом двору у Скадру. И поновило се исто. Отац је позвао сина, јер је узалудно било јуришати на дебеле и утврђене зидине Скадра. Сетио се Стефан трика, којим се послужио његов отац, Милутин. Исувише је било болно и понижавајуће да би се заборавило: ужас усијаног гвожђа испред очију, дубоко му се усекао у памћење. И уместо да га то сећање одврати од грешне и зле намере, мржња која му се урезала у душу, терала га је даље у грех. У Душану је наслутио нешто од онога сатанског што је виђао код свог оца и зато је вратио послате поклисаре из Скадра речима: „Натраг, са реповима не разговарам! Хоћу главу.“ Али и Душан није заборавио. Није поверовао оцу, ни он, а ни његови најближи. Још увек је било живих сведока првог сукоба оца и сина. Душан је поред себе имао два изванредна учитеља и по-

литичара: витеза Оливера и архиепископа Данила II, који су уживали опште поштовање свих у држави српској и били неутрални. Праћени са стотинак најоданијих и најспособнијих ратника, Душан, Данило и Оливер су изашли старом краљу на очи. Присуство ове двојице најугледнијих учинило је своје. Уз нешто натезања и гунђања Стефан је обуставио непријатељство. Оба краља су се заклела да неће дизати оружје један на другог.

Стари краљ Стефан се вратио у Неродимље с мишљу да свилени гајтан и јастуци заиста не спадају у оружје. У Неродимљу се налазио комплекс дворова, палата, које су подизали Немањићи, почев од Стефана Немање, родоначелника династије, па до Стефана Дечанског: Паун, Сврчин, Неродимље, Штимље и Петрич, сви у подножју Шар-планине, уз језеро, које је тада покривало јужни део Косова. Централно место у овом комплексу заузимао је двор у Паунима. Наспрам њега је на острвцу био двор Сврчин, на обали двор Штимље, а према планинама двор Неродимље. Најстарији двор Неродимље, подигао је Стефан Немања још док је боравио у Расу. То је био више дом за породицу јер је Немања, стварајући државу, више боравио у походима и на бојном пољу него у дворовима. Двор је имао просторно двориште са потребним зградама; манастир и цркву, зграду са подрумом у којем се чувају залихе хране, бунар испред цркве и у подруму, коњушнице, ковачнице, штале и штенаре, стражарнице на капији и испред улазних врата. А изнад њих чипкасту розету и грб. У дворишту неколико старих храстова, ораха и липа пружали су преко лета најпријатнију хладовину и опојан мирис. Двор је био неутврђен, ограђен палисадом од дебелих балвана и окружен ровом са покретним мостом. На средини поседа простирала се двоспратна зграда од камена и дрвета, са многобројним тремовима и балконима. Највећи део приземља заузимале су сала за већање, сала за велможе, сала за пријеме, трпезарија и кухиња. Приватне просторије налазиле су се на спрату. Све су биле украшене богато изрезбареним дрвеним стубовима и мозаичким подовима. У једној од њих, поред камина у дебелом зиду, седела је Ана, жена Стефана Немање, и прела вуну, на шта су се згражавале византијске принцезе које су везле златном жицом. А на једном од многобројних балкона, на истој страни, волео је да седи Немања и посматра рађање сунца на пурпурном истоку и машта о границама српске државе, питајући се још колико ће се крви пролити да оно што је створио опстане. И поред сјаја других, касније сазиданих дворова, Немањићи су се често враћали у Неродим-

ље. Као да су хтели да од тог почетка виде докле су стигли, да им то буде мерило. Баш ту су се одиграли судбоносни догађаји за многе од њих: Ту се, На Благовести, 1195. г. Стефан Немања одрекао престола у корист свог средњег сина Стефана (Првовенчаног). Ту је 29. октобра 1321. г. умро краљ Милутин, а ту је, на Богојављење 1322. г. архиепископ Никодим крунисао Стефана Уроша за краља, а његовог сина Душана за „младог краља“. Двор у Неродимљу био је нарочито судбоносан за последњег Немањића, за Уроша, Душановог сина. Најчешће је ту боравио. Ту се заљубио у Јелену, јединицу ћесара Војихне, која је у сећању народа остала као монахиња Јефимија. Ту је, у цркви Успења Пресвете Богородице, обављено његово венчање са Аном, ћерком влашког војводе Мирчета. И ту је, крај исте цркве 1371. г. у 35-тој години живота испустио своју „нејаку“ душу, и ту сахрањен. Предања кажу, да је у тамну ноћ, на његовом гробу изникао босиљак, а у пролеће, испод цркве избио извор, који народ прозва „царевац“. Тако се обистинило пророчанство монаха Кирила, исахисте са Атоса, да ће династија Немањића пресахнути у Неродимљу. Монах је дошао у Неродимље после четрнаестогодишњег ћутања. Испричао је Душану свој сан, саветовао га да промени име двору, а потом поново заћутао. Душан га је послушао и да отклони коб, променио име у Породимље, али, нико то не прихвати и остаде Неродимље и – нестаде Немањића.

Предања кажу да је Ана у старом двору у Неродимљу, пре-ла вуну и ткала. Али, Немања није био краљ ни Ана краљица. За српске краљеве и краљице сазидани су нови двори. Стеван је започео за Ану Дандоло, а његов син Урош завршио за Јелену Анжујску, нови двор на пространом Паун-пољу код ушћа Големе реке у Неродимку, а поред пута којим ће му доћи засадио јорговане. Двор је сазидан од мермерних блокова са пространим дворовима украшеним мозаицима и живописом, са стубовима, нишама и намештајем у дуборезу. И Ана и Јелена унеле су у двор дух запада. Дошле су са богатом пратњом и опремом и украсиле га венецијанским огледалима и свилом. У једној дворани, богато украшеној орнаменталним мотивима, с мозаичким подом, урађен је базен и украшен мозаиком. На западном делу пода мозаиком су изведени ликови седам грчких мудраца: Солона, Питака, Талеса, Бијанта, Клеобула, Перијандра и Хилона. Уз њих су исписане и њихове мисли на латинском језику. Одатле се улазило у књижницу, где се читало, подучавало, где су се водили умни разговори. Краљица Јелена Анжујска није

прела. Она је читала, водила преписку с папом, помагала православно и католичку цркву, склапала уговоре са Дубровчанима, зидала манастир Градац, држала до церемонијала на двору и снажно утицала на женски род у својој околини. Преузела је бригу о младим властелинским ћеркама, које су под њеним окриљем спремане за задатке будућег живота: да савладају вештине умног разговора, да читају и говоре грчки и латински, да елегантно ходају, да иза мирног господског лица сакрију своја осећања, да у дужности супруге пронађу љубав.

Двор је касније утврдио, проширио и украсио по узору на дворове у Византији њен син, краљ Милутин. Дуборези и поједине таванице су позлаћени. Западни дух и протокол заменили су византијским, јер су у њему боравиле византијске принцезе. Двор је добио име *Пауни*, а околина *Паун поље* по многобројним пауновима и рајским птицама донетим из Цариграда. Они су се шепурили по дворишту и околини и својим раскошним бојама, перјем и гласом употпуњавали лепоту и чаролију двора. Поред јоргована, смиља и босиља, уређени су и вртови са ружама и шебојем по узору из Цариграда. Из Големе реке, спроведена је вода и у виду каскада пролазила вртом да би се поново вратила у корито.

Посебан двор, *Сврчин*, краљ Милутин је сазидао и богато украсио за своју четврту супругу, византијску принцезу Симониду.

Симонида је била ћерка византијског цара Ахдроника II. Брак је склопљен из политичких разлога. Она је била још девојчица, дете, отргнута од родитеља, и до пунолетства и венчања живела је са својом дадиљом, учитељима и многобројном послугом у том посебном дворцу. Тако је било договорено. Њена мајка, царица Ирина, непрестано јој је слала богате дарове, посећивала је и уносила раскошан стил и мирис Цариграда у Сврчин. Налазећи се на острву, Сврчин је био повезан покретним мостовима са двором Пауни и Неродимље. Мостове су у почетку чували византијски војници из Симонидине пратње. Све дворане и просторије у двору разликовале су се међусобно по боји зидова, украсима, намештајем и намени. Постајале су плава, зелена, златна, пурпурна и овална дворана. Свака је имала своју намену: у плавој су вођени озбиљни разговори, у зеленој се одмарало, у златној одржавале свечаности, пурпурна је намењена рађању наследника, у овалној се судило. Све је блистало у сјају злата и драгуља и опојно мирисало тешким источњачким мирисима. Краљ Милутин није штедео на злату и сре-

бру кад су у питању дворци, манастири и цркве, који су били права слика моћи и славе Немањића и којима се тадашњи свет дивео. Дворове су штитиле тврђаве Велики и Мали Петрич, подигнуте над ушћем Големе и Мале реке, које спајајући се граде реку Неродимку, притоку Лепенца. Тајним тунелом и степеништем двори су били повезани са тврђавом на брду. О организацији двора, старао се двородржица.

Међутим, сва та лепота и раскош нису очарали и утешили Симониду, девојчицу од девет година. Она је била несрећна, плашила се старог Милутина, старијег од њеног оца, и неколико пута је покушала да побегне, од њега и његове љубоморе, јер се, како је време пролазило све више развијала у лепу жену. Први пут је за то искористила мајчину смрт. Добила је дозволу да оде с пратњом у Цариград. А онда, кад је већ тамо, нипошто није хтела натраг у Србију. Милутин је запретио већ ослабљеној Византији и отац је силом послао Симониду натраг. Али на путу су заноћили у Серезу. У току ноћи, Симонида се искрала и побегла у оближњи манастир и замонашила се. После неколико дана, њен брат, деспот Константин је сазнао и знајући и то шта би све бесан Милутин могао да уради Византији, пронашао је, поцепав на њој монашку ризу и предао је Србима, без обзира на њен плач и јауке. Под утицајем свештенства и архиепископа Никодима, Милутин јој је опростио, она је остала у Сврчину, али под надзором српских војника. Вратила се у Византију тек после Милутинове смрти и умрла као калуђерица у манастиру Св. Андреје.

Како се српска држава ширила на југ и исток, тако су се двори Немањића множили. Иако су им Немања и Неродимље били мерило, цар Душан, шести династички степенник, желео је да све буде шестоструко: и држава и благо, војска, цркве и двори... Поред дворца на Дримцу, желео је да подигне дворе у Призрену, Серу, Скопљу, а у сну и на Босфору.

Нарочиту пажњу посветио је зидању и украшавању двора у Скопљу. Зидао га је за своју невесту и своје царско крунисање. И зато није жалио ни труда, ни злата да његов двор заблиста сјајем и богатством и буде такмац царским дворима у Византији. Да задиви свет. Окупио је неимаре, најбоље мајсторе међу Сасима, зографе и резбаре из приморја, продавце скуповених тканина из Дубровника, стакларије из Венеције, сликаре и баштоване из Цариграда. Скопље је још 1189. г. Стефан Немања прикључио српској држави. Ту је саградио двор и имао сталну војну поставу. Обновивши тврђаву, краљ Милутин је саградио

византијски дворац и у њему и око њега подигао пет манастира. Поправио је некадашњи Јустинијанов водовод, сазидан на 55 лучних сводова на стубовима од цигле и камена. Њиме је вода довођена у град чак испод Шар-планине. Ту, у Скопљу, Милутин је дочекао и први пут угледао своју невесту, девојчицу Симониду. И ту је, у истом дворцу, целат ослепио његовог сина Стефана и одатле је са породицом протеран у Цариград.

Душан није желео Милутинов дворац из кога су вребале понижавајуће и болне успомене. Проширио је тврђаву на север и у њеном средишту подигао нови двор. Био је то, заиста, величанствени двор, на платоу унутар тврђаве, у великом парку, усред пространог врта с разнобојним цвећем. Од капије тврђаве, према главном улазу, пружала се широка алеја од мермерних плоча, уоквирена правилно распоређеним мермерним стубовима. Белина мермера истицала је виткост стубова с главом у коринтском стилу. Обавијени бршљаном и разнобојним ружама које су у полукругу изнад стајале, стубови су изгледали као носачи цветних тунела. И, ако је Јелена Анжујска до Уроша прошла кроз долину јоргована, Јелена Бугарска је до Душана прошла кроз тунел од ружа. Поред те главне алеје, још неколико ужих вијугало је кроз парк, укрштало се око бројних рундела с канама боје меса и наранџе, те жуборећих фонтана, сеника, клупа и рибњака. Двор се простирао према југу и југоистоку. Састојао се из неколико група зграда које су повезане вратним терасама са пространом царском палатом у средини и са црквом и бунаром. Фасаде свих зграда богато су украшене стубовима, луковима и чипкастим розетама. Двор је имао четвора врата од кованог гвожђа, које су израдиле веште руке мајстора из Венеције. На њиховој чипкастој површини видно су се истицали и привлачили пажњу исковани змајеви, орлови, пси, листови бршљана и многобројни цветови. Прва дворана у палати имала је облик базилике с велелепном колонадом, у којој се смењивало дванаест стубова белог са црвеним мермером. Из ње су се звездасто гранали ходници украшени сценама из лова, природе и обичног живота. У ходнику, који води према цркви, ређале су се, у природној величини фреске светих отаца и сцене из њихових житија, са златним ореолима, крстовима и кандилима. Са сладуњавим мирисом тамјана и измирне.

Највеће дивљење изазивала је златна тронска дворана до које се стизало кроз ходник са сликама витезова у двобоју, на вежбама, са сценама из лова и рата. Трон је смештен у апсиди на подножју од шест степеника. Над њима је слика Христа на

престолу, а испред је висила завеса проткана сребром и златом и украшена драгим камењем. На зидовима, у нишама, висило је царско, Душаново оружје које су израдили чувени мајстори из Венеције, Рима, Солуна и Цариграда. Између укрштених хелебарди стајали су штитови од тврдог дрвета обложени металним плочама или урађени од легуре гвожђа и сребра. На балцацима мачева и на дршкама ножева блистало је драго камење. У једном углу стајао је сребрни оклоп, поклон немачког цара Фридриха Барбаросе Стефану Немањи из крсташког доба. У другом, оклоп, штит и кацига са везиром војводе Момчила освојених Душановом победом у двобоју. Затим сиријски мач који је још Св. Сава донео из Палестине. На супротном зиду дворане, такође у нишама, висиле су царске одежде све лепше и скупоченије једна од друге. Потом појасеви, круне, дијадеме... У дворани је било неколико сребрних и позлаћених столова за закуске, те стоно посуђе, есцајг, пехари, свећњаци и крстови од злата и сребра. У тој дворани је Дан Васкрсења Господњег 16. априла 1346. г. патријарх Јоаникије, светим миром помазао Душана и ставио му, уз благослов, цареву круну на главу.

Посебно место и значај имала је царска спаваоница, израђена по Душановом налогу. Имала је под са мермерним плочама. Оне су полазиле од централног медаљона, који је уоквиривао мозаик с орлом. Доње половине зидова обложене су плочама од разнобојног стакла и под светлошћу свећа трепериле су као леје с цвећем. Најбољи дуборесци из Солуна израдили су постеље од ораховог дрвета. На таблама изнад главе, изрезбарили су паунове, цветове и бршљан као симбол плодности и склада. На плочама поред ногу, јелена и кошуту на извору. Два сточића и столице од ружиног дрвета, постављени су уз зид, десно и лево од постеље. На њима су стајале златне посуде пуне воћа и цвећа као и високи златни свећњаци. У дну собе резбарени ормани и шкриње са одећом и накитом. На зидовима венецијанска огледала опточена златом, завесе, прекривачи и кошуље за спавање од свиле и броката. Све је блистало у сјају богатства и префињеног укуса. Двор је, поред осталог, имао и раскошну трпезарију са сребрним и златним посуђем, есцајгом, са добро обученом и ливрејисаном послугом. Служила се медовина, пиво и вино, разне врсте сирева, меса и умака. Сваки обред започињао је молитвом. Знало се ко где седи по рангу и старешинству, ко сме да наздрави пићем и којим редом, ко да говори, када и како. На двору се живело у раскоши и сјају, богато, отмено и уредно, по старом византијском церемонијалу.

Кад цар није у походу, приједи су се одржавали пре подне, затим би уследио ручак, па одмор. Увече се одржавао банкет са песмом и игром и посебном врстом хране и вина. Приликом јавних церемонија, царица Јелена је имала своју улогу. Помагала је цару Душану у званичним пословима и поседовала је део државне власти на основу сопственог права. Била је свој господар у женским одајама двора, са својим дворским госпођама, сопственом послугом, достојанственицима и пратњом. Примала је на двору истакнуте личности како из Србије, тако и из суседства, црквене великодостојнике, представнике трговачких каравана, музичких група, уметнике, лекаре, забављаче. Исто тако је чинила и посете, сама или са својом свитом. Њеним приватним иметком управљало се по њеној вољи. По тадашњем обичају, колики посед невеста донесе у мираз владару, исто толико и добија од њега и све то улази у њено лично власништво, којим управља по свом нахођењу. До смрти цара Душана, то је била област Сера, око реке Струме. Царица Јелена је често пресудно утицала на јавне послове у држави, на цара лично, као ни једна владарка пре ње. Тај силни цар Душан, који је господарио на Балкану и пред којим су ноге клецале како Србима тако и суседима, био је необично попустљив према својој жени. Попустио је када ју је повео са собом у Хиландар 1347. г. да је спаси од епидемије куге. Погазио је свети завет, да док је људи и времена ни једна жена не сме крочити у врт Пресвете Богородице. Да ли ју је толико волео, да му ништа није било прече, ни веће, ни важније, ни светије од те љубави? Веровао је да ће то најсветије место спасити њега и његову љубав. А љубав је већа од греха који ће тим делом ставити на душу. Можда је грех ипак био већи, јер Душан остаде једини владар из светородне лозе Немањића кога црква не прогласи светитељем.

А остаде и прича да је његова љубав на самрти захтевала да је сахране поред Душана. Желела је да је народ не памти као монахињу, ни као мајку Уроша Нејаког, већ као царицу и жену Душана Силног. Обоје су умрли изненада у истом двору у Призрену. Био је то скромнији, краљевски двор у односу на царски у Скопљу, али достојан Душана Силног. Он је у њему боравио само док је надгледао изградњу својих маузолеја Светих Арханђела у околини. Од белог мермера, са великим каминима и удобним одајама, са одличним вином које је виноводом долазило у двор из околних винограда, са слатком медовином, пивом, гајењем свилених буба и производњом свиле, са ковницом новца и израдом накита и оружја. Био је то величанствени

век у прошлости Срба, најсјајније време средњовековне државе српског царства, када се градило и златом посипало. Све су то Османлије срушиле и претопиле зидајући своје сараје и џамије.

ОПШТА ЛИТЕРАТУРА:

1. Владимир Ћоровић, *Историја Срба*, Ниш, Зограф 2001.
2. Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић, *Историја српског народа*, Српска књижевна задруга, Београд 1893.
3. *Историја македонског народа*, Завод за издавање уџбеника Србије, Београд 1970.
4. *Илустрована историја света*, Младинска књига, Љубљана 1975.
5. *Илустрована историја Срба*, Српска држава Немањића 1321–1377, књ. 2. и 3., Београд 1991.
6. Филип Жерард, *Византија*, Завод за уџбенике и наставна средства Србије, Београд, Младинска књига, Љубљана 1972.
7. Славомир Настасијевић, *Устанак у Зети*, Младинска књига, Љубљана 1984.
8. Славомир Настасијевић, *Стефан Душан*, Младинска књига, Љубљана 1984.

Владимир П. Петровић, Балканолошки институт САНУ
Војислав Филиповић, Археолошки институт у Београду
Славиша Миливојевић, Завичајна музејска збирка Центра за
туризам, културу и спорт, Сврљиг

КУДА ОДЛАЗИ ПРВА КОХОРТА КРИЋАНА НАКОН БОРАВКА У ТИМАКУМ МАЈУСУ И НАИСУСУ?

Анстракт: Током истраживачке археолошке кампање 2014. године пронађено је на локалитету Нишевац – Тимакум Мајус, девет грађевинских опека са печатним натписима Прве кохорте Крићана (*Cohors I Cretum*) у оквиру самих зидова римских терми. На карактер и хронологију овог римског насеља указују слични налази и епиграфски извори из окружења и дуж дунавског лимеса.

Кључне речи: Нишевац, Тимакум Мајус, Прва кохорта Крићана, траса римског пута Наисус–Пауталија, дунавски лимес, Ледерата.

Рана војна историја Тимакум Мајуса (*Timacum Maius*), значајног и раног римског насеља, уједно и прве прве путне станице на траси од Наисуса (*Naissus* – Ниш) према Рацијарији (*Ratiaria* – Арчар), Трајановој колонији на Дунаву, (Petrović, Vladimir P./ Vojislav Filipović/ Slaviša Milivojević, 2012) била је велика непознаница све до пре неколико година и срећних открића приликом археолошких истраживања објекта римског купатила (*thermae*) у околини Нишевца. Наиме, како је то сада већ у научној литератури релативно добро познато, том приликом откривене су бројне опеке са натписима једне римске војне јединице, Прве кохорте Крићана која је боравила у Тимакум Мајусу, на североисточном ободу градске територије Наисуса, у последњим деценијама првог века после Христа, пре Трајанових дачких ратова. (Petrović/ Filipović 2015: 33–39) Ова аукселијарна војна формација, у саставу Мезијске војске, која је бројала око петстотина војника и коњаника, регрутована је на острву Криту и на централни Балкан је послата са задатком заштите значајног магистралног римског пута и његовог раскршћа са трасом која је водила из западне Тракије, од Пауталије (*Pautalia* – Тустендил), преко Ремесијане (*Remesiana* – Бела Паланка) до Тимакум Мајуса (Нишевца – Сврљига). Кохорта је чинила и својеврсну предстражу развијеном урбаном центру, Наисусу, у случају изненадних упада варвара на римску територију, са севера, Тимочком долином. Да је кохорта Крића-

на заиста била у вези са градом Наисусом потврђује и натпис ветерана ове јединице пронађен на територији града, (*IMS IV*, 34 = *AE* 1964, 262). Он сведочи да је Наисус као урбано средиште шире области био место насељавања ветерана, војника који су завршили своју војну службу, док се активни састав војске налазио и у самом граду, а у форми деташмана и на ободима градске територије.

Прва кохорта Крићана је, према епиграфским изворима и археолошким сведочанствима, чинила важан сегмент Трајанове војске приликом освајања Дакије те је са простора Централног Балкана (Тимакум Мајуса и Наисуса) пребачена преко Дунава на простор новоосвојене и новоформиране римске провинције, (Апулум: *CIL III*, 1163; Суцидава: *AE* 1975, 726, 2; Банатска Паланка (Караш): *AE* 1912, 78; Дробета: *CIL III*, 1703, 2) и у војничким дипломама (из 110. после Христа: *CIL XVI* 163 и 114. после Христа: *RMD IV* 226). За тему нашег научног осврта о раној војној историји и Првој кохорти Крићана, важно је истаћи да нам је недавно и љубазно указано на један натпис ове војне јединице који је пронађен у Ледерати (*Lederata* – Рам) на горњомезијском дунавском лимесу, недалеко од Виминацијума, средишта провинције. Наиме, ради се такође о натпису на опеци који спомиње Прву кохорту Крићана, који до данас није био публикован у научној литератури.²⁵ Натпис, на сачуваном сегменту опеке гласи: *Coh(ors) I Cr(etum)*. Опека је, нажалост, оштећена и њен десни крај недостаје. Слова у натпису уоквирена табулом ансатом (*tabula ansata*) веома правилног су облика, а палеографски елементи не противрече раном датовању натписа, у освиту Трајанове дачке кампање, на самом крају I или у првим годинама II века после Христа. Ледерата се налазила на месту које је било веома погодно за прелаз преко моћног Дунава, те се претпоставља да је главнина трупа ушла у Дакију тим правцем који ће непосредно потом постати једна од најважнијих сувоземних римских комуникација између провинција Горње Мезије и Дакије: *Lederata* (Ледерата – Рам) – *Zeugma*? (Банатска Паланка), (Јовановић 2007: 89–90). На овој траси, у ширем смислу, између Виминацијума (*Viminacium*–Костолац–Дрмно) и Тибискума (*Tibiscum* – Жупа), Појтингерова табла

²⁵ Опека са печатним натписом из Ледерате (*Lederata*) припада легату проф. др Александра Јовановића, са Филозофског факултета у Београду. Захвални смо на дозволи за публикавање и фотографијама његовом наследнику проф. др Мирославу Вујовићу.

бележи следеће станице и њихова међусобна растојања: *Viminacio X Lederata XII Apo fl(uvio) XII Arcidava XII Centum Putea XII Bersovia XII Ahihis III Caput Bubali X Tivisco*. Значајно је да се напомене да из Банатске Паланке потиче још један натпис на опеци Прве кохорте Крићана, (*AE* 1912, 78). Прелаз преко Дунава у области Ледерате – Рама био је посебно олакшан близином леве, дачке обале и природном речном адом Сапаја која је олакшавала прелаз војске и логистике. Ада Сапаја, нажалост, више не постоји јер је потопљена изградњом хидроцентрале Ђердап I и стварањем вештачког језера, па посматрач тешко може данас да разуме сву некадашњу погодност ове позиције иако и у савременом времену на овом месту постоји скела која повезује Централну Србију и Банат.

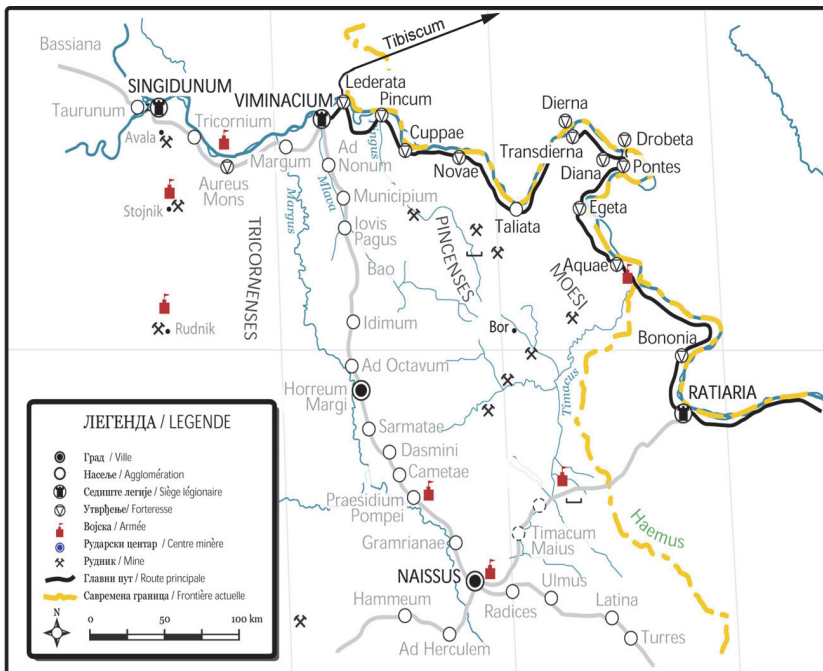
Изгледа сасвим прихватљиво, на овом степену сазнања, да је Прва кохорта Крићана боравила на подручју Тимакум Мајуса и Наисуса у другој половини I века после Христа те да је премештена на горњомезијски дунавски лимес, можда у Ледерату, у освит Трајанове дачке кампање како би чинила сегмент римске војске која је освојила нову територију и одржавала поредак у Дакији. Кохорта је враћена у Горњу Мезију под Хадријаном па је у II и III веку стационирана у Егети (*Egeta* – Брза Паланка) (*AE* 1966, 336 = *AE* 1968, 453), када јој је поверена заштита стратешког раскршћа два римска пута: познатог Трајановог лимеског пута који је повезивао утврђења дуж ђердапске клисуре, пратећи матицу реке и главне итинерарске комуникације која се на потесу између Талијате (Доњи Милановац) и Егете, удаљавала од Дунава и која је пратила јужне падине Мироча, где су се налазиле станице Герулата и Унум. (Petrović 2015: 274–278).

Као закључак ове кратке али значајне расправе требало би истаћи да натписи Прве кохорте Крићана из Тимакум Мајуса и Наисуса, сведоче о најранијој позицији ове војне јединице у (Горњој) Мезији као и о карактеру, хронологији и историји шире територије Наисуса. Читава кохорта или макар један њен деташман могао је бити смештен у Тимакум Мајусу како би се поред осталог, осигурала важна раскрсница римских путева из Наисуса и из Пауталије на западу Тракије (Petrović & Grbić 2014: 96). Као што је јасно на основу епиграфских и археолошки података она ће касније са сличним задатком бити смештена у Егети на Дунаву. С друге стране, учешће ове војне јединице у Трајановом походу на Дакију могло је бити и много офанзивније, али њено присуство на стратешкој позицији у Ледерати, на главној комуникацијској линији између две провинције

Горње Мезије и Дакије, наводи нас на закључак да је без обзира на околности, улога Прве кохорте Крићана доминантно била у вези са одржавањем поретка на најважнијим стратешким локацијама (раскршћима, прелазима).

Скраћенице у литератури:

AE – *Année épigraphique*, Paris.

CIL – *Corpus inscriptionum Latinarum*, Berlin.

IMS – *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, Belgrade.

RMD – *Roman Military Diplomas*, London.

Литература:

Jovanović, Aleksandar. 2007. *Огледи из античког култа и иконографије (Ogledi iz antičkog kulta i ikonografije)*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet – Centar za arheološka istraživanja, 1–231.

Petrović, Vladimir P. 2015. *Rimska naselja i komunikacije od Jadrana do Dunava (I – IV vek) / Roman Settlements and Communication Lines between the Adriatic and the Danube (First to Fourth Centuries)*. Niš: Faculty of Philosophy – Beograd: Institute for Balkan Studies of SASA, 1–394.

Petrović, Vladimir P. & Vojislav Filipović & Slaviša Milivojević. 2012. *La région de Svrlijig en Serbie orientale – préhistoire, antiquité et moyen âge / Svrlijska oblast u praistoriji, antici i srednjem veku*. Belgrade: Institut des études balkaniques de l'Académie serbe des Sciences et des Arts & Svrlijig: Centre Culturel de Svrlijig, 1–230.

Petrović, Vladimir P. & Vojislav Filipović. 2013. „The First Cohort of Cretans, a Roman Military Unit at Timacum Maius“, *Balkanica XLVI*, Institute for Balkan Studies of SASA, Belgrade 2015, 33–39.

Petrović, Vladimir P. & Dragana Grbić. 2014. “Ancient Remesiana: a New Milestone from the Times of Severus Alexander”, *Journal of Ancient Topography* (Rivista di Topographia Antica) XXIII, 95–106.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.

Посебне захтеве (латиница, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

<i>Мирослав Цера Михаиловић</i> ОНО	3
<i>Сунчица Денић</i> МИТАРСТВА	7
<i>Бошко Ломовић</i> РАДИЕСТЕЗИСТ	11
<i>Власта Младеновић</i> ОРФЕЈЕВО НАСЛЕЂЕ	20
<i>Милоје Дончић</i> ДИОПТРИЈА	22
<i>Велибор Петковић</i> РАНИ СУПЕРХЕРОЈ ЛАКИ	25
<i>Душица Милановић Марика</i> ГРЕШНА ЖЕНА	28
<i>Душан Ђорђевић</i> ПЕТ ПЕСАМА	31
<i>Милош Стојиљковић</i> АПОЛОНИЈА	34
<i>Оливер Вељковић</i> ПЕРВЕРЗНИ ЖИВОТ ГОСПОЋИЦЕ МАКО	36
<i>Александар Гавранић</i> УСТА	42
<i>Радмило Мићковић</i> ПОСВЕТЕ	45
<i>Јасмина Ђуза</i> ИЗ ДЕПРЕСИВНИХ ЗАЛИХА	47
<i>Нада Петровић</i> БРОЈАЊЕ	49
<i>Стамен Миловановић</i> ЧЕЖЊА	52

Упознавања

<i>Паул Кле</i> БОГ САМ	58
----------------------------------	----

<i>Ирина Михашина</i>	
БОЖИЋ	62
<i>Владимир Бабошин</i>	
ЖЕНЕ.....	65

Тумачења

<i>Милица Миленковић</i>	
ПОСТХУМНО: ПЕТА ЗБИРКА ПЕСАМА ГОРДАНЕ	
ТОДОРОВИЋ	67
<i>Александра Ђуричић</i>	
СИМФОНИЈА ФИКТИВНОГ, ИСТОРИЈСКОГ И	
ХРОНИЧАРСКОГ	71
<i>Анђелко Анушић</i>	
ЖИВОТНИ КОНТРАПУНКТ	76
<i>Гордана Влаховић</i>	
ТРАГАЊЕ ЗА СМИСЛОМ.....	81
<i>Милош М. Ђорђевић</i>	
ДОНЧИЋЕВО БРОЈИЛО БОЛА И СТРАХА	84
<i>Мирослав Радовановић</i>	
ХАРМОНИЧНИ СКЛОП НАБИЈЕН ПОЕТИЧНОШЋУ	96
<i>Ивана Пајић</i>	
КЊИГА ЧЕЖЊЕ	101
<i>Пеко Лаличић</i>	
БРИТКОМ, САТИРИЧНОМ РЕЧИ КРОЗ ВРЕМЕ	105
<i>Ксенија Катанић</i>	
ЧВРСТА ЕСЕЈИСТИЧКА ЗИДАНИЦА	107
<i>Арнела Лакота</i>	
КРИК ЧОВЕКА УСЛЕД РАЊИВОСТИ ПОЕЗИЈЕ	114
<i>Александар Вучај</i>	
СМРТ КОЈА НАМ ДАЈЕ МОТИВ ДА ЖИВИМО.....	117
<i>Љубиша Ђидић</i>	
РЕАЛИСТИЧКА САГА У ХРОНИЦИ О ЈЕДНОМ УЧИТЕЉУ	
.....	119

Подсећања

<i>Данило Николић</i> ДАНИ БЕЗ СТЕВАНА	122
<i>Милан Р. Симић</i> ПУТ У ВАВИЛОН, ИЛИ: ПАЈИЋЕВ КОЛАЧ МУДРОСТИ!	133

Сагледавања

<i>Братислав Р. Милановић</i> РЕЛИГИОЗНА ЧИСТОТА КАО ПОЕТИЧКИ ПРИНЦИП.....	135
<i>Виктор Радун Теон</i> КРАТКА ИСТОРИЈА МОДЕРНОГ ХУМАНИЗМА.....	140

Промислјања

<i>Радиша Драгићевић</i> ДИЛЕМЕ У ТЕМЕ	150
<i>Бобан Миленковић</i> ШЕТЊА.....	157

Баштина

<i>Драгољуб Јекнић</i> НЕМАЊИЋИ У ЗЕТИ	161
<i>Милинка Јовановић</i> ДВОРИ НЕМАЊИЋА.....	188
<i>Владимир П. Петровић,</i> <i>Војислав Филиповић,</i> <i>Славиша Миливојевић</i> КУДА ОДЛАЗИ ПРВА КОХОРТА КРИЂАНА НАКОН БОРАВКА У ТИМАКУМ МАЈУСУ И НАИСУСУ?	199
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА	204